

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

**НАУКОВИЙ
ВІСНИК
№ 3 (255)**

Одеса – 2018

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2018. – № 3 (255). – 244 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

Технічний редактор: Гейко Людмила Михайлівна – к.е.н., доцент Одеського національного економічного університету

I. Економічні науки: Звєряков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – д.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стюпін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РИНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=Pef4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праць – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Бабаєва Замина Расул кызы

Роль пищевой промышленности в совершенствовании отраслевой структуры в городах Азербайджанской республике.....5

Баранова Вікторія, Великсар Тетяна

Домінанти реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення України.....20

Гаджиев Фазил Сохлет оглы, Гасанов Вугар Асиф оглы

Анализ устойчивого социально-экономического развития Азербайджана и существующие возможности.....35

Гловацкая Елена

Роль дисциплин социогуманитарного цикла в согласовании рынков труда и образовательных услуг.....55

Исатаева Аерке, Накипова Гульмира, Осик Юрий

Казахстан в рамках ЕАЭС: проблемы и перспективы развития.....65

Кічук Надія

Перспективи розвитку соціальних підприємств в Україні.....77

Клунко Наталя

Концептуальні питання визначення економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівнях.....93

Кузнецова Інна

Розвиток процесного підходу в концепції контролінгу.....114

Репушевська Юлія Олександрівна

Сутність організаційно-економічного механізму управління підприємством в умовах нестабільного середовища.....127

Ропотан Ірина

Обґрунтування механізмів досягнення конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів.....142

Сюта Святослав

Зона вільної торгівлі України з ЄС: наявні результати та перспективи для регіонального торговельного співробітництва.....153

Чернега Любов

Перспективи оновлення національних стандартів обліку та звітності.....165

Чубік Олег

Кон'юнктура ринку олійно-жирової промисловості України.....177

Чурута Іван

Галузева і територіальна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України.....189

Яковенко Олена

Управлінська компетентність керівника в нз: актуальні аспекти.....203

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Багірова Ірада Саид кызы, Меджнунов Рагим Мамедага оглы

Влияние азербайджанской культуры на развитие тифлисской литературной среды второй половины XIX – начала XX вв.....215

НАШІ АВТОРИ.....231

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 47924. 338.92

Бабаева Замина Расул кызы

РОЛЬ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ В ГОРОДАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В статье рассматриваются некоторые вопросы развития пищевой промышленности в различных регионах Республики Азербайджан. Отмечается, что развитие промышленности в регионах имеет большое значение, т.к. в соответствии с природными условиями, развивается многоотраслевое сельское хозяйство и специализация, которая обеспечивает сырьем отраслей легкой и пищевой промышленности. Доказано, что в регионах страны ряд отраслей пищевой промышленности не удовлетворяют возрастающую потребность населения; их темпы развития не отвечают современным требованиям; население республики не обеспечено рыбной и чайной продукцией, растительным и сливочным маслом местного производства, что является следствием слабого использования экономического и демографического потенциала, имеющегося сельскохозяйственного сырья и полуфабрикатов. Наличие высоких объемов производства некоторых пищевых продуктов при их низком качестве не позволяет экспортировать такой товар за рубеж. В статье представлен анализ территориальной организации пищевой промышленности в стране и перспективы развития этой отрасли.

Ключевые слова: промышленность, пищевая промышленность, сельское хозяйство, отраслевая структура, города, регион, экономические реформы, перерабатывающие предприятия.

РОЛЬ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ВДОСКОНАЛЕННЯ ГАЛУЗЕВИЙ СТРУКТУРИ В МІСТАХ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІЦІ

У статті розглядається деякі питання розвитку харчової промисловості в різних регіонах Республіки Азербайджан. Відзначається, що розвиток промисловості в регіонах має велике значення, тому що відповідно до природними умовами, розвивається багатогалузеве сільське господарство і спеціалізація, яка забезпечує сировиною галузей легкої та харчової промисловості. Доведено, що в регіонах країни ряд галузей харчової промисловості не задовольняють зростаючі потреби населення, їх темпи розвитку не відповідають сучасним вимогам; населення республіки не забезпечено рибною та чайною продукцією, рослинним і вершковим маслом місцевого виробництва, що є наслідком. слабкого використання економічного та демографічного потенціалу, наявної сільськогосподарської сировини і напівфабрикатів. Присутність високих обсягів виробництва деяких харчових продуктів при їх низькій якості не дозволяють експортувати такий товар за кордон. У статті подано аналіз територіальної організації харчової промисловості в країні і перспективи розвитку цієї галузі.

Ключові слова: промисловість, харчова промисловість, сільське господарство, галузева структура, міста, регіон, економічні реформи, переробні підприємства.

Babaeva Zamin Rasul gizi

THE ROLE OF FOOD INDUSTRY INIMPROVING SECTOR STRUCTURE IN THE CITIES OF AZERBAIJAN REPUBLIC

The article considers some issues of food industry development in various regions of the Republic of Azerbaijan. It is noted that the development of industry in the regions is of great importance. in accordance with natural conditions, diversified agriculture and specialization, which provides raw materials for light and food industries. It

is proved that in the regions of a country a number of food industry branches do not satisfy the growing needs of the population. Their pace of development does not meet modern requirements. The population of the republic is not provided with fish and tea products, vegetable and butter of local production. This is a consequence. weak use of economic and demographic potential, available agricultural raw materials and semi-finished products. The presence of high volumes of production of some food products at their low quality does not allow the export of such goods abroad. The article gives an analysis of the territorial organization of the food industry in the country and the prospects for the development of this industry.

Key words: industry, food industry, agriculture, sector structure, cities, region, economic reforms, processing enterprises.

Постановка проблемы. Промышленность является ведущей отраслью материального производства, в тоже время считается важным градообразующим фактором. Функционирование различных отраслей промышленности позволяет развивать многочисленные предприятия в регионах и городах страны, и совершенствовать их отраслевую структуру. В тоже время на предприятиях этой отрасли перерабатывают сельскохозяйственное сырье, минеральные ресурсы и производимая продукция удовлетворяет потребности населения и хозяйства [1].

Материалы и методы исследования. Для проведения исследования была использовано научная литература, посвященная территориальной организации промышленности в стране и ее отдельных регионах. Статистической базой проведения анализа являются, годовые отчеты Госкомстата республики. На основе этих материалов, с помощью методов изучения истории территории, сравнительного анализа, статистического и математического методов дана экономико-географическая оценка современного состояния пищевой промышленности в стране, определены основные направления ее перспективного развития.

Анализ последних исследований и публикаций. Промышленность страны были изучены азербайджанскими и российскими учеными. Промышленность Азербайджана, ее территориальная и отраслевая структура долгое время изучалась в общереспубликанском и региональном разрезе. Начиная с 60-х годов

была изучена минерально-сырьевая база промышленности, ее роль в развитии городов, в занятости населения. Среди них можно отметить труды В.А. Копылова [2], А.А.Надирова [3], А.М.Гаджизаде [4, 5], С.К.Гусейнова [6], З.Самедзаде [7], З.Н.Эминова, Н.Г.Эюбова [8] и других.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Однако не достаточно внимание уделено изучению роли пищевой промышленности в совершенствовании отраслевой структуры в городах Азербайджанской республике, чему и посвящена данная статья.

В качестве **постановки задачи** выступил анализ территориальной организации пищевой промышленности в стране и перспективы развития этой отрасли.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Широкое распространение полезных ископаемых, многочисленные факторы развитие позволяют развивать производство сельскохозяйственных продуктов в городах и поселках Азербайджанской Республики. Поэтому с 60-70-х годов XX века в Азербайджанской Республике пищевая промышленность стала важной отраслью в структуре хозяйства. Начиная с середины XX века вплоть до конца 80-х годов проведена широкомасштабная индустриализация республики. За этот период были построены крупные промышленные предприятия, созданы новые под отрасли пищевой промышленности. Созданные предприятия играли важную роль в удовлетворении постоянно растущей потребности населения, часть производимой продукции экспортировалась.

В 1988-м году предприятиями этой отрасли было произведено 33,5% промышленной продукции, в структуре занятости составляла 11,4% удельного веса [9]. В этот период предприятия этой отрасли функционировали фактически во всех регионах страны, в большинстве городов и поселков. На них в основном проходила первичная переработка плодоовощной, винограда, животноводческой и рыбной продукции.

В этот период в республике функционировали многочисленные предприятия пищевой промышленности. Это плодоовощные консервные заводы в городах Хачмаз, Худат, Лянкярань, Ордубад, Масаллы, орехоочистительные заводы в Шеки-Закатальском экономическом

районе, рыбоконсервные заводы в Нефтечалинском, Лянкяранском и Хачмазском районах и в пригороде Баку, вино-водочные заводы в городах Баку, Гянджа, Геокчай, Шамахи, Нахчывань, Шамкир, Гейгель и в других населенных пунктах. В городе Гянджа функционировал Масложировой комбинат, чайные фабрики Лянкяран-Астаринском экономическом районе.

В переходный период спад производства в сельском хозяйстве привел к нарушению функционирования предприятий пищевой промышленности и они лишились сырья и полуфабрикатов. Поэтому этот процесс отрицательно повлиял на занятость населения и промышленную структуру городов.

За очень короткий период роль пищевой промышленности в структуре хозяйства снизилась и большинство предприятий прекратили функционирование, снизилась роль в занятости населения. В 2000-м году в республике предприятиями пищевой промышленности было произведено 3,2% всей промышленной продукции. В последующие годы этот показатель постепенно снижался и в 2007-м году составлял 2,5% (табл. 1).

Таблица 1

Место пищевой промышленности в структуре промышленности [10]

Показатели	Годы				
	2000	2005	2011	2015	2016
Число предприятий	481	656	531	509	517
Производимая	699	1198	2299,8	2768,9	3506,5
Доля производимой	3,2	3,6	2,1	3,4	5,14
Численность ППП,	19,1	18,4	20,8	25,1	25,1
Доля занятых в	9,5	10,3	11,8	13,4	13,5
Стоимость основных	423,0	592,7	1226,2	1396,3	1424,9
Инвестиции на	40,8	39,4	88,0	111,6	68,5
Доля инвестиции на	6,2	0,9	1,64	1,3	0,6

Примечание: составлено согласно источникам «Промышленность Азербайджана в 2006-м году. Статистический ежегодник. Баку, 2007, с. 72»; «Промышленность Азербайджана в 2016-м году. Статистический ежегодник. Баку, 2017, с. 106-110».

Для преодоления экономического кризиса с середины 2000-х годов начали проводить реформы. В первую очередь начали восстанавливать ранее действующие предприятия, часть из которых были приватизированы. В тоже время в регионах страны на основе переработки сельхозсырья были построены новые заводы.

В стране основная часть предприятий пищевой промышленности принадлежит компании «Азерсун». На многочисленных предприятиях, подчиняющиеся «Азерсун» производится чай, сахар, растительное масло, соль, плодоовощная и животноводческая продукция. Кроме них в городах Габала, Белокан, Билясувар, Ахсу, Лянкярань, в Нахчыванской АР построены консервные заводы. В результате в 2015-м году удельный вес этой отрасли увеличился до 3,4% и он постоянно растет [11, с.12].

Сегодня пищевая промышленность занимает особое место в структуре промышленности. С каждым годом увеличивается объем производимой продукции и доля этой отрасли в структуре промышленности. Так, если в 2000-м году предприятиями этой отрасли было произведено 3,2% всей промышленной продукции, то в 2016-го года этот показатель был увеличен до 5,14%. Это достигнуто за счет строительства новых производственных мощностей. Их число с 2000-го года увеличилось до 7,5% и сегодня в республике функционирует 517 предприятий. На них было произведено продукции на общую сумму 3506,5 млн. манатов [10; 11; 12; 13; 14].

В результате устойчиво растет число рабочих мест, и на предприятиях этой отрасли работают свыше 25,1 тыс. человек. Это на 31,4% больше, чем в 2000-м году.

Для увеличения производства и удовлетворения потребностей населения постоянно направляются государственные, частные и иностранные инвестиции. Ее объем постоянно растет, несмотря на снижение их удельного веса в общей инвестиции на промышленные отрасли (см. табл. 1).

Предприятиями пищевой промышленности производится продукция различного ассортимента и их объем постоянно увеличивается. Но пока еще они не удовлетворяют потребность в продукции этой отрасли. В период с 2000-го до 2016-го года в республике производство мяса увеличилось в 2,7 раза, сливочного масла в 2,0 раза, растительного масла 7,6 раза. В стране производится в достаточном количестве минеральных вод и безалкогольных

напитков, вина, табачных изделий и других продуктов (табл. 2).

Таблица 2

Производство основных видов продукции пищевой промышленности

Показатели	Годы				
	2000	2005	2011	2015	2016
Мясо, тыс. т	108,9	130,7	253,4	285,0	288,8
Колбасные изделия, т	557,9	1914	2361	4970	13300
Сливочное масло, тыс.	12,8	14,2	21,1	23,9	25,6
Плодоовощные	-	23,2	149,6	147,9	156,5
Растительное масло,	10,9	64,1	80,0	106,7	82,3
Сахар, тыс. т	535,6	3556	334,7	335,6	418,7
Мука, тыс. т	294,6	1374	1328	1507	1582
Чай, тыс. т	1523	7477	11,0	6,2	9,4
Минеральная и	214,1	1160	6400	8174	9638
Безалкогольные	4664	13361	20978	24885	17853
Вино, тыс. дкл	623,2	400,5	754,7	1035	1049
Пиво, тыс. дкл	710,8	2490	3904	4197	3263
Ферментированный	5869	2584	2559	1692	1947
Папиросы и сигареты,	2362	5008	1965	1979	1656

Примечание: составлено согласно источникам «Промышленность Азербайджана в 2006-м году. Статистический ежегодник. Баку, 2007, с. 72»; «Промышленность Азербайджана в 2016-м году. Статистический ежегодник. Баку, 2017, с. 106-110»

Учитывая что, сырьевая база для пищевой промышленности имеется во всех экономических районах страны, и основную часть составляют сельскохозяйственные продукты, поэтому для увеличения роли этой отрасли в развитии промышленности в регионах, снижения уровня диспропорции между ними и повышения роли регионов в социально-экономическом развитии страны принимаются серьезные меры. Но, в промышленной структуре регионов это отрасль имеет различные показатели и поэтому рациональное использование местных ресурсов, демографического и технико-экономического потенциала является важной задачей. Эти меры должны способствовать и повышению занятости населения [15; 16].

Основная часть промышленного потенциала страны сконцентрирована в Абшеронском экономическом районе. Но, здесь нет крупной сырьевой базы и предприятия этой отрасли функционируют в основном на привозном сырье. Начиная с 2000-го года доля пищевой промышленности в экономическом районе составляла 2,8% [16].

В других экономических районах слабый экономический потенциал промышленная структура определяется одним или несколькими предприятиями. Эти предприятия относятся в основном к пищевой, легкой промышленности или промышленности стройматериалов.

Сегодня проведение экономических реформ и создание условий для устойчивого развития является одним из приоритетных направлений страны. Для этого требуется использование природных условий и ресурсов в регионах, совершенствование отраслевой территориальной структуры хозяйства, в т.ч. материального производства.

Предприятия этой отрасли размещены во всех регионах страны и имеют большое число потребителей своей продукции по всей территории. Пищевая промышленность имеет большой экономический потенциал и играет большую роль в развитии этой отрасли в регионах и населенных пунктах. В тоже время потребность в сельскохозяйственной продукции и полуфабрикатах способствует увеличению их производства и этот процесс охватывает фактически всю территорию страны. Поэтому рациональное размещение предприятий пищевой промышленности, использование природных ресурсов обеспечивает развитие регионов и увеличению доходов населения.

Для восстановительных работ на предприятиях, их реконструкции, привлечения местных и иностранных инвестиции была принята Государственная Программа по приватизации Государственной собственности в 1995-1998-х годах. В ходе ее выполнения приватизированы не только мелкие, а также средние и крупные предприятия.

Развитие пищевой промышленности в регионах в условиях рыночной экономики необходимо отметить значимость создание условий для предпринимательской деятельности.

В них отмечены основные направления развития пищевой промышленности в целом по стране и в отдельных регионах. В рамках выполнения принятых Госпрограмм были построены предприятия по

переработке плодоовощной продукции в Габале, Ахсу, Сахарный завод в Имишли, молочные заводы в Абшероне, Агджабеди, Барде, Геокчае и в других городах (рис. 1).

Рис. 1. Построенные объекты для пищевой промышленности по «Государственной Программе социально-экономического развития регионов»

В ходе экономической реформы в Азербайджане приняты несколько Государственных Программ. Среди них особое значение имеют Государственная Программа по развитию промышленности в 2015-2020-х годах, Государственная Программа по социально-

экономическому развитию регионов (2004-2008, 2009-2013 и 2014-2018-ы годы), Дорожная карта по социально-экономическому развитию страны и др.

Для увеличения роли этой отрасли в развитии городов, обеспечении занятости населения необходимо строительство новых консервных заводов по переработке сельхозпродукции в соответствии со специализацией этой отрасли, разливу минеральных вод. При этом, наряду с государственной инвестицией, необходимо привлечение частного и иностранного капитала. Созданные предприятия позволят увеличить экспортный потенциал страны.

Рациональное размещение различных подотраслей пищевой промышленности по регионам в соответствии с сырьевой базой определяет эффективность функционирования этой сферы и ее можно считать одним из элементов развития и совершенствования отраслевой структуры городских населенных пунктов.

Для функционирования рыночной экономики в регионах, необходимо отметить особую значимость развития предпринимательской деятельности. Большинство существующих промышленных предприятий в регионах долгое время не функционируют, и они требуют полной перестройки. Одним из факторов, препятствующих перестройке промышленных предприятий в регионах является слабое развитие предпринимательства.

В связи со сложностью производственной структуры пищевой промышленности существуют различные факторы, влияющие на размещение ее отдельных сфер [17, с.18]. Например, часть предприятий пищевой промышленности расположены вблизи производства сельскохозяйственного сырья. Большинство сельскохозяйственных продуктов при несвоевременной обработке или теряют свои полезные питательные свойства, или же портятся. К таким продуктам в первую очередь относятся фрукты, овощи, виноград, молочные продукты и т.д., у которых срок хранения ограничен. С другой стороны, значительная часть переработанной продукции идет на отходы, что делает их транспортировку из одного района в другой район нерентабельным. Вблизи сырьевой базы расположен «Кавказский Консервный завод» в Хачмазском районе, предприятие по производству молочной продукции «Атена» в Агджабединском районе, консервные заводы в Габалинском и Билясуварском районах, Лянкяранский Консервный завод и Чайная

фабрика и т.д. [8].

Некоторые отрасли пищевой промышленности не имеют местное сырье, они в основном размещены в потребительских центрах. Примером являются предприятия по производству муки, мяса и колбасных изделий. Некоторые предприятия пищевой промышленности, производящие готовые продукты питания используют сырье и полуфабрикаты, которые проходят первичную переработку в регионах или на других предприятиях. В этих условиях, предприятиям производящих готовую продукцию, доставляется сырье и полуфабрикаты из районов его первичной обработки, и с экономической точки зрения является выгодным.

В регионах страны ряд отраслей пищевой промышленности не удовлетворяют возрастающую потребность населения, их темпы развития, не отвечает современным требованиям. Сегодня население республики не обеспечено рыбной и чайной продуктами, растительным и сливочным маслом местного производства. Это результат слабого использования экономического и демографического потенциала, имеющегося сельскохозяйственного сырья и полуфабрикатов. С другой стороны, хотя и объем производства некоторых пищевых продуктов высок, их низкое качество не позволяет экспортировать за рубеж.

Предприятия пищевой промышленности размещены между экономическими районами нерационально. Раньше большинство предприятий пищевой промышленности функционировали в городе Баку и его окрестностях. В связи с этим роль других экономических районов в развитии этой отрасли была слабой. Прежде всего, слабое развитие в регионах соответствующих крупных предприятий пищевой промышленности, способствовали возникновению десятка мелких предприятий для обеспечения населения некоторыми продуктами питания.

В окрестностях города Баку, а также в прилегающих к нему районах, сельское хозяйство развито слабо [14, с.18]. Поэтому в обеспечении населения продуктами и в снабжении сырьем предприятий пищевой промышленности имеются большие трудности. Очень важным является рациональное использование земель в Апшеронском экономическом районе, где на плодородных почвах региона выращивают виноград, миндаль, шафран, маслины. В настоящее время в данном экономическом районе функционирует,

предприятия по производству оливок и оливкового масла, принадлежащее ООО «Gilan zeytun», предприятие по обработке маслины, принадлежащее «Азерсун» Холдинг.

Также одним из важных вопросов является конкурентоспособность предприятий в производимой ими продукции. Развитие сельского хозяйства с одной стороны, улучшение обеспечения инфраструктуры в регионах с другой стороны, способствовало бы строительству новых конкурентоспособных предприятий в сфере производства продуктов питания. Используя этот потенциал был сдан в эксплуатацию Сахарный завод в Имишлинском районе, Завод по производству соли в Апшероском районе, завод по производству растительного масла в городе Сумгаит, завод по переработке кукурузы и производства глюкозы в Огузском районе, молочные комбинаты, консервные заводы и другие предприятия по производству продуктов питания в различных регионах страны.

Для повышения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности, было бы целесообразно изменить его структуру с технологической позиции, отвечающие современным требованиям. Эти меры позволят выйти на мировой рынок.

Отметим что, одним из факторов, учитываемым при размещении предприятий пищевой промышленности являются транспортные расходы. Потому что, они существенно влияют на ценообразование продуктов питания. Исследования показывают, что усовершенствование инфраструктуры предприятий пищевой промышленности играет основную роль в развитии экономики республики. С этой точки зрения, увеличение в стране промышленных предприятий играет важную роль в обеспечении материальных и социальных потребностей населения.

Как и в других отраслях промышленности, также одной из мер, предпринимаемой для развития пищевой промышленности, должно быть расширение в регионах сети предприятий пищевой промышленности. Новые предприятия пищевой промышленности в основном должны быть размещены в регионах, чтобы сблизить их к потребительским источникам и источникам сырья.

Выводы. Пищевая промышленность занимает важное место в развитии не только средних и малых городов, но и поселков. Разнообразие климатического условия и специализация

экономических районов позволяет обеспечивать предприятия различным сырьем и полуфабрикатами. Поэтому предприятия этой отрасли в 70-80-х годах функционировали повсеместно, производил и 33,5% всей промышленной продукции Азербайджана.

В переходный период спад производства в сельском хозяйстве, устаревшие технологии и разрыв экономических связей отрицательно повлияли на работы предприятия пищевой промышленности и большинство из них были остановлены. Для восстановления их работы начиная с середины 90-х годов начали проводить реформы. При этом часть предприятий были приватизированы и реконструированы, в регионах страны были построены новые объекты.

Сегодня пищевая промышленность дает 5,14% всей промышленной продукции, в этой отрасли заняты 13,5% ППП, и производится плодоовощные, мясо-молочные продукты, растительное масло, минеральные и безалкогольные напитки, табачные изделия. Но, они не удовлетворяют внутренней потребности населения в продуктах и они импортируются.

Для развития в стране пищевой промышленности необходимо строительство в средних и малых городах новых объектов, по переработке сельскохозяйственной продукции, с привлечением не только государственных, но и частных и иностранных финансов. Эти меры позволят развивать регионы, обеспечат занятость населения и повысит роль этой отрасли в удовлетворении внутренней потребности населения.

Литература

1. Экономическая и социальная география России: География отраслей народного хозяйства России / В.Л.Бабурина, М.П. Ратановой. – Москва: Наука, 2013. – 516 с.

2. Копылов В.А. География промышленности России и стран СНГ / В.А. Копылов. – Москва: Маркетинг, 2001. – 367 с.

3. Надиров А.А. Вопросы экономического развития городов Азербайджана / А.А, Надиров. – Баку: Изд. Элм, 1966. – 167 с.

4. Гаджизаде А.М. Природные ресурсы и естественные условия развития промышленности Азербайджанской ССР / А.М. Гаджизаде. – Баку: Азернешр, 1983. – 173 с.

5. Гаджизаде А.М. Азербайджанский промышленный комплекс / А.М. Гаджизаде. – Баку: Азернешр, 1975. – 204 с.
6. Гусейнов С.К. Эффективность структуры промышленного производства в условиях его интенсификации / С.К. Гусейнов. – Баку: Элм, 1987. – 184 с.
7. Самедзаде З.А. Структура и эффективность общественного производства / З.А. Самедзаде. – Баку: Элм, 1980. – 210 с.
8. Эюбов Н.Г., Эминов З.Н., Пашаев Н.А. Экономическая, социальная и политическая география Азербайджанской Республики (процессы, проблемы, конструктивные аспекты) / Н.Г. Эюбов, З. Н. Эминов. – Баку: Элм. – 2010. – 416 с. (на азербайджанском языке).
9. Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1988 г. Статистический ежегодник. – Баку: Наука, 1990. – 424 с.
10. Промышленность Азербайджана в 2006-м году. Статистический ежегодник. Баку: НРА. – 2007. – С. 72.
11. Промышленность Азербайджана 2015. Статистический ежегодник. ГК АР по Статистике. – Баку: Азернешр, 2016. – 289 с.
12. Регионы Азербайджана – 2015. ГК АР по Статистике. – Баку: Азернешр, 2016. – 325 с.
13. Statistical Yearbook of Azerbaijan 2015. State Statistical Committee of Azerbaijan Republic. – Baku: Azerneshr, 2016. – 345 с.
14. География Азербайджанской Республики. – Т. II. – Баку: Азернешр, 2015. – 327 с. (на азербайджанском языке).
15. География Азербайджанской Республики. – Т. III. – Баку: Азернешр, 2015. – 400 с. (на азербайджанском языке).
16. География, общество, окружающая среда. В VII т. – Т. V. География социально-экономического развития // А.И. Алексеева, Н.С. Мироненко. – М.: Издательский дом «Городец», 2004. – С. 301-478.
17. Сельское хозяйство Азербайджана – 2015. Статистический ежегодник. ГК АР по Статистике. – Баку: Азернешр, 2016. – 434 с.
1. Ekonomicheskaya i sotsialnaya geografiya Rossii: Geografiya otrasley narodnogo hozyaystva Rossii / V.L.Baburina, M.P. Ratanovoy. – Moskva: Nauka, 2013. – 516 s.
2. Kopyilov V.A. Geografiya promyshlennosti Rossii i stran SNG / V.A. Kopyilov. – Moskva: Marketing, 2001. – 367 s.

3. Nadirov A.A. Voprosyi ekonomicheskogo razvitiya gorodov Azerbaydzhana / A.A. Nadirov. – Baku: Izd. Elm, 1966. – 167 s.
4. Gadzhizade A.M. Prirodnyie resursyi i estestvennyie usloviya razvitiya promyshlennosti Azerbaydzhanskoy SSR / A.M. Gadzhizade. – Baku: Azerneshr, 1983. – 173 s.
5. Gadzhizade A.M. Azerbaydzhanskiy promyshlennyiy kompleks / A.M. Gadzhizade. – Baku: Azerneshr, 1975. – 204 s.
6. Guseynov S.K. Effektivnost strukturyi promyshlennogo proizvodstva v usloviyah ego intensivatsii / S.K. Guseynov. – Baku: Elm, 1987. – 184 s.
7. Samedzade Z.A. Struktura i effektivnost obschestvennogo proizvodstva / Z.A. Samedzade. – Baku: Elm, 1980. – 210 s.
8. Eyubov N.G., Eminov Z.N., Pashaev N.A. Ekonomicheskaya, sotsialnaya i politicheskaya geografiya Azerbaydzhanskoy Respubliki (protsessyi, problemyi, konstruktivnyie aspektyi) / N.G. Eyubov, Z. N. Eminov. – Baku: Elm. – 2010. – 416 s. (na azerbaydzhanskom yazyike).
9. Narodnoe hozyaystvo Azerbaydzhanskoy SSR v 1988 g. Statisticheskii ezhegodnik. – Baku: Nauka, 1990. – 424 s.
10. Promyshlennost Azerbaydzhana v 2006-m godu. Statisticheskii ezhegodnik. Baku: NRA. – 2007. – S. 72.
11. Promyshlennost Azerbaydzhana 2015. Statisticheskii ezhegodnik. GK AR po Statistike. – Baku: Azerneshr, 2016. – 289 s.
12. Regionyi Azerbaydzhana – 2015. GK AR po Statistike. – Baku: Azerneshr, 2016. – 325 s.
14. Geografiya Azerbaydzhanskoy Respubliki. – T. II. – Baku: Azerneshr, 2015. – 327 s. (na azerbaydzhanskom yazyike).
15. Geografiya Azerbaydzhanskoy Respubliki. – T. III. – Baku: Azerneshr, 2015. – 400 s. (na azerbaydzhanskom yazyike).
16. Geografiya, obschestvo, okruzhayuschaya sreda. V VII t. – T. V. Geografiya sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya // A.I. Alekseeva, N.S. Mironenko. – M.: Izdatelskiy dom «Gorodets», 2004. – S. 301-478.
17. Selskoe hozyaystvo Azerbaydzhana – 2015. Statisticheskii ezhegodnik. GK AR po Statistike. – Baku: Azerneshr, 2016. – 434 s.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

17.04.2018

ДОМІНАНТИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад функціонування системи соціального захисту населення та визначенню місця фінансового забезпечення у системі соціального захисту населення. Визначено проблемні питання та протиріччя у фінансовому забезпеченні системи соціального захисту населення за її підсистемами (соціального забезпечення, соціального страхування, соціальної допомоги). Доведено необхідність проведення реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення. Запропоновано домінанти реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення. Доведено, що класифікація соціальних ризиків, які повинна фінансувати держава та ризиків, які компенсуються за принципом самозахисту населенням, а також визначення джерел фінансового забезпечення за підсистемами системи соціального захисту населення повинні виступати головною ідеєю реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальний ризик, соціально-економічний ризик, соціальний захист населення, система соціального захисту населення, система фінансового забезпечення соціального захисту населення, підсистема соціального забезпечення, підсистема соціальної допомоги, підсистема соціального страхування.

Баранова Виктория, Великсар Татьяна

ДОМИНАНТЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию теоретических основ функционирования системы социальной защиты населения и определению места финансового обеспечения в системе социальной защиты населения. Определены проблемные вопросы и противоречия в финансовом обеспечении системы социальной защиты населения по ее подсистемам (социального обеспечения, социального страхования, социальной помощи). Доказана необходимость проведения реформирования системы финансового обеспечения социальной защиты населения. Предложено доминанты реформирования системы финансового обеспечения социальной защиты населения. Доказано, что классификация социальных рисков, которые должны финансироваться государством и рисков, которые компенсируются по принципу самозащиты населением, а также определение источников финансового обеспечения по подсистемам системы социальной защиты населения должны выступать главной идеей реформирования системы финансового обеспечения социальной защиты населения.

Ключевые слова: социальный риск, социально-экономический риск, социальная защита населения, система социальной защиты населения, система финансового обеспечения социальной защиты населения, подсистема социального обеспечения, подсистема социального страхования, подсистема социальной помощи, социальный риск.

Baranova Viktoria, Velyksar Tetiana

DOMINANTS OF REFORMING THE SYSTEM OF FINANCIAL SUPPORT OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION OF UKRAINE

The article is devoted to research theoretical foundations of functioning system of social protection of the population and determining

the place of financial support in the system of social protection of the population. The problem issues and contradictions in financial support of the system of social protection of the population by its subsystems (social security, social welfare, social insurance) are determined. The necessity of reforming the system of financial support of social protection of the population is proved. The domains of reforming the system of financial support of social protection of the population are proposed. It has been proved that the classification of social risks, which should finance the state and risks for the purpose of self-defense of the population, as well as determining the sources of financial support for the subsystems of the social protection system should be the main idea of reforming the financial system of social protection of the population.

Keywords: social risk, socially-economical risk, social protection of the population, system of social protection of the population, system of financial support of social protection of the population, subsystem of social security, subsystem of social welfare, subsystem of social insurance.

Постановка проблеми. Нині діюча система соціального захисту населення України характеризується гнучкістю та оперативністю прийняття рішень у системі, що обумовлено постійним розширенням соціальних ризиків. Розширення переліку соціальних ризиків, які повинна фінансувати держава потребує формування необхідного фінансового забезпечення для фінансування соціальних послуг за рахунок бюджету держави. На жаль, в умовах браку бюджетних ресурсів дії уряду направлені на вирішення проблемних питань фінансового забезпечення системи соціального захисту населення у «ручному режимі», в результаті з метою забезпечення соціального захисту військовослужбовців, учасників АТО, біженців та переселенців відбувається погіршення умов соціального захисту для матерів-одиначок, багатодітних та малозабезпечених сімей, що виступає причиною соціального невдоволення, підвищення рівня соціальної напруги у суспільстві. Реформи, що проводилися урядом у пенсійній системі направлені на «латання дір» у бюджеті соціальних фондів та не досягли своєї мети. За таких умов важливою необхідністю виступає реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми дослідження та виділення невирішених проблем. Питання фінансового

забезпечення системи соціального захисту населення знайшли відображення у роботах таких науковців, як Л. М. Клівіденко [1], Н. Г. Савченко [2], Т. В. Солоджук [3], М. І. Мальований [4], Л. Б. Баранник [5] та ін. Віддаючи належне науковому доробку вітчизняних вчених у реформуванні фінансового забезпечення системи соціального захисту населення необхідно зазначити, що кожен з них здійснив вагомий внесок у вирішенні питань удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення за окремими його напрямками з метою покращення соціального захисту окремих цільових груп, проте, в умовах постійного розширення соціальних ризиків та зміни у соціально-економічному положенні нашої країни необхідністю виступає виділення домінант реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Метою статті є дослідження теоретичних засад функціонування системи соціального захисту населення, аналіз стану її фінансового забезпечення в Україні та визначення домінант реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто звернути увагу, що ефективне реформування системи соціального захисту населення України та обґрунтування домінант реформування її системи фінансового забезпечення вимагає поглибленого дослідження теоретичних засад функціонування системи соціального захисту населення.

Розвиток суспільства обумовив необхідність появи та подальшого розвитку соціального захисту населення з одиничних елементів якого поступово у економічній системі кожної країни сформувалася власна цілісна система соціального захисту населення. Рівень розвитку системи соціального захисту населення країни різниться у залежності від характеру розподільчих відносин, які функціонують у ній.

Вітчизняними вченими визначення поняття «система соціального захисту населення» надається через призму різних теоретичних підходів (інституційного, структурного, системного), що виступає причиною відмінностей складових елементів такої системи.

Д.е.н. Баранник Л.Б. при визначенні поняття «система соціального захисту населення» використовує інституційний підхід. Вона вважає, що під системою соціального захисту слід розуміти

сукупність інститутів і заходів, спрямованих на захист уразливих соціальних груп від соціальних ризиків[6, с. 11].

Науковцем Дерегою В.В. використовується системний підхід «система соціального захисту населення – це інтегрована цілісність соціального страхування, соціальної допомоги та гарантій, що орієнтована на сталий людський розвиток» [7, с. 89].

Аналіз змісту визначень за різними теоретичними підходами дає змогу зробити висновок, що найбільш повно розкриває зміст системи соціального захисту системно-інституціональний підхід, адже прихильники системного та інституціонального аналізу при визначенні системи соціального захисту населення розкривають її елементи, відносини між ними, вказують на мету соціального захисту в межах визначеного часового інтервалу та зазначають динаміку соціальних відносин у суспільстві, яка призводить до еволюційного переходу неінституціональних норм в інституціональні.

Використовуючи системно-інституціональний підхід вважаємо, що під системою соціального захисту слід розуміти сукупність суб'єктів, об'єктів, підсистеми забезпечення, які пов'язані та взаємодіють між собою з метою забезпечення умов для повноцінного існування усього без винятку населення країни в період дії соціальних ризиків.

Аналіз визначень поняття «система» з позиції системного підходу показує, що всі вони будуються за принципом «ієрархічності», тобто розглядаються як сукупність взаємозалежних підсистем і як елемент більш складної надсистеми. Таким чином, вважаємо, що у складі системи соціального захисту населення на першому нижчому рівні варто виділити три підсистеми, кожна з яких виокремлюється у окрему підсистему за певним критерієм, характеризується власними об'єктами, суб'єктами та має підсистему забезпечення, яку варто виокремити як другий нижчий рівень системи соціального захисту населення (рис. 1).

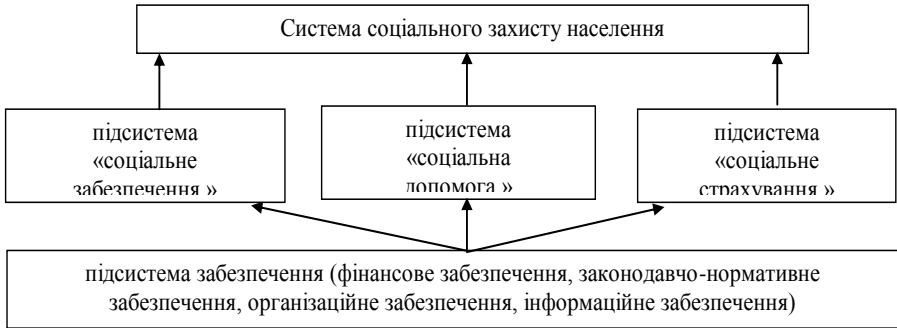

Рис. 1. Складові системи соціального захисту населення
(авторська розробка)

Система соціального захисту населення кожної країни має свою мету, завдання, принципи побудови, об'єкти, суб'єкти, механізм функціонування та систему фінансового забезпечення.

Мета, завдання, принципи побудови системи соціального захисту населення визначаються законодавством кожної країни та різняться у залежності від затвердженою у ній концепції функціонування такої системи. Суб'єктами системи соціального захисту населення виступають: держава через різноманітні її органи, підприємства (установи, організації), громадські (волонтерські організації), благодійні організації, волонтери, домогосподарство (окрема людина, багатодітна сім'я).

Система фінансового забезпечення покликана створити фінансову базу для забезпечення захисту населення як суб'єкту захисту протягом дії соціального ризику. Отже, наріжним каменем у функціонуванні системи соціального захисту населення кожної країни виступають соціальні ризики, які впливають на об'єкти цієї системи – здоров'я, працездатність та матеріальне положення. Період дії соціального захисту населення співпадає з періодом дії соціального ризику – усунення соціального ризику виступає причиною відміни соціального захисту населення.

Перелік соціальних ризиків, які дають право на соціальний захист визначений міжнародними документами: Конвенціями МОП, Європейським Кодексом соціального забезпечення, Європейській

соціальної хартії, Європейській хартії про основні соціальні права трудящих [8, с. 46-47].

Науковці, досліджуючи сутність поняття «соціальний ризик», надають також їх класифікації, використовуючи для цього різні критерії. Зокрема, Топішко Н.П. у залежності від характеру їх затвердження поділяє соціальні ризики на традиційні та нетрадиційні[9, с. 410]. Болотіна Н.Б. класифікує соціальні ризики за критерієм типовості причин їх виникнення та виділяє загальнолюдські, професійні та державно-політичні, техногенні та екологічні соціальні ризики[10, с. 51-52]. Проте, на нашу думку, поділ соціальних ризиків за запропонованими критеріями не вказує на економічну природу соціальних ризиків та не може бути використаним для удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення. Беручи до уваги, об'єкти захисту (здоров'я та матеріальне положення), які піддаються впливу ризиків, вважаємо, що виходячи з економічної природи наслідків виникнення соціальних ризиків, у разі якщо вони призводять до погіршення матеріального стану особи, то такий ризик вважаємо соціально-економічним ризиком. Якщо ж вони на пряму не впливають на погіршення матеріального стану, то це соціальні ризики. Виходячи з таких позицій, пропонуємо згрупувати ризики в залежності від об'єкту захисту у дві групи (рис. 2).

Соціальні ризики, які були віднесені нами до обох груп соціальних ризиків виступають причиною виникнення захисту за трьома підсистемами у системі соціального захисту населення (соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального страхування).

Постійне розширення соціальних ризиків за трьома підсистемами системи соціального захисту населення вимагає формування необхідного фінансового забезпечення для їх компенсації.

Проведене дослідження показало, що в результаті подій на сході України відбулося розширення переліку соціальних ризиків, від яких держава здійснює захист, що в умовах браку бюджетних ресурсів виступає причиною скорочення рівня соціального захисту населення за підсистемами соціального забезпечення та соціальної допомоги, зокрема, зменшилася чисельність пільг за соціальною ознакою, що надавалися громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, інвалідам III групи, дітям з інвалідністю, особам з інвалідністю з дитинства, ветеранам праці, особам, які мають особливі

заслуги перед Батьківщиною, героям України, героям соціалістичної праці, повним кавалерам ордену слави, дітям війни, жертвам нацистських переслідувань та запроваджено надання пільг на оплату житлово-комунальних послуг, твердого палива, скрапленого газу та послуг зв'язку з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї; скоротилися частка обов'язкового платежу при нарахуванні субсидій, що обумовлено посиленням умов їх отримання реципієнтами.

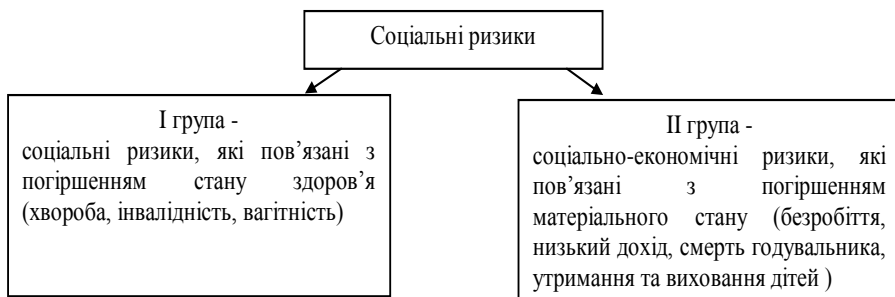

Рис. 2. Групи соціальних ризиків (авторська розробка)

Рівень достатності державної соціальної допомоги, що фінансується з державного бюджету, залишається досить низьким. Проведене дослідження показало, що з року в рік відбувалося незначне підвищення середнього розміру державної соціальної допомоги для матерів-одиначок, попри це, проведена оцінка рівня її достатності за коефіцієнтами покриття виплат, які розраховувалися, порівнюючи середню виплату допомоги з прожитковим мінімумом, що визначається кожного року у законі «Про Державний бюджет України» та з прожитковим мінімумом, що був розрахований експертами Федерації профспілок України підтверджує, що її розмір досить низький та поступово скорочується у відповідності до експертного коефіцієнту покриття виплат (рис.3).

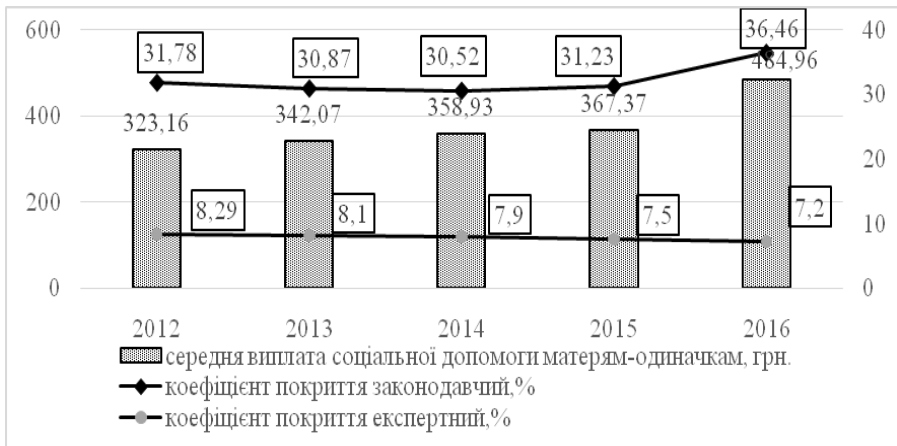

Рис.3. Рівень достатності соціальної допомоги матерям-одиначкам протягом 2012–2016 рр. (розраховано та побудовано за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [11])

Державна соціальна допомога, що сплачується з фондів соціального страхування на безеквівалентних відносинах протягом останніх п'яти років також характеризується низьким рівнем достатності. Зокрема, проведені дослідження виплат соціальної допомоги по безробіттю особам, які шукають роботу вперше, в тому числі випускники загальноосвітніх шкіл та особи, що закінчили навчання у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, а також особи, що повернулися зі строкової військової служби з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття показало, що її розмір жодним чином не змінювався, що виступило причиною поступового зниження рівня його достатності як за коефіцієнтом покриття виплат, який був розрахований у результаті порівняння її розміру з прожитковим мінімумом, встановленим законодавчо, так і за коефіцієнтом покриття виплат, що був розрахований у результаті порівняння її з прожитковим мінімумом, що був розрахований експертами Федерації профспілок України (рис. 4).

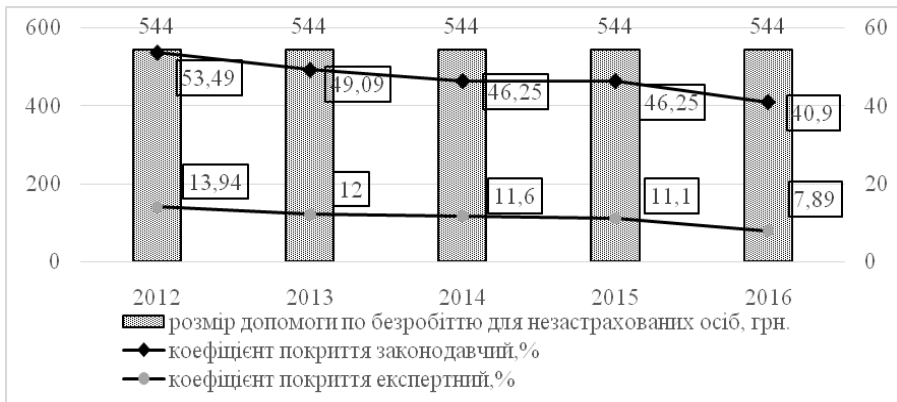

Рис.4. Рівень достатності соціальної допомоги по безробіттю для незастрахованих осіб протягом 2012–2016 рр. (розраховано та побудовано за даними офіційного сайту Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття [12])

Така ситуація дає підстави стверджувати, що держава поклала на себе зобов’язання по фінансуванню значної кількості соціальних ризиків, не маючи для цього достатнього рівня фінансового забезпечення, що призводить до неможливості перегляду розмірів соціальних стандартів, часткового фінансування соціального захисту населення окремих цільових груп та вимагає розробки домінант, які мають бути покладені в основу реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Великий глумачний словник сучасної української мови визначає, що «домінанта - це основна, панівна ідея, головний, панівний принцип будь-якого явища або процесу; основна ознака або найважливіша складова частина чого-небудь»[13, с. 316].

У зв’язку з тим, що система фінансового забезпечення соціального захисту населення покликана забезпечити захист від соціальних ризиків вважаємо, що головною ідеєю її реформування повинні виступати ризики, які повинна фінансувати держава та ризики, які компенсуються за принципом самозахисту населенням, що у свою чергу дасть змогу визначити джерела фінансового забезпечення соціальних ризиків за підсистемами соціального захисту населення (рис.5.)

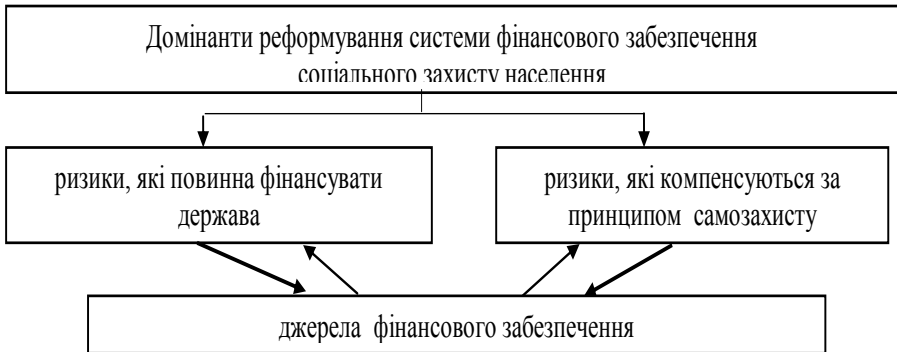

Рис. 5. Домінанти реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення (авторська розробка)

Держава має визначити найбільш вагомі ризики, які повинна фінансувати. Перелік таких ризиків необхідно обмежити соціально-значимими ризиками, якими охоплена значна кількість людей. Ризики, які не мають довгострокового характеру, на випадок виникнення яких населення має подбати про самозахист, повинні бути віднесені до підсистеми соціального страхування. Перераховані ризики можуть одночасно відноситися до обох запропонованих груп соціальних ризиків: соціальних ризиків, пов'язаних з погіршенням стану здоров'я та соціально-економічних ризиків, пов'язаних з погіршенням матеріального стану.

Отже, запропонована класифікація ризиків надасть можливість віднести їх фінансування до однієї з трьох підсистем (соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального страхування), визначити суб'єкти, які прийматимуть участь у формуванні фондів фінансових ресурсів для надання соціальних послуг, а також джерела фінансового забезпечення цих підсистем (табл. 1).

Визначення джерел фінансового забезпечення системи соціального захисту населення за її підсистемами відповідно до запропонованих домінант створить умови для покращення рівня захисту соціально-незахищених осіб та підвищення рівня достатності виплат, що здійснюються з фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Таблиця 1

Джерела фінансового забезпечення системи соціального захисту населення України (авторська розробка)

підсистеми соціального захисту	соціального забезпечення	соціальної допомоги	соціального страхування
I група ризику	соціальні ризики, пов'язані з погіршенням стану здоров'я		
види ризику	інвалідність внаслідок загального захворювання та внаслідок екологічних катастроф загального характеру	участь у АТО	хвороба, вагітність, травмування на виробництві та професійні захворювання
II група ризику	соціально-економічні ризики, пов'язані погіршенням матеріального стану		
види ризику	самотність громадян похилого віку, сирітство, втрата батьківського піклування	низький дохід, народження дитини, втрата годувальника, що приймав участь у АТО, техногенні катастрофи, стихійні лиха	безробіття, смерть годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві, смерть застрахованої особи
суб'єкти соціального захисту населення	державна, благодійні та волонтерські організації, індивідуальні волонтери	державна, бізнес, благодійні та волонтерські організації, індивідуальні волонтери	державна, бізнес, населення
джерела фінансових ресурсів	кошти бюджету держави, кошти благодійних, волонтерських організацій, кошти підприємств	кошти бюджету, кошти благодійних, волонтерських організацій, індивідуальних волонтерів, кошти підприємств	кошти ДФЗСС, страхових компаній, держава

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обмеження переліку соціальних ризиків, які повинні фінансуватися державою за ознакою соціально-значимих ризиків, а також розширення переліку соціальних ризиків за ознакою самозахисту населення з визначенням джерел фінансового забезпечення їх за підсистемами соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального страхування виступатиме головними домінантами реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, яка дасть змогу покращити умови соціального захисту широкого кола соціально-незахищених осіб та осіб, які отримують соціальних захист з фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на страхових та нестрахових принципах. Перспективою подальших досліджень є науково-методичні рекомендації реформування фінансового забезпечення трьох підсистем (соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального страхування) та розробка відповідного механізму підтримки реформування системи соціального захисту населення.

Література

1. Клівіденко Л.М. Фінансове забезпечення соціального захисту населення України: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / Л.М. Клівіденко // Тернопільський державний економічний університет. — Тернопіль, 2006. — 22 с.
2. Савченко Н.Г. Фінансовий механізм соціального захисту населення України: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Н.Г. Савченко / Київський національний торговельно-економічний університет. — Київ, 2010. — 19 с.
3. Солоджук Т.В. Концептуальна модель фінансового забезпечення соціального захисту молоді в Україні / Т.В. Солоджук // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1446>
4. Мальований М.І. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: теорія, методологія та практика: Автореф. дис. докт. екон. наук: 08.00.08 / М.І. Мальований / Національна академія аграрних наук України. — Київ, 2017. — 41 с.

5. Баранник Л. Б. Соціальне страхування працюючого населення / Л. Б. Баранник // Мотивація та соціальний захист персоналу : монографія / За заг. ред. А. Г. Бабенка. - Дніпропетровськ: ДДФА, 2011. – 400 с. - С. 90-97.

6. Баранник Л.Б. Соціальний захист громадян: Навчальний посібник . – Дніпропетровськ : Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. – 276 с.

7. Деріга В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник / В.В. Деріга. - Миколаїв, 2012. -152 с.

8. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Болотіна Н.Б. — К., 2005. — 381 с.

9. Топішко Н.П. Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення / Н.П. Топішко // Наукові записки. Серія „Економіка”. – 2009. - № 11. – С. 401-411.

10. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. Посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 663 с.

11. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Офіційний веб-сайт виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і глов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. –1728 с.

1. Klividenko L.M. Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.04.01 / L.M. Klividenko // Ternopilskyi derzhavnyi ekonomichnyi universytet. — Terpopil, 2006. — 22 s.

2. Savchenko N.H. Finansovyi mekhanizm sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.00.08 / N.H. Savchenko / Kyivskyi natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet. — Kyiv , 2010. — 19 s.

3. Solodzhuk T.V. Kontseptualna model finansovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu molodi v Ukraini / T.V. Solodzhuk // Elektrone naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika" [Elektronnyi

resurs]. — Rezhym dostupu:
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1446>

4. Malovanyi M.I. Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: teoriia, metodolohiia ta praktyka: Avtoref. dys. dokt. ekon. nauk: 08.00.08 / M.I. Malovanyi / Natsionalna akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy. — Kyiv, 2017. — 41 s.

5. Barannyk L. B. Sotsialne strakhuvannia pratsiuuchoho naselennia / L. B. Barannyk // Motyvatsiia ta sotsialnyi zakhyst personalu : monohrafiia / Za zah. red. A. H. Babenka. - Dnipropetrovsk: DDDFA, 2011. — 400 s. - S. 90-97.

6. Barannyk L.B. Sotsialnyi zakhyst hromadian: Navchalnyi posibnyk . — Dnipropetrovsk : Dnipropetrovska derzhavna finansova akademiia, 2010. — 276 s.

7. Dereha V.V. Sotsialna i humanitarna polityka : navchalnyi posibnyk / V.V. Dereha. - Mykolaiv, 2012. -152 s.

8. Bolotina N.B. Pravo sotsialnoho zakhystu: stanovlennia i rozvytok v Ukraini / Bolotina N.B. — K., 2005. — 381 s.

9. Topishko N.P. Sotsialni ryzyky yak chynnyk rehuliuвання systemy sotsialnoho zakhystu naselennia / N.P. Topishko // Naukovi zapysky. Seriia „Ekonomika”. — 2009. - № 11. — S. 401-411.

10. Bolotina N.B. Pravo sotsialnoho zakhystu Ukrainy: Navch. Posib. — 2-he vyd., pererob. i dop. — K.: Znannia, 2008. — 663 s.

11. Ofitsiinyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Ofitsiinyi veb-sait vykonavchoi dyreksii Fondu zahalnoobov'iazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia na vypadok bezrobittia [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.dcz.gov.ua>.

13. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i hlov. red. V.T. Busel. — K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. —1728 s.

Рецензент: Сментина Н.В., д.е.н., доцент, зав. каф. економіки права та управління бізнесом

27.03.2018

АНАЛИЗ УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА И СУЩЕСТВУЮЩИЕ ВОЗМОЖНОСТИ

В статье определены основные направления и существующие возможности устойчивого социально-экономического развития в условиях перехода к инновационной модели развития. В то же время оценивается степень влияния различных факторов, оказывающих воздействие на изменение социально-экономического развития в условиях глобальных экономических вызовов. В целом было подчеркнуто, что и для Азербайджанской республики существует необходимость в определении различных показателей, используемых при оценке социально-экономического развития. Были даны практические рекомендации с указанием неиспользованных ресурсов во всех секторах национальной экономики республики.

Ключевые слова: экономические реформы, социально-экономическое развитие, стимулирование сельского хозяйства, инновационная индустрия, предпринимательская деятельность.

Hajiyev Fazil Shokhlat oglu, Hasanov Vugar Azad oglu

ANALYSIS OF AZERBAIJAN'S SUSTAINABLE SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT AND EXISTING OPPORTUNITIES

The article outlines the main trends and opportunities for sustainable social-economic development in transition to the innovative development model. At the same time, the impact of various factors influencing social-economic development on the basis of global economic challenges has been assessed. In general, it was emphasized that there is a need for the identification of the various indicators used in the evaluation of social-economic development for the Republic of Azerbaijan. Permanent recommendations were given in the republic with indication of unused resources in all spheres of the national economy. At the end, recommendations were made based on international experience in terms of sustainable social-economic development and existing opportunities.

Key words: economic reforms, social-economic development, agriculture promotion, innovative industries, export potential, entrepreneurial activity.

Гаджієв Фазил Сохлет огли, Гасанов Вугар Асіф огли

АНАЛІЗ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ІСНУЮЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті визначено основні напрямки та існуючі можливості сталого соціально-економічного розвитку в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку. У той же час оцінюється ступінь впливу різних факторів, що впливають на зміну соціально-економічного розвитку в умовах глобальних економічних викликів. В цілому було підкреслено, що для Азербайджанської республіки існує необхідність у визначенні різних показників, які використовуються при оцінці соціально-економічного розвитку. Були надані практичні рекомендації із зазначенням невикористаних ресурсів у всіх секторах національної економіки республіки.

Ключові слова: економічні реформи, соціально-економічний розвиток, стимулювання сільського господарства, інноваційна індустрія, підприємницька діяльність.

Постановка проблемы. Экономические проблемы в мире, напряженность на Ближнем Востоке, стагнация на мировых рынках, спад и трудности создают определенные проблемы для социально-экономического развития стран. Тем не менее, макроэкономическая стабильность, экономическая конкурентоспособность и текущая финансовая прозрачность в Азербайджане способствовали созданию условий для улучшения социально-экономического развития. Так, за последние пятнадцать лет были достигнуты значительные результаты в социально-экономическом развитии Азербайджана. Главная причина таких успехов – реализация крупных экономических проектов по обеспечению устойчивого развития в Азербайджане. Инновационное развитие экономики связано с решением проблемы инновационного продвижения, формирования и развития инновационного предпринимательства, с фундаментальными реформами и устранением проблемы нехватки кадров в этой области. Важнейшая особенность здесь заключается в том, что будущее развитие Азербайджанской Республики найдет свое решение в государственной программе “Основные направления стратегической дорожной карты по ключевым секторам национальной экономики”.

Аналіз последних исследований и выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья.

Социально-экономические успехи, достигнутые Азербайджаном в последние годы, были отражены также в отчетах влиятельных международных рейтинговых агентств. В “Глобальном отчете о конкурентоспособности на 2017-2018 годы” Экономического форума Азербайджан занимает 35-е место среди 138 стран (1-е место среди стран СНГ). В отчете “Doing Business 2017” Всемирного банка наша страна занимает 57-е место из 190 стран в рейтинге бизнес-среды. В этом отчете путем упрощения регистрации бизнеса Азербайджан входит в первую пятерку стран мира по показателю “Начинания в бизнесе” и является одной из стран с лучшим опытом.

29 января 2018 года на конференции, посвященной итогам четвертого года реализации “Государственной программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики на 2014-2018 годы” Президент Азербайджанской Республики господин Ильхам Алиев в своем выступлении подчеркнул, что “важнейшей стратегической целью Азербайджана сегодня является дальнейшее

укрепление независимости нашей страны и выведение страны на уровень наиболее развитых, конкурентоспособных стран мира. Поэтому, принимая во внимание вызовы современного мира, динамичное развитие в регионе будет продолжаться” [7].

Для продолжения этого быстрого развития в Азербайджане была принята концепция социально-экономического развития на 2014-2023 годы. Согласно этой концепции, в 2014-2023 годах ВВП в нашей республике должен увеличиться в 2,0 раза. Одновременно была разработана дорожная карта для развития экономики республики и ее отдельных сфер. С другой стороны, начиная с 2014 года по инициативе и под руководством президента проводятся глубокие реформы в экономике нашей страны. Для обеспечения конкурентоспособности и устойчивого развития промышленности в таких городах, как Сумгаит, Мингечевир, Сальян, Нефтчала, Масаллы и Баку создаются современные технологические парки, промышленные зоны, а в регионах осуществляются существенные меры по ускорению развития специализированных отраслей АПК.

Постановка задачи в статье связана с необходимостью анализа устойчивого социально-экономического развития Азербайджана и поределения существующих возможностей и перспектив роста.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов.

В настоящее время в стране предпринимаются масштабные меры по осуществлению стратегических дорожных карт. В Указе Президента Азербайджанской Республики “Об утверждении стратегической дорожной карты для национальной экономики и ее основных отраслей” от 6 декабря 2016 года говорится, что основанный национальным лидером азербайджанского народа Гейдаром Алиевым экономическая политика в долгосрочной перспективе создала прочную основу для макроэкономической стабильности и динамичного экономического развития страны. В результате были достигнуты значительные успехи в ключевых социально-экономических показателях. (табл. 1)

Таблица 1

Анализ социально-экономических показателей Азербайджана,
в % к предыдущим годам

(составлено по данным Государственного Статистического Комитета Азербайджанской Республики)

Показатели	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Валовой внутренний продукт	126,4	105,0	102,2	105,8	102,8	101,1	111,1
Промышленное производство	139,5	102,6	97,7	101,8	99,3	102,4	106,8
Сельскохозяйственная продукция	107,5	98,8	106,6	104,9	97,4	106,6	103,1
Основные капитальные вложения	116,6	121,2	118,5	115,1	98,3	88,9	73,5
Экспорт (в текущих ценах)	120,2	106,9	95,1	100,7	99,2	99,9	94,5

Как видно из таблицы 1, в последние годы в общем объеме ВВП, который является индикатором устойчивого социально-экономического развития в стране, наблюдается динамичный рост и в 2016 году по сравнению с 2015 годом он вырос. Однако в динамике экспорта по стране не удалось добиться положительных изменений. Это было связано с текущими ценами. Все это показывает, что внутренние ресурсы в стране все еще остаются неиспользованными. В настоящее время роль инновационной отрасли в улучшении социально-экономических показателей страны значительна. Так, доля промышленности в экономике страны превышает средний мировой показатель на 30%. Согласно экономической комиссии ООН по Европе, Азербайджан занимает одно из первых мест в Европе по доле промышленности в валовом внутреннем продукте. Важность ускорения этого развития в очередной раз подтверждена в Стратегической Дорожной Карте. Охватывая короткие, среднесрочные и долгосрочные периоды, Стратегическая Дорожная Карта состоит из стратегического видения и плана действий до 2020 года, долгосрочного видения на период до 2025 года и целевого видения на период после 2025 года.

В этом важном документе говорится, что в результате реализации социально-экономической политики, основные пункты которой были заложены общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, за последние пятнадцать лет экономика страны росла быстрыми темпами, диверсификация экономики уменьшила

зависимость от нефтяного фактора, а доля ненефтяного сектора увеличилась в экономическом росте. Начиная с 2008 года экономические процессы в мире сделали необходимым повысить конкурентоспособность местных предприятий, снизить зависимость от импорта, углубить динамичное развитие экспортноориентированной ненефтяной экономики и реализовать эффективное использование человеческого капитала как локомотива инновационной экономики. В этой связи, с привлечением международных консультантов, на основе радикальных экономических реформ была проделана последовательная работа в результате тщательного всестороннего анализа приоритетных секторов экономики страны для внедрения отраслевого подхода и подготовки специфических предложений в соответствующих областях. Это позволяет оценить формирующийся промышленный потенциал в соответствии с целями стратегической дорожной карты.

В настоящее время в Сумгаитском Химическом Промышленном Парке, являющийся основой промышленного потенциала, 9 предприятий с общим объемом инвестиций 1,1 млрд. долларов США получили статус резидента. Среди них можно назвать завод Azertehnolayn, который производит стальные и полиэтиленовые трубы, механическое и гидротехническое оборудование. Завод функционирует с 2013 года и здесь работают более 750 человек. Более половины произведенной на заводе продукции уже экспортировано. Кроме того, начиная с 2017 года функционируют MST Engineering Services, которая выпускает высоконапорные шланги и фитинги, производящий строительные материалы и добавки, швейцарская международная химическая компания “SIKA” MMC, производящий высококачественные синтетические и полусинтетические смазки “Alco Lubricant Company”, а также “Агрохимия Азербайджан”, который производит пестицидные и агрохимические продукты. В 2018 будут функционировать еще три предприятия, в частности, «SOCAR Polymer», производящий полипропилен и полиэтилен высокой плотности, производящая ферменты “Бакинская Цветная Металлургия и Ферросплавная Компания ” и “AzerFloat”, который будет производить стеклянные плиты по технологии Float. На этих предприятиях планируются создание около 800 новых рабочих мест. Ведется работа по привлечению новых резидентов в СКСП. В настоящее время рассматривается заявка двух предприятий как

резидента индустриального парка [4].

В балаханском индустриальном парке из 5 функционирующих резидентов были созданы 5 предприятий, в частности, предприятие по переработка моторных масел, производство печатных полиграфических изделий с использованием отходов PET, макулатуры, переработанных пластиковых бутылок, производство различных изделий из переработанных пластмасс, обработка древесных изделий. Этот промышленный парк уже введен в строй с участием Президента Ильхама Алиева. Это, в контексте реализации стратегической дорожной карты, создаст благоприятные условия для увеличения промышленного потенциала.

В Нефтчалинской промышленной зоне планируется реализовать 15 проектов с общим объемом инвестиций более 49 миллионов манатов, которые будут способствовать созданию более 600 новых мест. В промышленной зоне 5 предприятий планируют начать производство-это “Sun Rise Production”, производящей картонные стаканы, “Toğrul-2008”, производящий полиэтиленовые трубы, предприятие “Petrakeoaz” по производству сельскохозяйственной техники, “Providence Doytch Limited”, занимающийся производством модульных школьных зданий, компания “Kəhf”, который производит рыбный корм и “Azeurocar”, занимающийся производством автомобилей. Выполняются работы по реализации других проектов [4].

Интенсивно продолжаются работы по организации Масаллинской промышленной зоны, создаваемый по указу Президента Азербайджанской Республики от 13 июня 2016 года. У предпринимателей большой интерес к промышленной зоне. Так, со стороны предпринимателей были представлены 33 проекта общей стоимостью более 30 миллионов манатов. Эти проекты в основном охватывают сферы производства мебели, ремонт автомобилей, алюминиевых и пластиковых дверей и окон, производство различных видов строительных материалов. Вместе с тем, в Агстафе начала функционировать промышленная зона, созданная на основе частной инициативы. В соответствии с поручением Главы государства ведется работа по созданию промышленных зон в и других районах [10].

В Мингечевирском Промышленном Парке, основанный президентом в 2016 году, планируется создание девяти фабрик с инвестицией в размере 150-200 миллионов долларов и 5500 новыми

рабочими местами по специализации крашения, вязания, шитье носков, обуви и производство медицинской косметики. Сырьевой базой для заводов, расположенных в парке, будет служить местная продукция, будет создана производственная цепочка от сырья до конечного продукта. Резидент Гарадагского индустриального парка - Бакинский Судостроительный Завод работает в направлении строительства и ремонта судов различного назначения, отвечающих самым современным требованиям, и в целом в направлении морских и инженерных работ. В 2016 году были введены в эксплуатацию пассажирские суда “Уфуг”, “Зафар” и “Туран” вместимостью 80 пассажиров. До сегодняшнего дня компания построила буксировочное судно с силой натяжения в 50 тон. Завод также завершил строительство полупогружной буровой установки 6-ого поколения и передал заказчику. Крупнейшим текущим заказом завода является проектирование и строительство подводного строительного судна «Ханкенди» за 378 млн долларов для ВР [4].

В результате комплексных мер стимулирования, проводимых в рамках экономической политики государства, в соответствии с Налоговым Кодексом жители индустриальных парков в течение 7 лет освобождаются от НДС за имущество, землю, подоходный налог и оборудование, а также от оборудования, ввозимое для производства. Все это дает еще больший толчок развитию промышленности, который является локомотивом современного социально-экономического развития.

В последние годы быстрый рост предпринимательской активности и доходов от собственности происходил на фоне формирования деловой среды и укрепления основ частной собственности. Причиной этого является улучшение законодательной базы, реализация различных государственных программ, способствующие повышению государственной помощи различным секторам экономики, совершенствование налогов и внедрение современного подхода к управлению экономикой. Значительное в процентном отношении превышение роста доходов над уровнем инфляции привело к эффективному увеличению как конечного потребления, так и средств, подлежащих сбережению. Вместе с тем, в Законе Азербайджанской Республики “О регулировании инспекций в сфере предпринимательства и защита интересов предпринимателей”, утвержденный соответствующим указом Президента

Азербайджанской Республики, предусматриваются очень важные положения, в том числе сферу его применения, цели и принципы инспекций, полномочия проверяющих органов и предоставление консультаций предпринимателям. Этот закон, применяющийся в настоящее время в стране, направлен на создание единого реестра, ответственное отношение предпринимателей к работе и на защиту прав потребителей.

Все это позволяет расширить предпринимательскую деятельность в стране и способствует, прежде всего, ежегодному росту ВВП. В этой связи целесообразно обратить внимание на выпуск продукции в стране по видам экономической деятельности со стороны субъектов малого предпринимательства (табл. 2).

Таблица 2

Доля производства продукции в субъектах малого бизнеса по видам экономической деятельности, в процентах (составлено по данным Государственного Статистического Комитета Азербайджанской Республики)

№	Название отраслей	2010	2013	2014	2015	2016
1.	По всем секторам экономики-всего	8,6	9,6	10,6	10,5	10,8
1.1	Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	1,5	1,8	4,3	4,8	5,3
1.2	Промышленность	1,4	1,2	1,6	2,2	2,6
1.3	Строительство	17,8	12,6	16,0	5,0	5,0
1.4	Ремонт автомобилей и мотоциклов оптом и в розницу	57,5	53,1	49,8	46,9	47,4
1.5	Транспорт и анбарное хозяйство	13,4	15,1	16,0	18,8	19,1
1.6	Организация жизни и общественного питания	28,2	49,4	49,9	50,3	51,2
1.7	Информация и связь	1,4	4,3	5,8	7,8	8,1
1.8	Операции с недвижимостью	22,1	14,7	22,4	31,2	32,2
1.9	Образование	1,7	18,6	19,5	24,7	25,7
2.0	Оказание населению социальных и медицинских услуг	8,7	12,2	18,5	25,8	26,3
2.1	Другие области	50	46,9	41,6	44,9	50,7

Как видно из таблицы 2, в субъектах малого предпринимательства объем производства продукции динамично рос каждый год, начиная с 2010 года. Этот рост был обусловлен главным образом ростом в сельском хозяйстве, лесном хозяйстве и рыболовстве на 5,3%, в промышленности - на 2,6%, в оптовой и розничной торговле на 47,4%, ремонт автомобилей и мотоциклов, в сфере транспорта и складского хозяйства на 19,1%, на 32,2% - в сфере собственности, 25,7% - в сфере образования, 26,3% - в сфере здравоохранения и социальных услуг и на 50,7% в других сферах. Однако в строительном секторе за последние два года не было изменений. [4]. В целом, создание благоприятных условий для предпринимательства в условиях прозрачного бизнеса и здоровой конкурентной среды является одним из основных направлений успешной политики, проводимой для динамичного и долгосрочного развития Азербайджана. Не случайно, что более 70% занятого населения в экономике республики являются работниками негосударственного сектора. В отчетном году продолжались меры по развитию предпринимательства, которое сыграло решающую роль в устойчивом развитии регионов и занятости населения. После принятия закона о приостановлении инспекций в прошлом году в области предпринимательства, за исключением налоговых проверок, было проведено всего 60 проверок. Для сравнения, количество этих проверок в 2015 году составило около 62 тысячи. В прошлом году в регионах было проведено 33 бизнес форума с участием 3400 предпринимателей с целью просвещения предпринимателей.

В настоящее время в соответствии со стратегической линией “Будущее развитие нашей страны зависит от развития предпринимательства”, предложенный Президентом Азербайджанской Республики господином Ильхамом Алиевым, комплексные и последовательные меры, принятые за последние несколько лет, эффективная система государственной поддержки, введение налоговых льгот, предоставление субсидий, кредитование проектов на льготных условиях, совместное финансирование с государством и обмен рисками дали эффективный результат. Создание промышленных и технологических парков, агропарков, бизнес-инкубаторов, образовательных мероприятий, бизнес-форумов, выставок и ряда других мер предпринимательство превратилось в ведущую силу экономики. Доля частного сектора в ВВП превысил

80%, в сфере занятости 75%. Указы и постановления, подписанные главой государства в последние годы по совершенствованию системы лицензирования в сфере предпринимательства, предпочтение местных предпринимателей в закупках, работы, сделанные в таможенной сфере, внедрение механизмов стимулирования экспорта и инвестиций являются продолжением акцентирования внимания на развитие бизнеса и имеют особое значение для развития частного сектора. Расширение предпринимательской деятельности в стране, в первую очередь, позволяет ежегодно увеличивать валовой внутренний продукт в стране.

“Стратегическая дорожная карта по перспективу национальной экономики”, утвержденный указом Президента Азербайджанской Республики от 6 декабря 2016 года, показала, что устойчивое и конкурентное развитие ненефтяного сектора является одним из приоритетов экономической политики государства, расширение экономики и ее диверсификация была поставлена на передний план как основная цель. В настоящее время в стране созданы широкие возможности и перспективы для развития многих секторов сельского хозяйства, которые являются локомотивами ненефтяного сектора. С этой точки зрения очевидно оживление как пищевых, так и традиционных сфер сельского хозяйства, таких, как выращивание хлопка, виноградарство, крупы, табака, чая, которые ранее прошли большой путь развития, но, к сожалению, в последние годы пришли в упадок. В соответствии с “Государственной программой по развитию регионов на 2014-2018 годы”, сегодня особое внимание уделяется реализации масштабных инфраструктурных проектов в регионах, созданию агропарков, основанных на инновациях, созданию благоприятной деловой и инвестиционной среды для развития предпринимательства. Все эти меры являются наиболее подходящим способом развития ненефтяного сектора и увеличения экспортного потенциала страны. Известно, что развитие аграрного сектора в той или иной степени связано с инвестициями в страну.

В настоящее время государственная поддержка экономической деятельности в Азербайджане оказывает положительное влияние на динамику экономического развития. Несмотря на определенные тенденции инфляции из-за рубежа, сохраняется макроэкономическая стабильность. Кроме того, высокие

тенденции экономического роста создали благоприятные условия для вложения крупных инвестиций в нефтяной сектор экономики. Вместе с тем, негативные тенденции в мировой экономике снизили инвестиционное вложение во многих странах, но существующие инвестиционные возможности в Азербайджане и благоприятная бизнес-среда, созданная президентом Ильхамом Алиевым, наряду с местными предпринимателями, увеличили интерес и иностранных инвесторов к нашей стране. Динамичное развитие наблюдается и в сельском хозяйстве, которое было инвестировано государством в последние годы.

С этой точки зрения, проводимые главой государства консультации по различным направлениям, обсуждение проблем, связанные с выращиванием хлопка, крупы, табака, фундука, рисового, цитрусового и чайного производства, разработка государственных программ и выявление всех целей еще раз подтверждают динамичное развитие данной области.

Продовольственная и Сельскохозяйственная Организация ООН высоко оценивает реформы, проводимые в аграрном секторе страны. Генеральный директор этой организации Жозе Грасиану де Силва в декларации Цели Развития Тысячелетия отметил, что 128 стран взяли на себя ответственность по снижению бедности на половину, при этом Азербайджан является одной из немногих стран, которая смогла снизить уровень бедности до 5%. Из цифр, опубликованных международной организацией, видно, что страна добилась больших успехов в плане развития аграрного сектора, продовольственной безопасности и сокращения бедности.

В последние годы в Азербайджане были предприняты очень серьезные шаги для производства технических культур, и за очень короткий промежуток времени в этой сфере произошел серьезный поворот. Учитывая высокий спрос на шелкопрядельные изделия на мировом рынке и важность обеспечения тысячи семей работой в регионах, в соответствии с указаниями Главы государства началось создание современной инфраструктуры для производства шелка, осуществление соответствующих мер в направлении организации шелкопряда.

Коснувшись развития шелководства в стране на заседании Кабинета министров, президент Ильхам Алиев сказал: “В советское

время в Азербайджане шелководство было широко развито. Однако потом мы обнаружили, что эта сфера была полностью разрушена. Если в прошлом году только в Шеки было произведено более 200 килограммов кокона, в этом году в 25 районах за короткое время было произведено 70 тонн шелкопряда. То есть, в течение 45 дней люди при государственной поддержке честно заработали деньги. Если раньше за один килограмм давали 3 фунта, то теперь дают 8 фунтов. В настоящее время в Азербайджане около 354 000 тутовых деревьев. В этом году планируется посадить 1 млн 600 тыс. саженцев тутового дерева. Это увеличит производство шелкопряда с 232 килограммов в год до 1300 тонн в 2019 году” [4].

Как видно, являясь основой аграрного сектора, шелководство в последние годы интенсивно развивается. Так, в 2015 году было произведено 200 килограммов, в 2016 году 70 тонн, в 2017 году 245 тонн шелкопряда. Одной из областей, традиционно имевший большую традицию в стране и приносивший большие доходы, было табачное производство. Годовой доход от продажи табака в мире достигает около 1 триллиона долларов, ежедневный доход от продажи табачной продукции составляет 4 миллиарда долларов. Хотя табак занимает один процент сельскохозяйственных земель, используемых во всем мире, он является одним из наиболее прибыльных секторов. В советское время были достигнуты хорошие доходы от развитого табаководства. В 1970-х годах в Азербайджане ежегодно производилось около 25 000 тонн табака. В 1980 году производство табака достигло 60 000 тонн. Экономическое значение табака в Азербайджане считалось вторым техническим растением после хлопка. Сегодня наблюдается большой интерес к развитию производства табака в стране, и всего лишь за 1 год в этой области было сделано очень много. Если в 2015 году было высажено около 1400 гектаров табака, то в этом году 2500 гектаров. Внимание, уделенное на табаководство, уже дает свои плоды. В 2016 году было произведено 3500 тонн табака, в 2017 году этот показатель достиг 5200 тонн. В этом году состоятся много важных мероприятий, так, к примеру, будут закуплены и введены в эксплуатацию сушильные камеры.

Фундук является одним из основных сфер сельского хозяйства. В целом, площадь фундуковых участков достигает 55 тысяч гектаров, а в будущем она составит 80 тысяч гектаров. Фундуководство

занимает важное место для развития сельского хозяйства и расширения его экспортных возможностей. Среди экспортируемой сельскохозяйственной продукции сегодня фундук находится на втором месте. Фермеры получили более 100 миллионов долларов в экспорте этого продукта.

Как видно, в последние годы в Азербайджане были осуществлены масштабные реформы в области развития аграрного сектора, так, например, была укреплена ее техническая и финансовая база, возродились традиционные растениеводческие сферы и в результате несколько раз увеличилось производство продукции в хлопководстве, виноградарстве, в табаководстве, в коконоводстве, в шелуховодстве, чаеводстве и в фундуководстве.

Сельскохозяйственные производители были освобождены от всех видов налогов, за исключением земельного налога, фермеры получили крупные скидки в получении топлива, моторных масел, семян, удобрений, разведение племенного скота, в продаже техники. В то же время, при предоставлении льготных кредитов предпринимателям, государство отдает предпочтение работникам сельскохозяйственного сектора.

Являясь одно из ведущих сельскохозяйственных отраслей в Азербайджане, хлопководство, несмотря на временный спад, в последнее время развивается. В фермерских хозяйствах отношение к этой области изменилось и с каждым годом уделяется особое внимание увеличению производства хлопка. Предпринимаются серьезные шаги для развития этого сектора сельского хозяйства, и хлопок восстанавливается, восстанавливается его слава. В настоящее время в рамках мер, принятых в связи с развитием ненефтяного сектора, развитие традиционных сельскохозяйственных отраслей, включая хлопководство, переходит на передний план, увеличивается государственная поддержка этой отрасли. В результате этого в 2017 году в пункты сбора хлопка поступило 207 000 тонн продукции. В 2016 году этот показатель составлял чуть больше 86 тысяч тонн. Таким образом, по сравнению с 2016 годом в хлопковых полях было собрано в 2,4 раза больше урожая. Этот факт еще раз показывает, что увеличение внимания к традиционному сельскому хозяйству в аграрном секторе, включая хлопок, приносит свои плоды.

Известно, что в мире появляются новые формы развития сельскохозяйственных методов. Страна принимает соответствующие

меры для того, чтобы извлечь выгоду из этого опыта. Одним из этих прогрессивных методов являются агропарки, о которых мы упоминали. В настоящее время создание агропарков в Азербайджане находится в центре внимания. На заседании Кабинета Министров о результатах социально-экономического развития в 2017 году и предстоящих задачах Президент Ильхам Алиев заявил: “Идет быстрыми темпами создание новых агропарков в аграрном секторе. Этот процесс получил широкое распространение. До сих пор с нашей инициативой и финансовой поддержкой было создано 32 крупномасштабных фермерских хозяйств” [4].

В настоящее время предполагается создание 43 агропарков в 28 районах. Некоторые из них уже функционируют. 27 из них – это растениеводческие агропарки, 146 являются агропарки в сфере животноводства. В целом, для этих парков было выделено 183 000 гектаров земли. Основной целью здесь предполагается увеличение производства мяса, мяса птиц, молока, кормов, пшеницы, производство сои. Принимаются меры по созданию агропарков. В агропарке в Яламе работы на первом этапе уже завершены, производительность осенней кукурузы достигла рекордного уровня – 156 центнеров высококачественной продукции на гектар. В шамкирском агропарке ведется работа на первом этапе.

Сегодня одной из ключевых целей Азербайджана является построение сельскохозяйственного сектора в соответствии с инновационными критериями для обеспечения развития аграрной промышленности, которая является ведущим подразделением нефтегазового сектора, в том числе создание аквапарков. Президент Ильхам Алиев неоднократно заявлял о необходимости начать новые аграрные проекты в соответствии с сельскохозяйственной политикой. Подчеркнув необходимость создания промышленных парков наряду с агропарками в сельском хозяйстве, глава государства сказал: “Я думаю, что условия для создания агропарков уже созрели. В связи с этим можно также изучать опыт других стран, где имеются агропарки. Считаю, что это будет современный подход и еще один стимул для развития сельского хозяйства” [4]. В соответствии с указаниями главы государства, в Хачмазе создан “Агропарк Ялама” (комбикормовый завод с мощностью 5 тонн в час и 4.5 тысяч тонн зернового анбара, крупное фермерское хозяйство на территории 385 гектаров и современный животноводческий комплекс с 3000 голов крупного

рогатого скота, из которых 1000 дойные коровы). В Шамкире создан “Агропарк Шамкир” (логистический центр мощностью 21,2 тыс. тонн, парк МДП, автостоянка и лаборатория), а в Джелилабаде “Агропарк Гюнешли”(Крупное зерновое хозяйство с площадью 1200 га, комплекс с 500 голов рогатого скота).

В настоящее время ведутся строительно- установочные работы на территории с площадью 81 тысячи гектаров для создания 16 агропарков, на территории в 98400 гектаров продолжают подготовительные работы для создания 23 агропарков. На территориях агропарков и крупных фермерских хозяйств с площадью 42000 гектаров были установлены современные ирригационные системы(пивот). В целом, планируется построить современные ирригационные системы по агропаркам в более чем 136 000 гектарах. На создание 13 агропарков с общей стоимостью 350,6 миллионов манатов было выделено 98,6 миллионов манатов льготного кредита. Кроме того, 13 проектам по 10 агропаркам на общую сумму 390 миллионов манат были выданы документы о стимулирования инвестиций [4].

Создание агропарков наряду с обеспечением потребностей садоводства, птицеводства и животноводства в сырье за счет внутреннего производства также создаст условия для максимального снижения импорта продовольственных товаров и позволит расширить возможности экспорта сельскохозяйственной продукции. Кроме того, организация агропарков имеет много преимуществ с точки зрения устойчивого развития: в агропарке производство, переработка, логистика и продажа создают закрытый цикл, и каждый компонент организации работает на основе самоуправления и самоответственности, увеличивается коэффициент использования техникой. Этим самым создаются равноправные договорные отношения между производителем и разработчиком, возникают условия работы перерабатывающих предприятий по их потенциальной мощности, обеспечивается непрерывность производственного процесса. В то же время продажа продукции местных производителей реализуется под единым брендом, сохраняется экологический баланс, обеспечивается защита водных и земельных ресурсов. Предоставление учебных услуг стимулирует подготовку персонала в сельскохозяйственной и пищевой промышленности, ограничивает распространение любой болезни,

которая может возникнуть в сельскохозяйственных культурах. Таким образом, различные виды деятельности по производству продуктов питания концентрируются в одном пространстве и создается единая система самообеспечения. Для организации агропарков помимо правильного выбора территории для транспортировки как сырья, так и готовой продукции потребности в транспортных услугах и дополнительной транспортной инфраструктуре существенно сокращаются.

В целом, благодаря функционированию производителей, поставщиков и заготовителей на одной и той же территории облегчается доступ соответствующих субъектов бизнеса к ресурсам и рынкам продукции, благодаря эффективной бизнес-стратегии и инновационным технологиям формируется конкурентоспособная система производства продуктов питания, отвечающая современным требованиям. Здесь новые производственные силы, основанные на внедрении современных технологий, предоставляют широкий спектр возможностей для обеспечения продуктами питания за счет внутреннего производства.

Эти успехи в сельском хозяйстве происходят благодаря большой поддержке государства, и эта поддержка является устойчивой. В 2017 году в страну было импортировано 10 000 сельскохозяйственной техники. Было отмечено, что на покупку оборудования было выделено более 160 миллионов манатов. К ним относятся зерноуборочные, хлопкоуборочные комбайны, тракторы, прицепы и другое оборудование. Продолжаются мелиоративные меры. Уделяется внимание и к другим забытым сельскохозяйственным угольям. В этом году будут заложены оливковые рощи на тысячи гектаров. Для развития пчеловодства были предоставлены соответствующие инструкции. На заседании Кабинета Министров глава государства выразил уверенность, что все это принесет хорошие результаты.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в представленном направлении.

В целом, планируется осуществление стимулирующей налоговой и таможенной политики по стратегической дорожной карте для основного сектора аграрной сферы, совершенствование системы выдачи льготных кредитов, пересмотр импортных тарифных ставок,

применяемых к ряду продуктов для доступа на внешние рынки, включая применение сезонных ресурсов.

В настоящее время одним из главных приоритетных задач является обеспечение потребности финансовых ресурсов сельского хозяйства и применение беззалоговых кредитов. Крупномасштабные реформы, проводимые в последние годы в Азербайджанской Республике, оказали позитивное влияние на современное социально-экономическое развитие страны. В результате изменилось лицо городов и сел в Азербайджане, обновился образ жизни людей. Были реализованы масштабные государственные программы, решены волнующие людей социально-экономические проблемы. Созданы производственные и социальные объекты инфраструктуры, новые рабочие места. Ускорила интеграция Азербайджана в мировую экономику. Республика укрепила свои лидирующие позиции на Кавказе и усилила свое влияние в мировом сообществе. По нашему мнению, формирование и стимулирование социально-экономического развития страны на основе радикальных экономических реформ, проводимых в настоящее время государством, в первую очередь, увеличение валового внутреннего продукта и повышение уровня жизни населения будет способствовать учет нижеследующих предложений:

1. Эффективное использование инвестиций, вложенных для социально-экономического развития;
2. Ускорение социально-экономического развития страны в соответствии с целями стратегической дорожной карты;
3. Создание инновационного промышленного потенциала для социально-экономического развития страны
4. Снижение налоговой ставки, сокращение страховых выплат, создание условий для применения налоговых льгот;
5. Создание условий для формирования и развития инновационного предпринимательства в зарубежных странах;
6. Усиление государственной финансовой поддержки для развития сельского хозяйства в стране;
7. Обеспечение устойчивого и сбалансированного развития;
8. Укрепление экономической политики государства;
9. Уделение внимания к изучению опыта развитых стран по социально-экономическому развитию в регионах.

В общем, радикальные экономические реформы, проводимые в современной социально-экономической сфере в свете реализации стратегической дорожной карты, приносят свои плоды в росте валового внутреннего продукта и развитии частного сектора. Это создает благоприятные условия для снижения зависимости от импорта и расширения экспорта нефтефанных продуктов.

Литература

1. Приказ Президента Азербайджанской Республики от 21 апреля 2016 года об объявлении “Дня предпринимательства” в Азербайджанской Республике.
2. Концепция развития “Азербайджан 2020: взгляд на будущее”. – Баку: 2012. - 41 с.
3. Государственная программа по развитию хлопководческой промышленности в Азербайджанской Республике на 2017-2022 годы. Президент Азербайджанской Республики, 17 июля 2017 года.
4. Государственный Комитет Статистики Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.azstat.org
5. Ибрагимов И.Н. Вопросы регулирования предпринимательской деятельности. – Баку: Наука, 2010. – 248 с.
6. Самедзаде З.А. Основные особенности экономической модели развития Азербайджана в XXI веке // Стратегический анализ. Центр стратегических исследований. – 2012. – № 5. – С.9-21.
7. Гаджизаде Э.М., Багирзаде Э.Р. Рейтинг экономики Азербайджана в мире. – Баку: Наука, 2011. – 128 с.
8. Гаджиев Ф.Ш. Анализ инновационного промышленного потенциала и оценка аудита // Азербайджанский налоговый журнал – 2016. – № 1. – С.143-154.
9. Сайт Национального Фонда Поддержки Предпринимательства [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://anfes.gov.az/>
10. Газета “Халг”. 11 января 2017 г.
11. Газета “Азербайджан”, 3 июня 2017 г.
12. Газета “Халг”. 29 января 2018 г.

1. Prikaz Prezidenta Azerbaydzhanskoy Respubliki ot 21 aprelya 2016 goda ob ob'yavlenii "Dnya predprinimatelstva" v Azerbaydzhanskoy Respublike.

2. Kontsepsiya razvitiya "Azerbaydzhan 2020: vzglyad na budushee". – Baku: 2012. - 41 s.

3. Gosudarstvennaya programma po razvitiyu hlopkovodcheskoy promyshlennosti v Azerbaydzhanskoy Respublike na 2017-2022 godyi. Prezident Azerbaydzhanskoy Respubliki, 17 iyulya 2017 goda.

4. Gosudarstvenniy Komitet Statistiki Azerbaydzhanskoy Respubliki [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupa: www.azstat.org

5. Ibragimov I.N. Voprosyi regulirovaniya predprinimatelskoy deyatelnosti. – Baku: Nauka, 2010. – 248 s.

6. Samedzade Z.A. Osnovnyie osobennosti ekonomicheskoy modeli razvitiya Azerbaydzhana v XXI veke // Strategicheskii analiz. Tsentr strategicheskikh issledovaniy. – 2012. – # 5. – S.9-21.

7. Gadzhizade E.M., Bagirzade E.R. Reyting ekonomiki Azerbaydzhana v mire. – Baku: Nauka, 2011. – 128 s.

8. Gadzhiev F.Sh. Analiz innovatsionnogo promyshlennogo potentsiala i otsenka audita // Azerbaydzhanskiy nalogovyy zhurnal – 2016. – # 1. – S.143-154.

9. Sayt Natsionalnogo Fonda Podderzhki Predprinimatelstva [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupa: <http://anfes.gov.az/>

10. Gazeta "Halg". 11 yanvarya 2017 g.

11. Gazeta "Azerbaydzhan", 3 iyunya 2017 g.

13. Gazeta "Halg". 29 yanvarya 2018 g.

Рецензент: Ковальов А.І. д.е.н.,професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету
17.04.2018

РОЛЬ ДИСЦИПЛИН СОЦИОГУМАНИТАРНОГО ЦИКЛА В СОГЛАСОВАНИИ РЫНКОВ ТРУДА И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Статья посвящена роли гуманитарных дисциплин в поиске баланса между рынками труда и образовательных услуг. В ней предпринят анализ перспектив современного выпускника вуза в трудоустройстве и построении карьеры. Проблемная ситуация рассмотрена под углом компетентностного подхода и теории капитала. Выявлено, что от молодого специалиста, кроме знаний по специальности, требуются гибкость мышления, умение учиться и переучиваться, переключаться с задачи на задачу, широкий кругозор, коммуникативные навыки, способность к взаимопониманию с сотрудниками других специальностей, к координации в системе управления, умение выработать и отстаивать свою позицию, поддерживать отношения "наставник-ученик", принимать гуманные решения. Эти знания, навыки и умения, приобретенные в вузах, главным образом, за счет социогуманитарного цикла дисциплин, дают выпускнику больше возможностей трудоустройства.

Ключевые слова: рынок труда, трудоустройство, образование, компетентностный подход, теория человеческого капитала.

Гловацкая Елена

ЗНАЧЕННЯ ДИСЦИПЛИН СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ЦИКЛУ У ДЛЯ РИНКІВ ПРАЦІ ТА ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Статтю присвячено ролі гуманітарних дисциплін в пошуку балансу між ринками праці і освітніх послуг, в ній міститься спроба аналізу перспектив сучасного випускника в працевлаштуванні і побудові кар'єри. Ситуація розглянута під кутом компетентнісного підходу і теорії капіталу. Виявляється, від молодого професіонала, крім знань за фахом, потрібні гнучкість мислення, вміння вчитися і перенавчатися, перемикається з завдання на завдання, широкий кругозір, комунікативні навички, здатність до взаєморозуміння зі

співробітниками інших спеціальностей, до координації в системі управління, вміння виробити та відстояти свою позицію, підтримувати відносини "наставник-учень", виробляти гуманні рішення. Ці знання, навички та вміння, придбані в вузах, головним чином, за рахунок соціогуманітарного циклу дисциплін, дають випускнику більше можливостей працевлаштування.

Ключові слова: ринок праці, працевлаштування, освіта, компетентнісний підхід, теорія людського капіталу.

Glovatskaya Yelena

THE IMPORTANCE OF THE DISCIPLINE OF THE SOCIO-HUMANITARIAN CYCLE FOR THE MARKETS OF LABOR AND EDUCATIONAL SERVICES

The article is devoted to the role of humanitarian disciplines in finding a balance between labor and educational services markets and includes an attempt to analyze the prospects of a modern young graduate in job placement and career development. The situation is considered at the angle of a competent approach and the theory of capital. It turns out that a young professional, in addition to knowledge in the field, needs flexibility in thinking, the ability to learn and retrain, to switch from task to task, broad outlook, communication skills, the ability to understand other employees, to coordinate in the management system, the ability to develop and defend his/her position, to support the relationship "mentor-student", to make humane decisions. These knowledge, skills and abilities acquired in universities, mainly due to the socio-humanitarian cycle of disciplines, give the graduate more employment opportunities.

Key words: labor market, employment, education, competence approach, theory of human capital.

Постановка проблеми. Получение образования в условиях современной рыночной экономики все чаще рассматривается как своеобразная инвестиция, которую студент вкладывает в свое будущее удачное трудоустройство. Однако не всегда такие планы оправдываются. Доля безработных или устроившихся работать не по специальности среди людей, получивших высшее образование велика. Проблема несоответствия спроса и предложения на рынке рабочей

силы порождает для экономической социологии проблему поиска баланса между рынками образовательных услуг и труда. Она обусловлена комплексом факторов, таких, как усиление трудовой миграции в связи с глобализационными процессами, инертность системы образования в то время, как рынок труда становится все гибче. Кто-то видит проблему во всеобщем характере высшего образования в странах бывшего СССР. Другие считают, что причина утраты равновесия данных рынков в том, что знания, полученные в вузах все быстрее устаревают.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема несоответствия между рынками труда и образовательных услуг является многосторонней и затрагивает разные сферы человеческой деятельности, основные из которых – политика, экономика, образование. Поэтому она волнует социологов, экономистов, педагогов, управленцев, занимающихся политикой образования и трудоустройством и других специалистов в области науки, образования, политики и труда, поскольку связи рынков труда и образования разнородны и многогранны.

Наиболее раннее и крупное направление исследований, лежащее на границе экономики и социологии, изучает взаимодействие между образованием, производительностью труда и заработком. Эта концепция, известная как стандартная теория человеческого капитала, предполагает, что образование и подготовка повышают производительность труда работников, поскольку передают полезные знания и навыки и, следовательно, позитивно влияют на заработную плату рабочих. Основываясь на современных исследованиях человеческого капитала, Г. Беккер разрабатывает свою известную модель, исходящую из посылки, что люди выбирают оптимальный уровень образования, чтобы уравнивать предельные доходы и предельные издержки. В дальнейшем значительный вклад в это направление делает Дж. Минцер, разработавший известный показатель регрессии заработной платы предназначенный для определения статистической взаимосвязи между рыночной заработной платой, образованием и обучением без отрыва от производства. К началу 1970-х годов были проведены сотни исследований, оценивающих окупаемость обучения с использованием показателя регрессии заработной платы Минцера. Большинство таких исследований показывают, что различные уровни образования

(первичный, вторичный, третичный) и различные типы образования (общий и профессиональный) могут объяснять вариации заработной платы для индивидуальных случаев [1].

С момента решения стран ЕС о создании унифицированного образовательного пространства, выработанного с целью упрощения процессов трудовой миграции, в этих странах активизировались исследования системы высшего образования. Среди множества направлений наиболее влиятельным становится компетентностный подход, в рамках которого разработана система ключевых компетенций, структура и опорные точки компетенций, компетентностные модели личностных характеристик, алгоритмов, управленческой деятельности и конечных результатов. На данный момент предпочтительной является модель конечных результатов, сводящаяся в итоге к умению учиться самостоятельно. К этому процессу Украина присоединилась в 2005 году, взяв на себя ряд обязательств, таких как признание уровня «бакалавр» на рынке труда и пр. Весь учебный материал, методика преподавания и остальные элементы образовательной системы (цели, наполнение, технологии и формы организации учебного процесса) подлежали пересмотру и обновлению. Так же был выработан ряд рекомендаций для Украины, касающийся трансформации блока социогуманитарных дисциплин в вузах в учебных планах специальностей, для которых эти дисциплины не являются профильными. Необходимость реорганизации социогуманитарных дисциплин наряду с устареванием материала была продиктована его чрезмерной подверженностью политической идеологизации. Несмотря на установленное этими рекомендациями обязательное наличие этих дисциплин в учебных планах, их доля, содержание программ и уровень сложности все еще остаются предметом дискуссий в образовательной среде [3].

В рамках программы МОТ регулярно публикуются результаты исследований спроса на рынке труда и потребностей в квалификациях на территории стран ЕС, приоритетными направлениями которых являются прогнозирование запроса на квалификации, исследование соотношений между имеющимися в наличии квалификациями и спросом на рынке труда, устранение разрыва между знаниями, полученными в процессе обучения и знаниями, необходимыми в ходе трудовой деятельности. С 2013 года МОТ проводит подобные исследования для Молдовы и Украины, в ходе которых выявлено, что

половину зарегистрированных безработных Украины составляет молодежь, среди которой более 74 тысяч – выпускники высших учебных заведений. По мнению работодателей, причиной этого является несоответствие направлений специального образования запросам на рынке труда, плохое качество профподготовки, неудовлетворительные условия труда на конкретных рабочих местах [5; 71]. Следовательно, частично эти проблемы должны решаться работодателями, а частично – работниками сферы образования.

Цель статьи:

1) проанализировать причины складывающегося сегодня дисбаланса между рынком образования и рынком труда, сравнить ситуацию по Украине с ситуацией за рубежом;

2) выявить, каким образом преподавание цикла гуманитарных дисциплин может способствовать нахождению решения этой проблемы и обосновать необходимость преподавания этих дисциплин в вузах.

Изложение основного материала. Связь между образованием и рынком труда широко изучалась социологами экономики в последнее десятилетие, что обусловлено, главным образом, поиском причин несоответствия между различными уровнями квалификации персонала и шаблонами дифференциации заработной платы. Несомненно, что формальное образование (наличие диплома) и профессиональные навыки, которые приобретаются во время обучения в вузе – главные условия, определяющие конкурентоспособность выпускников, выходящих на рынок труда. В виду того, что характер занятости зависит от множества факторов - степени налаженности бытовой хозяйственной работы, инвестиционного климата в стране, показателей роста и производительности экономики, прямых иностранных инвестиций – и это неполный список, – образование должно рассматриваться как необходимое средство для получения знаний и компетенций, которые потенциально имеют отношение к занятости и работе. В связи с этим образование играет двойную роль в создании благоприятных для занятости условий: с одной стороны, учебные заведения готовят людей к поступлению на работу; с другой стороны, процесс обучения и самосовершенствования в течение всей жизни обеспечивают человеку навыки, необходимые для построения карьеры, повышения или изменения квалификации. Поэтому понятно, что процессы и

результаты взаимодействия между образованием и рынком труда является многоступенчатыми и требуется их тщательное отслеживание, чтобы обеспечить высокую чувствительность сферы образования к потребностям рынка труда. [1, с. 1140-1444]

Анализ под разными углами соответствия качества выпуска системы образования и его востребованности на рынке труда дает следующую картину. Духовная составляющая нашей жизни, кажется на первый взгляд, мешает выжить человеку, вовлеченному в условия хищнической конкуренции и всеобщего озлобления. Но она не отменена, она по-прежнему существует. Лучший профессионал, думает категориями своей специальности, оставаясь человеком. Чувствуя взлеты и падения в своей жизни на работе и после нее, он периодически остается один на один с вопросами о смысле всего происходящего вокруг, о деле, которому он посвящает себя и о том, ради чего он это делает.

В современном отечественном контексте уже давно сохраняется тенденция морального упадка. Такие общегуманитарные ценности, как милосердие, мир, справедливость и самопожертвование регулярно подвергаются публичному осмеянию в транслируемых СМИ продуктах массовой культуры. Путем подражания это переносится на все сферы человеческой деятельности и впитывается подростковыми субкультурами. К сожалению, с наибольшей вероятностью, это следствие жесткой конкуренции на рынке. И рынок труда здесь не является исключением. Но эта общая озлобленность означает не потерю актуальности ценностей духовного плана, а как раз наоборот. К тому же работодатель, ориентированный на долгосрочный найм (здесь нужно также отметить задачу воспитать этого работодателя), будет заинтересован в том, чтобы подобрать себе не только высокопрофессиональных технических исполнителей, но и высоконравственных людей, которых не привлечет возможность дополнительного заработка путем промышленного шпионажа, кражи, откатов, махинаций с технологией и др.

Еще одна негативная тенденция современной культуры – скатывание к использованию мемов, пиктограмм и сленга в общении. Чистота языка свидетельствует о высокоорганизованности мышления и является неотъемлемым атрибутом коммуникативного умения. Крайне желательно, чтобы профессионал был грамотным. На рынке труда это, безусловно, играет свою роль. К сожалению, часть

выпускников современных вузов не слишком грамотно выражает свои мысли, и это тоже следствие недостатка внимания гуманитарным дисциплинам в системе образования.

Другим следствием вовлеченности выпускника в жесткие конкурентные условия выживания является выработка «бизнес-взгляда» на окружающий мир. В погоне за сиюминутной прибылью или хорошим местом в истеблишменте человек способен обманывать, предавать, уничтожать жизнь. Для нашей страны необходимость таких действий давно стала нормой выживания и это вообще не обсуждается. Если отечественный рынок труда будет развиваться в положительном русле и выйдет на свою более цивилизованную форму, то сформируется потребность в более сложном взгляде на окружающий мир. Такую потребность необходимо стимулировать всеми силами, поскольку это путь к спасению нашей культуры. И эта задача гуманитарного цикла дисциплин высших учебных заведений, выпускники которых являются не только будущими работниками, но и будущими работодателями.

К сожалению, в современных вузах произошло переключение с качественной на количественную, рейтинговую методику образования. Отношение к гуманитарным дисциплинам как к второстепенным и их ущемление приводит к ряду негативных последствий. В результате выпускаются новые по качеству кадры, - формируется самоуверенное, не обладающее чувством уважения к старшему поколению, измеряющее все деньгами, ориентированное на потребление престижных товаров как критерий своей жизненной успешности поколение. Под такого потребителя меняется массовая культура – она уплотняется и упрощается. Происходит обезчеловечивание человека [2].

Гуманитарной подготовки требует и техническая сторона профессий. Кризисные условия ставят требуют от выпускника вуза сразу после завершения своего образования умения привлечь к себе внимание работодателя. В мире нарастает важность коммуникативных навыков работника. Рынок все более гибко реагирует на потребности, а потребности усложняются. Поэтому растет востребованность умения работника переключаться между целями и задачами своей деятельности. Прогресс не стоит на месте, эволюционируют не только потребности и выбрасываемые на рынок товары, но и содержание профессий, востребованных на рынке труда. Выпускник должен быть

готов к этому, чтобы не сдать свои позиции, в меняющемся профессиональном контексте, ограничившись полученными когда-то в вузе знаниями по специальности. Образование должно не только готовить профессионалов, компетентных по сегодняшним меркам, но и давать старт обучению, которое продлится всю жизнь, то есть учить учиться. Это сыграет важную роль в жизни выпускника не только на рынке труда, но и в дальнейшем при построении карьеры. Эти и другие требования к успешной конкуренции на свободном рынке труда порождают необходимость такого образования, которое даст навыки не только специального, но и гуманитарного плана.

Страны ЕС с более высокой сложностью образования дают больше шансов выпускникам вузов на трудоустройство. Различные подходы, сложившиеся в экономике, предлагают различные методы выравнивания рынка труда и сферы образования. Так, теория человеческого капитала высвечивает проблему качественного воспроизведения работников, обозначающего поддержание уровня профессионализма во всей его полноте, включая человеческие личностные стороны, потому что любое дело направлено в конечном итоге человеком на человека с учетом всех его аспектов.

В условиях выборности дисциплин и прагматизма студентов, которые хотят получить профессию путем наименьших усилий, и системы, где, желая дать больше по специальности, забывают о человеческом контексте профессиональной реализации, в вузах повсеместно наблюдается недооценка социогуманитарных дисциплин и вынужденность преподавателей этих направлений постоянно напоминать о значимости общечеловеческой составляющей любого профессионала.

Нет единого мнения по поводу необходимой глубины преподавания гуманитарного цикла студентам негуманитарных направлений - давать эти дисциплины на онтологическом, поведенческом или экзистенциальном уровне, давать их в общем или привязывать к будущей профессии. Студенту придется влиться в коллектив, в котором, возможно, будут работать представители не только его профессии, разнородные коллективы нуждаются в способности взаимопонимания и умении мыслить широко. Следовательно, чем шире будут даны гуманитарные дисциплины и формируемый ими кругозор, – тем больше возможности

трудоустройства, выше пригодность выпускника для более широкого спектра рабочих мест и производительность [3].

В странах СНГ и некоторых странах ЕС (Ирландия, Болгария, Эстония, Латвия) наблюдается прямая связь между ростом образованности и безработицы. В странах Запада эта связь носит обратный характер. Чем выше образование - тем менее продолжителен период нетрудоустроенности выпускника. Этот эффект формирует спрос на образование в мире [1].

Наши работодатели при опросе отметили «всеобщую образованность» как проблему (наряду с низким уровнем самоконтроля и эмоционального интеллекта, недальновидной фокусировке на ближней цели, несистематизированным самообучением, недостаточным владением методами познания и недооценкой важности знания теории, что тоже является следствием недостаточного внимания к дисциплинам социогуманитарного цикла) [4, с. 27-34]. Часто выявляется несоответствие навыков труда. Выпускник, не нашедший работу, может быть вынужден пройти переобучение, дополнительное обучение, или переехать в район, где ощущается нехватка кадров его специальности. Все эти ситуации, опять же, потребуют от выпускника навыков гуманитарной специфики.

Выводы. Итак, в разных странах по-разному ощущается потребность в высококвалифицированных кадрах, которые имеют высшее образование. Общим для всех стран, где наблюдается прогресс во всех сферах общественной жизни, является рост тенденции спроса на профессионалов высокого уровня. И социальные, и гуманитарные навыки являются необходимым условием этого профессионализма. Для нашей страны это требование пока незаметно и речь идет о несоответствии выпуска вузов спросу на рынке труда. Однако, если положительные перспективы развития, все-таки, появятся - а такая возможность достижима, если учитывать контекст интеграции в глобальное цивилизованное пространство при варианте участия Украины как полноправного субъекта, а не ресурса для разграбления представителями бизнес-элит, ориентированными на получение быстрой прибыли, то появится сектор отечественного производства и спрос на профессионалов высокого уровня восстановится. Опять же, восстановление это возможно только через восстановление гуманистических ценностей в современном обществе,

является задачей сложного образования, которое предусматривает наличие социогуманитарной составляющей. А после такого восстановления потребуется постоянное поддержание достойного уровня культуры. А залогом этого уровня культуры является социогуманитарная компетентность ее носителей.

Литература

1. Furia D., Education and labour market in the age of globalisation: some evidence for EU-27 // Procedia Social and Behavioral Sciences, # 9, 2010y, - available online at www.sciencedirect.com.

2. Frazier J., Creating a Generation of Humanitarian Art Activists (Artivists) // Diversity of democracy - TDC/AAC&US citizenship siege project, march 16, 2017 - available online at www.aacu.org.

3. Miloradova N., The social-humanitarian disciplines in the technical university: for and against - MATEC Web of Conferences matecconf, Spb -W, 2016 - available online at www.matec-conferences.org.

4. Horbal N., Double-sided analysis of the labor market in Ukraine: graduates' and employers' view // Econtechmod. An international quarterly journal – 2016, Vol. 5, # 1.

5. Попа А., Колишко Р., Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та в Україні, - Будапешт МОП, 2013.

5. Popa A., Kolyshko R., Doslidzhennia ta analiz vakansii i potreb u kvalifikovanykh kadrakh u krainakh YeS, Respublitsi Moldova ta v Ukraini, - Budapesht MOP, 2013.

Рецензент: Маслов Ю. К. д.політ.н., професор кафедри філософії, історії і політології Одеського національного економічного університету

19.04.2018

КАЗАХСТАН В РАМКАХ ЕАЭС: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В современном мире государствам не обойтись без глубокой экономической интеграции. Проект Евразийского экономического союза, новый тип интеграции постсоветских стран, основанный на нарушении равноправия политического суверенитета, территориальной целостности, общего языка и партнеров.

Данная статья посвящена проблемам и перспективам экономического развития Республики Казахстан в рамках ЕАЭС.

Проведен сравнительный анализ социально – экономического развития стран Евразийского Экономического Союза. Рассмотрены проблемы анализа потенциала Евразийского экономического союза (ЕАЭС) путем расчета показателей, характеризующих динамику внешней торговли, с целью определения факторов конкурентоспособности Казахстана и стран ЕАЭС и выявления угроз национальной экономической безопасности. В статье проводится анализ экономического потенциала стран ЕАЭС на основе сопоставления основных макроэкономических показателей. Дается оценка состоянию открытости российской экономики и экономик стран ЕАЭС, выделяя три основных показателя открытости (экспортную квоту, импортную квоту и внешнеторговую квоту). Особое внимание уделено исследованию показателей конкурентоспособности стран ЕАЭС. На основе проведенного анализа сделан вывод о необходимости диверсификации казахстанской экономики, а также о важности перехода от экспорта сырья к продаже готовой продукции и стимулирования импортозамещения, а также разработки единой стратегии экономической безопасности ЕАЭС. Рассмотрен комплекс мероприятий по созданию условий для устойчивого экономического роста стран-членов ЕАЭС.

Ключевые слова: интеграция, экономической сообщество, экономика, экономический союз, общий рынок, торговля.

КАЗАХСТАН В РАМКАХ ЄАЕС: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У сучасному світі державам не обійтися без глибокої економічної інтеграції. Проект Євразійського економічного союзу, новий тип інтеграції пострадянських країн, заснований на рівноправності політичного суверенітету, територіальної цілісності, спільної мови і партнерів. Дана стаття присвячена проблемам і перспективам економічного розвитку Республіки Казахстан в рамках ЄАЕС.

Проведено порівняльний аналіз соціально-економічний розвиток країн Євразійського економічного союзу. Розглянуто проблеми аналізу потенціалу Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) шляхом розрахунку показників, що характеризують динаміку зовнішньої торгівлі, з метою визначення факторів конкурентоспроможності Казахстану та країн ЄАЕС і виявлення загроз національній економічній безпеці. У статті проводиться аналіз економічного потенціалу країн ЄАЕС на основі зіставлення основних макроекономічних показників. Дається оцінка стану відкритості російської економіки і економіки країн ЄАЕС, виділяючи три основних показник відкритість (експортна квота, імпортна квота і зовнішньоторговельна квота). Особливу увагу приділено дослідженню показників конкурентоспроможності країн ЄАЕС. На основі проведеного аналізу зроблено висновок про необхідність диверсифікації казахстанської економіки, а також про важливість переходу від експорту сировини до продажу готової продукції і стимулювання імпортозаміщення, а також розробки єдиної стратегії економічної безпеки ЄАЕС. Розглянуто комплекс заходів щодо створення умов для сталого економічного зростання країн-членів ЄАЕС.

Ключові слова: інтеграція, економічне співтовариство, економіка, економічний союз, загальний ринок, торгівля.

KAZAKHSTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EEU: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

In today's world, countries cannot function without deep economic integration. The project of the Eurasian Economic Union, a new type of integration of post-Soviet countries, based on the equality of political sovereignty, territorial integrity, common language and partners.

This article is devoted to the problems and prospects of economic development of the Republic of Kazakhstan within the framework of the Eurasian Economic Union. The comparative analysis of social and economic development of the countries of the Eurasian Economic Union is carried out. The problems of analyzing the potential of the Eurasian Economic Union (EAEU) are analyzed by calculating indicators characterizing the dynamics of foreign trade with a view to determining the factors of competitiveness of Kazakhstan and the EAEU countries and identifying threats to national economic security. The article analyzes the economic potential of the EAEU countries based on a comparison of the main macroeconomic indicators. An assessment is made of the state of openness of the Russian economy and the economies of the EAEU countries, highlighting three main indicators of openness (export quota, import quota and foreign trade quota). Particular attention is paid to the study of competitiveness indicators of the EAEU countries. Based on the analysis, a conclusion was made on the need to diversify Kazakhstan's economy, as well as on the importance of the transition from the export of raw materials to the sale of finished products and the stimulation of import substitution, and the development of a unified economic security strategy for the EAEU. A set of measures to create conditions for sustainable economic growth of the EAEU member countries is considered.

Key words: integration, economic community, economy, economic union, common market, trade.

Постановка проблемы. На современном этапе развития человеческому обществу требуется внедрение новых подходов для укрепления и модернизации содержания экономических отношений в условиях сохранения самостоятельности страны Реальный путь, который позволяет государствам быстрее адаптироваться в век

глобализации – это интеграция [1]. В настоящее время термин «интеграция» применяется в различных областях науки, политики, культурной, информационной, социальной сфер и др. Проблематика данной статьи связана с экономическим аспектом изучения интеграционных процессов и исследуется в рамках экономической плоскости.

Анализ последних достижений и публикаций. В ряде научных трудах по экономике и экономических словарях дается следующее определение экономической интеграции:

экономическая интеграция (лат. *integratio* восстановление, восполнение, от *integer* целый) — сближение и взаимопроникновение национальных экономик, обеспечиваемое концентрацией и переплетением капиталов, проведением согласованной межгосударственной экономической политики. Основными видами интеграционных объединений являются зона свободной торговли, таможенный союз, общий рынок, экономический союз [2, 02.02].

Современная мировая экономика определяется неоднозначным и противоречивым взаимодействием двух тенденций: ускоренным процессом глобализации экономической деятельности и ростом региональной и субрегиональной интеграции [1, с. 382]. Сегодня существует более двухсот различных интеграционных объединений. Самые крупные из них – в Западной Европе – Евросоюз (ЕС); в Северной Америке – НАФТА (North American Free Trade Agreement), в Азиатско-Тихоокеанском регионе – АТЭС. Теперь к этому списку следует прибавить Евразийский экономический союз.

Евразийский экономический союз (далее – ЕАЭС) является международной организацией, созданной Республикой Беларусь, Республикой Казахстан и Российской Федерацией с целью укрепления национальных экономик и роста благосостояния населения государств-членов Союза. ЕАЭС является открытой международной организацией для вступления новых членов. Государствами-членами Союза являются: Республика Армения, Республика Беларусь, Российская Федерация, Республика Казахстан, Кыргызская Республика [4, 02.02].

Для ЕАЭС приоритетно прежде всего повышение уровня экономического развития путем технологического и инвестиционного обмена между членами интеграционного союза. ЕАЭС объединяет страны, структура экономики которых относительно неконкурентна

при интеграции в глобальную экономику и перед которыми стоит задача радикальной модернизации и преодоления сырьевой специализации.

В рамках ЕАЭС создается единый рынок государственных закупок, доступ к которому на равных условиях получают бизнесмены государств – членов Союза. Это позволяет расширить возможности доступа на внутренние рынки государственных закупок и повышает конкуренцию, что, соответственно, должно повлечь рост качества услуг и товаров и экономию государственных средств. Что же происходит на самом деле?

Объем взаимной торговли товарами государств – членов ЕАЭС в 2014 г. по сравнению с 2010 г. увеличился с 47,1 до 57,4 млрд. долларов США. При этом в товарной структуре взаимной торговли государств – членов ЕАЭС наблюдались положительные структурные сдвиги в сравнении с товарной структурой внешней торговли с третьими странами. Так, если в 2014 г. доля минеральных продуктов в товарной структуре экспорта государств – членов ЕАЭС в торговле с третьими странами составила 73,3% и по сравнению с 2010 г. увеличилась на 2,9 %, то в объеме взаимной торговли в 2014 г. она составила 30,7% и по сравнению с 2010 г. уменьшилась на 7,3% [5, 04.02].

Выделение нерешенной проблемы. Рост товарооборота был иллюстрацией успешности Таможенного союза в первые годы после его создания, так же, как падение этого показателя в 2014–2016 гг. стало поводом для критики ЕАЭС и заявлений о его неэффективности. В этой связи уместно обратить внимание на специфику экспортной ориентации стран ЕАЭС. Как известно, основным экспортным товаром для крупнейших экономик ЕАЭС – России и Казахстана, на которые приходится 95 % экспорта стран союза, являются различные виды сырья, прежде всего, углеводородов. Цены на это сырье отличаются высокой волатильностью, что обуславливает и существенные изменения объемов внешней торговли – как внутри ЕАЭС, так и с третьими странами (рис. 1). Поэтому как рост товарооборота в период до 2012 г., так и его спад в 2014–2016 гг. объясняются не успехами или достижениями экономической интеграции, а изменением стоимостных параметров экспорта из-за волатильности нефтяных цен [9, 12.03].

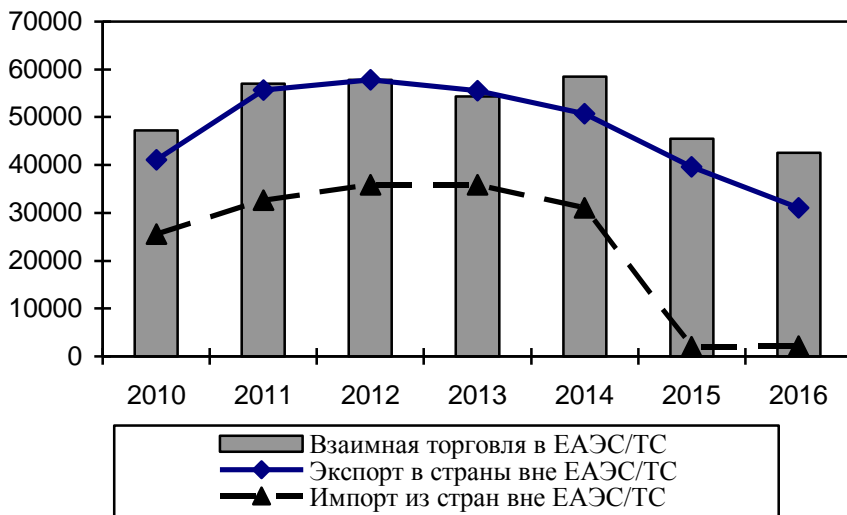

Рис. 1. Динамика взаимной торговли стран ЕАЭС/ТС в сопоставлении с объемами внешней торговли с третьими странами в 2010–2015 гг., млн. долл. США [1]

Такое сравнение показывает, что торговая активность в рамках ЕАЭС (а ранее – Таможенного союза) росла интенсивнее в период общего роста внешней торговли и снижалась медленнее в период ее спада, обусловленного падением мировых товарных рынков. Так, в 2010–2012 гг. взаимная торговля стран Таможенного союза выросла на 43 % против 36,3 % роста торговли с остальным миром (экспорт в третьи страны увеличился на 36 %, импорт – на 37 %). От пиковых значений параметров внешней торговли, достигнутых в 2012 г., к 2016 г. спад взаимной торговли стран ЕАЭС составил 37,2 %, тогда как экспорт в третьи страны упал на 48 %, а импорт из третьих стран – на 41 %. Таким образом, торговые процессы внутри ЕАЭС происходят более интенсивно, что является признаком положительного влияния интеграционного объединения на экономические отношения и свидетельствует о реальном эффекте снятия таможенных барьеров и формирования общего рынка.

Тенденции взаимной торговли в рамках ЕАЭС в целом аналогичным образом проявляются на уровне внешней торговли Казахстана с партнерами по Союзу в сравнении с торговлей с остальным миром, хотя также отличаются неоднозначностью и нестабильной динамикой, обусловленной фактором высокой волатильности цен на основные экспортные товары.

Показатели торговли Казахстана со странами ЕАЭС, рассмотренные в сопоставлении с торговлей с остальным миром, демонстрируют, с одной стороны, отсутствие значимого прогресса, но, с другой стороны – и значительно большую устойчивость в период падения сырьевых цен в 2014–2016 гг.. В период с 2010 по 2016 гг. казахстанский экспорт в третьи страны пережил сначала полуторакратный рост, а затем более чем двукратный спад (с 80 до 33 млрд долл. или на 59 %). В общей сложности за семь лет с 2010 по 2016 гг. экспорт в страны вне союза сократился на 40 %. Экспорт в страны Союза за эти годы сократился на 35 %. Импорт из стран ЕАЭС рос, хотя и интенсивно, но медленнее по сравнению с импортом из третьих стран, а его падение произошло до более низких уровней. В целом же товарооборот Казахстана с третьими странами за семилетний период сократился на 33,3 %, тогда как со странами ЕАЭС – на 28,1 %, т. е. в сфере внешней торговли итоги пребывания в экономическом союзе могут рассматриваться в положительном ключе [7, 23.02].

Цель статьи: оценка условий, при которых страны вступали в ЕАЭС, а также анализ влияния последующей евразийской интеграции на национальные экономики ее участников.

Изложение основного материала исследований. Основной причиной проблем в процессе евразийской интеграции было то, что в тот период Казахстан, Россия и Беларусь, позже Кыргызстан и Армения находились в разных экономических условиях, а также в различных моделях экономики. Все ветви находились на разных этапах развития, и, что более важно, различия между Казахстаном и его партнерами не были устранены, даже при глубокой интеграции.

Так, Казахстан вступил в Союз с ВВП 115 млрд. долл. и потребительским рынком в 16 млн. чел. Беларусь вступила с размером ВВП 49 млрд. долл. и населением 9 млн. чел. ВВП России при вступлении составлял 1,2 трлн. долл., а население – 142 млн. чел.

Это в десять раз больше, чем ВВП и население Казахстана, и в двадцать раз больше, чем ВВП и население Беларуси [6, 06.02].

В отличие от Казахстана, Кыргызстана и Армении, Россия и Беларусь имеют наиболее развитое производство готовой продукции, сформированное еще при Советском Союзе.

Географическое положение стран также играют не маловажную роль. Единственный член ЕАЭС, который имеет прямой выход в мировой океан – Россия. В то время как Казахстан и Кыргызстан крайне удалены не только от мирового океана, но и от основных мировых рынков. Беларусь хоть и не имеет прямого выхода к океану, однако находится в непосредственной близости к основным рынкам. Более того, Беларусь занимает позицию торгового узла между огромным рынком ЕС и СНГ. Ориентация на рынок третьих стран: для всех стран – членов ЕАЭС главными экспортными товарами являются природные ресурсы или продукция их первичной переработки. Это говорит о том, что для государств более интересен рынок третьих стран в силу идентичности этой группы товаров и величины спроса на природные ресурсы в странах Евросоюза и Китае. Минимальное количество общих производственных проектов, а также отсутствие детальной программы развития производственных мощностей ведет к торможению взаимной торговли внутри ЕАЭС. Первичные торговые эффекты от участия в Таможенном союзе, а также от отсутствия внутри Союза таможенных пошлин на большинство товаров исчерпываются в течение первых нескольких лет. Так и произошло в торговле между странами–основательницами ЕАЭС. В первые три года функционирования Таможенного союза торговля между Россией, Казахстаном и Беларусью интенсивно росла, но затем ее темпы стали сокращаться. Теперь для наращивания торговли внутри Союза необходимо развитие новых производств и увеличение за счет этого номенклатуры товаров. При этом необходимо развивать специализацию стран в производственной сфере, чтобы у нас не было или был минимум идентичных товаров на общем рынке [8, 03.02].

Интеграция в основном происходит в исчерпывающих свой потенциал традиционных отраслях экономики, в частности, в сфере энергетики, химической и нефтехимической промышленности, металлургии. Эти виды продукции имеют низкую добавленную стоимость. По классификации ООН стоимость 1 кг сырьевой

продукции составляет не выше \$100, в отличие от наукоемкой продукции, где 1 кг продукции стоит свыше \$1 млн. В контексте новой интеграционной политики (реализация мероприятий по формированию скоординированной политики) важнейшее значение приобретает выработка согласованной промышленной политики с действенными механизмами наращивания производственного потенциала.

ЕЭК определила основные направления промышленной политики. Это авиакосмическая отрасль (в том числе производство спутников дистанционного зондирования земной поверхности и вертолетостроение), автомобилестроение, производство дорожно-строительной техники, машин и оборудования для сельского и лесного хозяйства, подъемно-транспортного оборудования. Сюда же входит производство промышленной продукции для железнодорожного транспорта, электроприборов, электронного и оптического оборудования и компонентной базы, станкостроение, энергетическое машиностроение. Однако конкретные совместные проекты пока не разработаны. Интеграция в инновационной сфере могла бы увеличить устойчивость национальных экономик, поскольку темпы их экономического развития будут зависеть не столько от ресурсных возможностей, сколько от инновационного характера капитала, а также от способности бизнеса генерировать знания и реализовывать их на производстве в качестве инновационных продуктов. Кроме того, интеграция в инновационной сфере позволит преодолеть барьеры, связанные с отсутствием общей границы и соответствующих транспортно-коммуникационных возможностей на пути формирования общего единого рынка.

Однако основным камнем преткновения выступает отсутствие взаимных инвестиций в эти отрасли. Страны инвестируют в свою национальную промышленность по мере своих возможностей. Исключение, пожалуй, представляет лишь Российско-Кыргызский Фонд развития, который выделяет средства на производственные и инфраструктурные проекты.

Серьезную проблему для развития Союза представляет собой недостаточная развитость транспортной и других видов инфраструктуры, недостаточный уровень логистики. Хотя развитие транспортной инфраструктуры сегодня во всех странах идет

быстрыми темпами, объединение национальных транспортных систем в единое транспортно-логистическое пространство – еще достаточно отдаленная перспектива. Большим плюсом в развитии этой сферы, конечно же, является участие государств ЕАЭС в международных транспортных коридорах, в первую очередь – Китай – Европейский союз, а также Север – Юг. В 2014 г. в ЕАЭС создана Объединенная транспортно-логистическая компания (ОТЛК) при участии России, Казахстана и Беларуси, которая является оператором, оказывающим услуги по организации железнодорожных перевозок и услуг экспедирования. Она нацелена на обслуживание грузоперевозок между странами Юго-Восточной Азии со странами ЕС через территорию ЕАЭС и стремится к переориентации контейнерного грузопотока с морского на железнодорожный транспорт. Основным драйвером развития международных коридоров сегодня стало появление унифицированных документов, например, накладной на транзитные перевозки на направлениях Восток – Запад через Забайкальск, Эрлянь, Достык, Хоргос, Суйфэньхэ. Также важным фактором является подписание соглашения между железными дорогами Китая, Беларуси, Германии, Казахстана, Монголии, Польши и России об углублении сотрудничества по организации контейнерных поездов в сообщении Китай – Европа.

Выводы и перспективы дальнейших исследований.

Основные проблемы развития заключаются в растущих потребностях в подвижном составе для выполнения перевозок в условиях дисбаланса объема грузопотоков, ограниченной пропускной способности пограничных переходов между сопредельными странами, а также ограниченной пропускной способности Восточного полигона сети РЖД, сдерживающей увеличение скорости движения транзитных контейнерных поездов. В автомобильной инфраструктуре свои проблемы: ее меньшая развитость, качество дорог, особенно немагистральных дорог.

Решение проблем логистики в рамках сотрудничества в ЕАЭС специалисты видят в увеличении скорости движения транзитных контейнерных поездов, расширении использования информационных технологий как при перевозках, так и в продвижении транспортных услуг, а также в расширении географии транзитных контейнерных сервисов [5, 04.02]

Общий рынок, созданный в рамках Союза, для казахстанской экономики обладает следующими перспективами:

- привлечение в страну стратегических иностранных инвесторов и создание крупномасштабных высокотехнологичных производств, ориентированных на общий рынок ЕАЭС;

- рост несырьевого экспорта в страны ЕАЭС и снижение на этой основе зависимости экономики от волатильности мировых сырьевых рынков;

- снижение уязвимости к внешним шокам и наращивание возможностей противостояния кризисам за счет укрепления антикризисных институтов ЕАЭС и других наднациональных структур союза;

- доступ к общим рынкам услуг, труда и капитала ЕАЭС как для казахстанских поставщиков товаров и услуг, так и для потребителей соответствующей продукции, а также для работников;

- улучшение качества и цен предлагаемых на внутреннем рынке Казахстана товаров и услуг за счет усиления конкуренции с поставщиками из стран ЕАЭС;

- дальнейшая активизация торговли и ее положительное влияние на экономический рост;

- возможности осуществления согласованных действий стран ЕАЭС на рынках третьих стран и в целом на мировом рынке с целью повышения эффективности внешнеэкономической деятельности.

ЕАЭС находится в начале своего становления, что неизбежно порождает конфликты между его участниками, недовольство потерями. Причины этого кроются в том, что изначально объединительные проекты задумывались как политические или геополитические образования, а экономические последствия не до конца просчитывались [9, 20.03]. В последние годы страны делают упор на расширение экономического взаимодействия, рассматривая евразийскую интеграцию в качестве необходимого условия для последующего развития.

Литература

1. Аубакиров А.Я. Национальная экономика: теоретико-методологические и практические проблемы развития: сборник научных трудов. – Алматы: Раритет, 2009. – 52 стр.

2. Академик [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dic.academic.ru>

3. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.adilet.gov.kz

4. Евразия эксперт [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://eurasia.expert/5-klyuchevykh-riskov-evraziyskogo-ekonomicheskogo-soyuza/>

5. Досым Сатпаев ЕАЭС раскалывается на две группировки [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://forbes.kz/finances/integration/dosyim_satpaev_eaes_raskal_yivaetsya_na_dve_gruppirovki/

6. ЕАЭС и Таможенный союз: Кому выгодно? - Казахстан 2016 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kazdata.kz/04/2016-03-eaes-ts-kazakhstan-torgovye-otnosheniya.html>

7. Родыгина Н., Фисунов С., Шапор М. Аналитика деятельности стран ЕАЭС с учетом современных реалий развития: монография по таможенному делу. – Москва: Palmarium, 2015. – 120 стр.

8. Накипова Г.Е., Калиева Г., Каменов М. Методические принципы, прогнозирование потребительского спроса на минерально-сырьевые ресурсы // Экономика и статистика. – 2013. – №2.

1. Aubakirov A.Ya. National Economy: Theoretical, Methodological and Practical Problems of Development: Collection of Scientific Proceedings. - Almaty: Rare Book, 2009. - 52 pages.

2. Akademik [Elektronnyiy resurs] – Rezhim dostupa: <http://dic.academic.ru>

4. Evraziya ekspert [Elektronnyiy resurs] – Rezhim dostupa: <http://eurasia.expert/5-klyuchevykh-riskov-evraziyskogo-ekonomicheskogo-soyuza/>

5. Dosyim Satpaev EAES raskalyivaetsya na dve gruppirovki [Elektronnyiy resurs] – Rezhim dostupa: https://forbes.kz/finances/integration/dosyim_satpaev_eaes_raskalyivaetsya_na_dve_gruppirovki/

6. EAES i Tamozhennyiy soyuz: Komu vyigodno? - Kazahstan 2016 [Elektronnyiy resurs] – Rezhim dostupa: <https://kazdata.kz/04/2016-03-eaes-ts-kazakhstan-torgovye-otnosheniya.html>

7. Rodygina N., Fisunov S., Shapor M. Analytics of the activities of the EEU countries, taking into account the current realities of development: A monograph on the customs case. - Moscow: Palmarium, 2015. - 120 pages.

8. Nakipova G. Ye., Kaliyeva G., Kamenov M. Methodical principles, forecasting of consumer demand for mineral and raw materials resources. Journal of Economics and Statistics. - 2013, No. 2.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

17.04.2018

УДК 332.14.37.483

Кічук Надія

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

В статті наведено визначення поняття «соціальне підприємство». Досліджений розвиток соціальних підприємств в Україні та за кордоном. Виявлена соціальна важливість виникнення даного виду бізнесу в останні роки. Проаналізований склад та напрями діяльності соціальних підприємств в Україні. Досліджені основні тенденції розвитку соціального бізнесу в нашій державі. Окреслені основні труднощі, з якими стикаються підприємці в процесі своєї діяльності: відсутність фінансової підтримки, а саме: відсутній чи важкий доступ до грантової чи іншої фінансової підтримки від фондів, партнерів, інвесторів чи держави для розширення чи початку бізнесу. Визначено перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Ними є: законодавча та фінансова підтримка з боку держави, місцевих органів влади, навчання керівників соціальних підприємств та розширення виробничо-технічної бази.

Ключові слова: соціальне підприємство, тенденції розвитку соціального бізнесу, конкуренція, труднощі, перспективи розвитку.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

В статье приведено определение понятия «социальное предприятие». Исследовано развитие социальных предприятий в Украине и за рубежом. Определена социальная важность возникновения данного вида бизнеса в последние годы. Проанализирован состав и направления деятельности социальных предприятий в Украине. Исследованы основные тенденции развития социального бизнеса в нашем государстве. Очерчены основные трудности, с которыми сталкиваются предприниматели в процессе своей деятельности: отсутствие финансовой поддержки, а именно: отсутствует или трудный доступ к грантовой или иной финансовой поддержке от фондов, партнеров, инвесторов или государства для расширения или начала бизнеса. Определены перспективы развития социального предпринимательства в Украине. Ими являются: законодательная и финансовая поддержка со стороны государства, местных органов власти, обучение руководителей социальных предприятий и расширение производственно-технической базы.

Ключевые слова: социальное предприятие, тенденции развития социального бизнеса, конкуренция, трудности, перспективы развития.

Kichuk Nadezhda

PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The article defines the concept of "social enterprise". The development of social enterprises in Ukraine and abroad is researched. The social importance of the emergence of this type of business in recent years has been determined. The composition and directions of activity of social enterprises in Ukraine were analyzed. The main tendencies of development of social business in our state were investigated. The main difficulties faced by entrepreneurs in the process of their activities are: lack of financial support, namely: lack of or difficult access to grants or other financial

support from funds, partners, investors or the state to expand or start a business. The prospects of development of social entrepreneurship in Ukraine are determined. They include: legislative and financial support from the side of the state, local authorities, training of managers of social enterprises and expansion of production and technical base.

Key words: social enterprise, tendencies of social business development, competition, difficulties, prospects of development.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні все більшої популярності набуває така форма бізнесу, як соціальне підприємництво. Маючи на меті покращення добробуту населення, працевлаштування, допомогу вразливим верствам населення, соціальне підприємництво все ж таки бізнес, головна мета якого - отримання прибутку. Визначенню основних тенденцій даного виду підприємництва, його основним труднощам та перевагам присвячується дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах таких відомих економістів, як П. Друкер, А. Сміт, Й. Шумпетер розглядаються основи підприємництва як у загальнотеоретичному, так і в практично-функціональному плані. Дослідженням соціальних аспектів підприємництва займалися вчені А. Арапетян, О. Архипчик, О. Бігняк, В. Бобров, Г. Осовська, Кіреєва О.Б. [1, с.2] , Свинчук А.С.. Досвід та роботи цих видатних економістів дозволяють зробити огляд основних положень щодо створення та функціонування підприємств соціальної сфери.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Але під впливом часу поняття «соціального підприємства» постійно змінюється, виникають нові визначення, враховуючи реалії сучасності та досвід останніх років в Україні та в світі. Не зовсім дослідженими залишаються напрями розвитку соціального підприємництва, їх вплив на соціальний розвиток держави та регіонів. Питання державного регулювання соціального підприємництва ще залишається відкритим у вітчизняній науці та потребує належного нормативно-правового обґрунтування.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – на основі визначення поняття «соціальне підприємництво» та виявлення його основних задач у вирішенні соціальних проблем, дослідити перспективи розвитку соціальних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Соціальне підприємство – це бізнес, метою якого є вирішення соціальних проблем. Прибутки соціального підприємства спрямовуються головним чином на розвиток бізнесу, громадські справи чи на вирішення гострих суспільних проблем. Таке підприємство діє за всіма законами бізнесу і приносить прибуток, тому не вважається благодійною організацією. Воно поширюється на такі галузі, як освіта, охорона навколишнього середовища, боротьба з бідністю, захист прав людини тощо) [2, с.19].

Соціальне підприємництво динамічно розвивається в європейських країнах, вирішуючи проблеми безробіття, соціального захисту, громадського залучення тощо. Головна місія соціального підприємництва – приносити користь суспільству.

Позитивні ефекти від діяльності соціальних підприємств:

- допомога у подоланні соціальної ізоляції – зокрема, працевлаштування людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику;

- знаходження нових шляхів для реформування державних соціальних послуг;

- залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем;

- поява нових видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу у зв'язку з малоприбутковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки;

- більш ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем;

- зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів).[3]

З початком бойових дій на сході кількість вразливих груп населення в Україні шалено зростає. Вимушено переміщені особи, ветерани АТО, діти загиблих воїнів та ті, хто отримав інвалідність через війну, отримують пільги від держави. Однак ці пільги не вирішують проблем соціальної адаптації і працевлаштування. Коштів у бюджеті не вистачає на усі потреби соціальної сфери. Українська ситуація не унікальна – світовий досвід говорить, що успішне й

ефективне вирішення проблем суспільства можуть запропонувати підприємці. Саме цю ідею взяло за основу керівництво Western NIS Enterprise Fund, запускаючи програму «Соціальне інвестування». Її завдання – допомагати тим, хто вирішив не чекати допомоги від держави, а реалізувати власну ініціативу, спрямовану на вирішення певної проблеми. Йдеться про соціальні підприємства – бізнес, який створений, щоб заробляти й бути стабільним фінансово, а за допомогою прибутку чи своєї діяльності вирішувати проблеми громади в соціальній та екологічній сферах) [4].

Серед найбільш відомих українських прикладів – соціальна пекарня «Горіховий Дім» у Львові. Тут випікається печиво, яке реалізується в ресторанах та кав'ярнях. Нещодавно почали працювати також їдальня та кейтеринг. «Горіховий дім» підтримує жінок, які опинились в тяжких життєвих обставинах та не мають місця проживання: за рахунок прибутку утримує спеціальну оселю, а також надає їм роботу в пекарні. Популярна у Києві піцерія Pizza Veterano, де готують ветерани АТО, — теж соціальне підприємство.

Можна сказати, що за останні три роки в Україні стався бум соціального підприємництва, обумовлений економічною та соціальною ситуацією в країні. І все ж для України такі підприємства поки що лишаються новинкою.

У європейських країнах цей сектор давно і добре розвинений. Наприклад, у Німеччині нараховується близько 100 тисяч соціальних підприємств, на яких зайняті понад 2,5 мільйона працівників. Для порівняння: це утричі більше, ніж працівників у галузі виробництва авто, де працює 750 тисяч робітників.

Вже понад 20 років у Німеччині діє організація Social impact, яка підтримує і консультує соціальні підприємства, позиціонуючи себе як «агентство соціальних інновацій». Кілька тисяч стартапів із соціальною місією вже розпочали свою роботу завдяки допомозі експертів з Social Impact. З 2011 року запроваджена інкубаційна програма Social Impact labs. Це платформа для соціальних підприємців та фрілансерів, яка пропонує робочий простір, необхідне навчання та можливість познайомитись з потенційними партнерами. Тут соціальних підприємців розглядають як «фантазерів та крайніх реалістів з інноваційними рішеннями», які керуються місією соціального поліпшення) [4].

В соціальному бізнесі завжди залишається актуальним питання фінансування, і Німеччина не є виключенням. Соціальних підприємств кредитують федеральні банки, у них інвестують венчурні фонди. Поруч із цим набувають популярності краудфандинг і групові інвестиції.

Німецькі соціальні підприємства вирішують проблеми незахищених верств населення: мігрантів та біженців, безробітної молоді та людей з інвалідністю. Наприклад, міжнародна платформа Кірон дає змогу біженцям здобути освіту і кваліфікацію дистанційно – у будь-якому місці і в будь-який час. Місія полягає в тому, щоб усунути бар'єр, з яким зіштовхуються біженці під час інтеграції в нове суспільство.

Інший приклад – програма Code Door, де молодь з біженського середовища у віці 13-30 років набуває навичок програмування на подарованих або пожертвованих ноутбуках. Студенти вивчають програмування та здобувають професійний досвід, і одразу знайомляться з майбутніми роботодавцями. Підприємство 3D Resusclement поєднує соціальну місію з екологічною. Тут виробляють волокна для 3D друку з пластикових відходів і разом з тим сприяють професійній підготовці й працевлаштуванню жінок-мігранток. Це одночасно сприяє зменшенню кількості пластикових відходів, розвитку 3D-поліграфічної промисловості та підвищенню зайнятості. У Великобританії, як вважається, соціальне підприємство з'явилося ще 1844 року, але, як і в Україні, за останні три роки відкрило в собі «друге дихання». Наразі у країні працюють близько 70 тисяч соціальних підприємств. Їх внесок в економіку становить 24 мільярди фунтів стерлінгів на рік, а це близько 9% ВВП країни. Соціальні підприємства залучені в кожен сектор економіки: будівництво, транспорт, переробку відходів, торгівлю, громадське харчування, «зелену енергетику» та навіть театр. Бізнес-ідеї британських соціальних підприємств часто досить інноваційні. Наприклад, веломайстерня Peloton Liverpool реставрує старі дитячі велосипеди для тих, хто не має можливості їх купити. Водночас у майстерні мають змогу працювати люди, які з певних причин не могли би знайти іншу роботу: наприклад, ті, хто бореться з алкогольною залежністю.

Ще один позитивний приклад з Великобританії – танцювальна студія Dance Lyf CIC. Молодь, яка не має освіти та роботи, може пройти тут навчання і отримати роботу фітнес-тренера. Через танці та заняття фітнесом студія також просуває здоровий спосіб життя, залучаючи до нього як молодь, так і людей похилого віку.

Як бачимо, соціальне підприємництво може набувати найрізноманітніших форм та охоплювати різні сфери діяльності. Однак усі такі підприємства мають чітку соціальну мету, на яку спрямовують значну частину своїх прибутків. З іншого боку, прибуток – це хоч і не єдиний, проте важливий критерій успішності соціального підприємства, який гарантує його сталий розвиток і втілення соціальної місії.

Соціальні підприємства є, передусім, представниками малого та середнього бізнесу, який відіграє ключову роль у створенні робочих місць і розвитку економіки, що має бути пріоритетом для сучасної України) [4].

У період з серпня до вересня 2016 року було розроблено критерії та методології для підбору запитань до респондентів, створено перелік запитань до респондентів та проведено їхній аналіз, розроблено та розміщено на платформі «Google» - Google Форми – опитувальну анкету українською мовою. Анкета призначена для заповнення зареєстрованим в Україні суб'єктом господарювання (юридичною особою та фізичною особою-підприємцем) приватної форми власності та дає змогу визначити приналежність такого суб'єкта господарювання до соціальних підприємств, отримати детальну інформацію про соціальну та комерційну складові діяльності такого суб'єкта господарювання. Участь в анкетуванні та розміщення у Каталозі соціальних підприємств України 2016-2017 рр. є безкоштовним та добровільним. Анкетування тривало з жовтня 2016 року до травня 2017 року по всій території України, окрім Автономної Республіки Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Оскільки в Україні не існує закону, який би визначав соціальне підприємство та його характеристики, відбір соціальних підприємств для розміщення у Каталозі та аналізу у підсумковому звіті відбувся з урахуванням наступного визначення: соціальні підприємства – це

організації (незалежно від організаційно-правової форми), які вирішують соціальні та/чи екологічні проблеми. Окрім того, організація повинна відповідати хоча б одному з наступних критеріїв:

- працевлаштування вразливих груп населення (ветерани АТО, ВПО, люди з інвалідністю, мешканці сільської місцевості та інше);

- частина чи весь прибуток від діяльності спрямовується на підтримання статутної діяльності ГО, БО чи БФ;

- частина чи весь прибуток виділяється на фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих груп населення / підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проектів.

Під час формулювання даного визначення та критеріїв соціального підприємства було важливим зробити їх зрозумілими та простими, щоб організації, які не здогадувалися, що їх діяльність є соціально підприємницькою, змогли ідентифікувати свою організацію як таку та зареєструватися. За 8 місяців було отримано 167 анкет з яких було відібрано 150 соціальних підприємств до Каталогу соціальних підприємств 2016-2017 рр., що відповідали визначенню та хоча б одному з наведених вище критеріїв.

Таким чином, до Каталогу та аналізу в підсумковому звіті увійшли лише ті соціальні підприємства, які погодилися надати про себе інформацію і відповідали основним критеріям відбору. Серед представлених в Каталозі соціальних підприємств, за останні 10 років (з 2008 до 2017 року) було зареєстровано 112 соціальних підприємств, з них 66 соціальних підприємств були зареєстровані у 2016-2015 рр. Найстаріше соціальне підприємство було відкрито у 1933 році (рис.1).

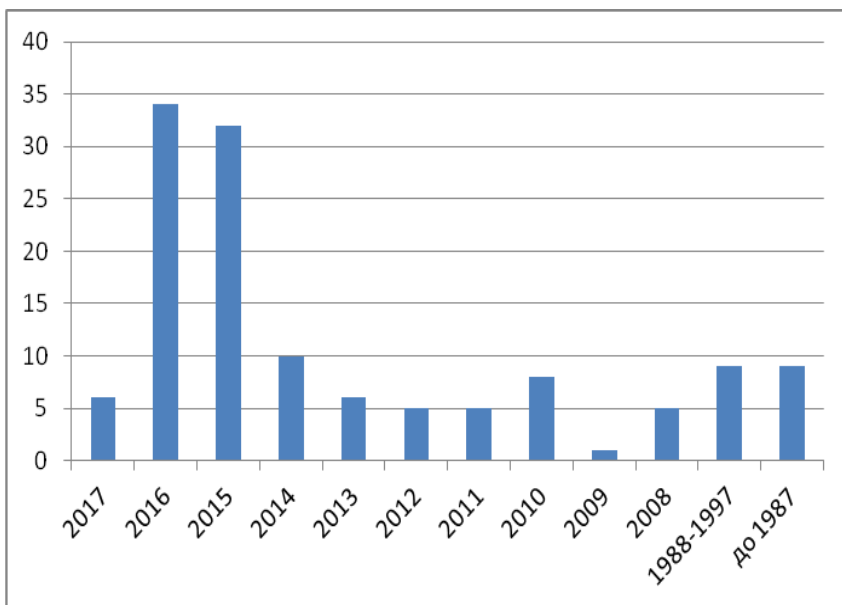

Рис.1. Дати заснування соціальних підприємств в Україні

Серед отриманих анкет, найбільше соціальних підприємств на території України розташовується в Київській області – 38 соціальних підприємств, з яких 30 – в місті Київ. На другому місці за кількістю соціальних підприємств - Львівська область (15), третє – Полтавська область (9). Загалом, серед зареєстрованих соціальних підприємств, 122 соціальних підприємств розташовані в містах, 4 – в селищах міського типу, 24 – в селах. Основні види діяльності соціальних підприємств наведено на рис.2. Згідно рис. 2 можна дійти висновків, щодо основними видами діяльності для соціальних підприємств в Україні є: вирощування та збут сільськогосподарської продукції, швейне виробництво, харчова промисловість, кафе, ресторани, юридичні та консалтингові послуги. До найменш популярних сфер можна віднести: ремонт та будівництво, виробництво музикальних інструментів, мистецтво.

Рис.2. Зміст діяльності соціальних підприємств в Україні

Лише 23 з 150 соціальних підприємств вказали прибутки за 2015 і 2016 роки. Середнє значення прибутку 23 соціальних підприємств за 2015 рік - 924 128 грн, за 2016 рік - 866 315 грн. Хоча середній показник прибутку зменшився на 57 813 грн., у більшості соціальних підприємств (17 з 23) спостерігалось підвищення прибутків у 2016 у порівнянні з 2015 роком (88 соціальних підприємств не вказали свій прибуток за жоден із вище зазначених років, або через відсутність прибутків у ці роки, або соціальних підприємств ще не існувало, або це комерційна таємниця. Решта 39 соціальних підприємств вказали лише одну суму. Щодо розподілу прибутків соціального підприємства, 33 соціальних підприємства не дали відповідь на дане запитання, через власну неприбутковість, відсутній прибуток чи з інших причин. 95 соціальних підприємств реінвестують від 5% до 100% власного прибутку, середнє значення – 74%, мода – 100%. 79 соціальних підприємств виділяють від 5% до 100% прибутку підприємства на соціальні цілі. Середнє значення становить – 36%, мода – 10%. 21 соціальне підприємство відраховує від 5% до 90% прибутку у категорію «інше». Відповідно до отриманих пояснень, до цієї категорії належить: обладнання та покращення робочих місць, оплата праці, відрахування управлінській компанії, зобов'язання перед інвестором, відрахування на статутну діяльність фонду. Середнє значення – 32%, мода – 10% [3].

Згідно проведеного дослідження, соціальні підприємства України, виділяють наступні основні труднощі, з якими вони стикаються у роботі. (рис.3)

Відповідно до отриманих відповідей головною складністю є: відсутня фінансова підтримка, а саме: відсутні чи важкий доступ до грантової чи іншої фінансової підтримки від фондів, партнерів, інвесторів чи держави для розширення чи початку бізнесу. На другому місці – нестача кваліфікованих кадрів / волонтерів, через відсутність людей з відповідною освітою чи неможливістю соціального підприємства оплатити роботу фахівця високого рівня. На третьому місці – відсутнє власне приміщення чи занадто висока ціна оренди та відсутня підтримка держави / місцевої влади. Відповідно до відповідей, соціальним підприємцям не вистачає підтримки держави у формі: торговельних преференцій, сприяння у законному отриманні землі учасниками АТО, державне співфінансування послуг чи

допомога в оплаті оренди приміщення, створення програм підтримки соціального підприємництва.

На сьогоднішній день 23 соціальних підприємства зазначили про існування труднощів, які пов'язані із законодавством України. Сюди відноситься: недосконала законодавча база для діяльності соціальних підприємств, щодо малого та середнього бізнесу, часта зміна законодавства, заплутаність законодавства (зокрема, податкового).

Рис. 3. Основні труднощі соціальних підприємств в Україні

Потребують закупівлі обладнання чи модернізації існуючого, розширення матеріально-технічної бази 21 соціальне підприємство. Відсутній ринок збуту чи складнощі з виходом на закордонні ринки, проблеми з пошуком клієнтів – вважають складністю для діяльності свого підприємства 20 соціальних підприємств.

18 соціальних підприємств вказали на нерозуміння чи недовіру людей до соціальних підприємств: відсутність розуміння (безкоштовне означає не якісне або люди не розуміють навіть щось робити безкоштовно), а як наслідок поваги до соціальних підприємств; зневіра людей у соціальні ініціативи та у власні сили; скептичне ставлення, мала обізнаність суспільства щодо поняття та суті «соціальне підприємництво»; низький рівень соціальної свідомості.

Конкуренція – проблема, яку також відзначають соціальні підприємства. Соціальним підприємцям важко зорієнтуватися у конкурсних проектах, необхідно виконувати різні завдання власними силами (вести специфічну бухгалтерію соціального підприємства, менеджмент, визначення стратегії продажів, знання щодо виходу в рітейл тощо).

Серед труднощів, з якими стикаються соціальні підприємці слід виділити наступні: недостатньо обігових коштів, високі податки, політична нестабільність, АТО, відсутність досвіду маркетингу, необхідність навчання членів соціального підприємства, високі відсоткові ставки за кредитами. На сьогодні 7 соціальних підприємств вказали про складнощі у роботі підприємства внаслідок проблем із закупівлею сировини та бюрократією. Низьку платоспроможність населення, на яке орієнтована продукція чи послуги, вказали 5 соціальних підприємств. Також зазначені труднощі пов'язані з менеджментом персоналу, фінансовою нестабільністю, недостатньою інформаційною підтримкою засобів масової інформації діяльності підприємств. Відсутні українські приклади для наслідування, про які знають соціальні підприємці, - також одна з головних проблем. Серед інших складнощів у роботі соціальних підприємців в Україні: корупція, відсутній бізнес-план чи стратегія підприємства, низький темп виробництва, брак часу чи інновативності, нерівні початкові умови початку діяльності, відсутня інфраструктура.

Соціальні підприємці також вказали три основні фактори, що сприятимуть розвитку їхнього соціального підприємства (рис.4).

На першому місці опинилися два фактори: фінансова підтримка та підтримка держави, місцевої влади. Фінансова підтримка, згідно отриманих відповідей, це гранти, підтримка спонсорів для розширення діяльності соціального підприємства. Очікувана підтримка від держави чи місцевої влади має вигляд: створення сприятливої державної політики, програм підтримки розвитку соціальних підприємств, співпраця соціальних підприємств та представниками місцевої влади, розміщення державних замовлень, підтримка у наданні пільгових умов для оренди приміщення чи вирішення інших питань.

Рис. 4. Основні фактори, що сприятимуть розвитку соціальних підприємств

Друге місце також розділили два фактори: навчання керівників соціальних підприємств та розширення виробничо-технічної бази. Соціальні підприємці вказали, що їм бракує інформації про особливості ведення соціально підприємницької діяльності, ментора, ознайомлення з реальними кейсами соціального підприємництва в Україні та світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, необхідно зауважити, що соціальні підприємства в Україні – відносно «новий» вид бізнесу, націлений на вирішення передусім соціальних потреб населення як то: працевлаштування, навчання, матеріальна допомога, допомога вразливим верствам населення. Але все одно – це бізнес, який передусім ставить на мету – отримання прибутку. В останній час в Україні відбувається бурхливе поширення даного виду бізнесу, який несе користь як населенню так і державі. Адже він також вирішує масу соціальних та економічних проблем населення. Важливо відзначити, що соціальні підприємства потребують уваги та допомоги з боку держави, адже державна влада буде сприяти вирішенню таких питань соціальних підприємств, як: створення сприятливої державної політики, програм підтримки розвитку соціальних підприємств, співпраця соціальних підприємств з представниками місцевої влади, розміщення державних замовлень, підтримка у наданні пільгових умов для оренди приміщення чи вирішення інших питань. Відкритими залишаються також питання навчання керівників соціальних підприємств та розширення виробничо-технічної бази, адже досвід ведення бізнесу в соціальній сфері ще не достатній в Україні. Але, можна сказати, що на сьогоднішній день соціальні підприємства вже роблять вагомий внесок в економіку України.

Література

1. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як засіб соціального розвитку / О. Б. Кіреєва // Пробл. упр. соц. та гуманіст. розв. : матеріали III регіон. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. Г. Вікторова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 79 – 82.
2. Сандакова О. Соціальне підприємництво: що це? / О. Сандалова // Наша громада. – 2010. – № 1. – С. 19 – 24.

3. Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» Київ-2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// <http://www.socialbusiness.in.ua>

4. Назарук В. Соціальні підприємства – новий тренд в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу://<https://nv.ua/ukr/opinion/nazaruk/sotsialni-pidprijemstva-novij-trend-v-ukrajini-338577.html>

1. Kirieieva O. B. Sotsialne pidpriemnytstvo yak zasib sotsialnoho rozvytku / O. B. Kirieieva // Probl. upr. sots. ta humanist. rozv. : materialy III rehion. nauk.-prakt. konf. / za zah. red. V. H. Viktorova. – D. : DRIDU NADU, 2009. – S. 79 – 82.

2. Sandakova O. Sotsialne pidpriemnytstvo: shcho tse? / O. Sandalova // Nasha hromada. – 2010. – № 1. – S. 19 – 24.

3. Pidsumkovyi zvit za rezultatamy doslidzhennia «Sotsialni pidpriemstva v Ukraini» Kyiv-2017 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:// <http://www.socialbusiness.in.ua>

4. Nazaruk V. Sotsialni pidpriemstva – novyi trend v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu://<https://nv.ua/ukr/opinion/nazaruk/sotsialni-pidprijemstva-novij-trend-v-ukrajini-338577.html>

***Рецензент:** Сментина Н.В., д.е.н., доцент, зав. каф. економіки права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету*

19.04.2018

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРОРІВНЯХ

Розглянуті концептуальні наукові підходи до визначення сутності та структурних складових економічної безпеки з позиції розвитку соціально-економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях. Мета: систематизація наукових знань про категорію економічна безпека і обґрунтування авторської позиції визначення сутності економічної безпеки соціально-економічних систем на різних просторових рівнях. Методологічно це дослідження спирається на сукупність наукових методів економічного аналізу, до числа яких можна віднести: методи індукції і дедукції, логічної абстракції, каузальний, функціональний, системний, методи історичного та порівняльного аналізу і т.д. Представлений огляд, що стосується сутності цільових орієнтирів економічної безпеки в науковій літературі, систематизації наукових поглядів на досліджувану категорію. Виділено ключові концептуальні підходи до дослідження проблеми економічної безпеки у відповідності з поглядами і цільовими установками дослідників, обґрунтована авторська позиція, яка розкриває сутність концепції економічної безпеки в аспекті розвитку соціально-економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях. Просторовий вимір економічної безпеки здійснюється в залежності від рівня досліджень економічних систем, оскільки кожен суб'єкт економічної діяльності, незалежно від рівня господарювання, самостійно приймає господарські рішення щодо використання ресурсів, забезпечення функціонування і розвитку з метою поліпшення своїх конкурентних позицій у відповідному економічному просторі. Подібність цільових установок пояснюється аналогічною сутністю процесів, що впливають на різні рівні економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, економічний розвиток, національна безпека, соціально-економічне середовище, економічна система, просторовий вимір.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА МИКРО-, МЕЗО- И МАКРОУРОВНЯХ

Рассмотрены концептуальные научные подходы к определению сущности и структурных составляющих экономической безопасности с позиции развития социально-экономических систем на микро-, мезо- и макроуровнях. Цель: систематизация научных знаний о категории экономическая безопасность и обоснование авторской позиции определения сущности экономической безопасности социально-экономических систем на различных пространственных уровнях. Методологически это исследование опирается на совокупность научных методов экономического анализа, к числу которых можно отнести: методы индукции и дедукции, логической абстракции, каузальный, функциональный, системный, методы исторического и сравнительного анализа и т.д. Представлен обзор, касающийся сущности целевых ориентиров экономической безопасности в научной литературе, систематизации научных взглядов на исследуемую категорию. Выделены ключевые концептуальные подходы к исследованию проблемы экономической безопасности в соответствии со взглядами и целевыми установками исследователей, обоснована авторская позиция, раскрывает сущность концепции экономической безопасности в аспекте развития социально-экономических систем на микро-, мезо- и макроуровнях. Пространственное измерение экономической безопасности осуществляется в зависимости от уровня исследований экономических систем, поскольку каждый субъект экономической деятельности, независимо от уровня хозяйствования, самостоятельно принимает хозяйственные решения по использованию ресурсов, обеспечение функционирования и развития с целью улучшения своих конкурентных позиций в соответствующем экономическом пространстве. Сходство целевых установок объясняется аналогичной сути процессов, влияющих на разные уровни экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическое развитие, национальная безопасность, социально-экономическую среду, экономическая система, пространственное измерение.

Klunko Natalia

CONCEPTUAL QUESTIONS FOR DETERMINATION OF ECONOMIC SECURITY ON MICRO, MEASURES AND MACROWAVES

Conceptual scientific approaches to determining the essence and structural components of economic security from the perspective of the development of socio-economic systems at the micro, meso and macro levels. Systematization of scientific knowledge about the category of economic security and the rationale for the author's position on the definition of the essence of economic security of socio-economic systems at various spatial levels. Methodologically, this research is based on a set of scientific methods of economic analysis, which include: methods of induction and deduction, logical abstraction, causal, functional, system, methods of historical and comparative analysis, etc. An overview is given of the nature of the targets for economic security in the scientific literature, the systematization of scientific views on the category being studied. Key conceptual approaches to the study of the problem of economic security in accordance with the views and targets of researchers are singled out, the author's position is substantiated, the essence of the concept of economic security in the aspect of development of socio-economic systems at the micro, meso- and macrolevels is revealed. Spatial measurement of economic security is carried out depending on the level of research of economic systems, since each subject of economic activity, independently of the level of management, independently makes economic decisions on the use of resources, ensuring functioning and development in order to improve its competitive positions in the relevant economic space. The similarity of the targets is due to the similar nature of processes that affect different levels of economic security.

Key words: economic security, economic development, national security, socio-economic environment, economic system, spatial dimension.

Актуальність дослідження. Безпека - це стан захищеності будь-яких суб'єктів, об'єктів або систем від внутрішніх і зовнішніх загроз, що характеризується відсутністю потенційної можливості загроз і негативних впливів. Це загальнонаукова категорія, яка полягає в інтегральній формі захищеності, надійності, а також стійкості і життєздатності різних суб'єктів, об'єктів і систем.

Підвищення дослідницького інтересу до проблеми національної безпеки в філософському, економічному, соціологічному і політичному аспектах останнім часом пов'язано з істотною зміною світової геополітичної обстановки, ускладненням зовнішньоекономічного становища України, збільшенням числа військових конфліктів, техногенних катастроф, терористичних актів, соціальних потрясінь і валютно-фінансовою кризою, що стосується світової фінансово-банківської системи.

У широкому сенсі безпеку можна забезпечити двома способами: усунути джерело небезпеки або підвищити рівень захищеності об'єкта. Рівень захищеності може обумовлюватися як наявністю певних характеристик, так і бути результатом цілеспрямованого впливу. В результаті об'єкт підвищує свою життєздатність і життєстійкість і забезпечує собі можливість подальшого розвитку.

Забезпечення національної безпеки, таким чином, ґрунтується, з одного боку, на наявності у держави сил, засобів, ресурсів і матеріальних можливостей, які гарантують захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, а з іншого - в організованій здатності суб'єктів до прийняття політичних рішень, до аналізу і прогнозування розвитку геополітичної обстановки і прийняттю превентивних заходів щодо захисту національних інтересів, концентровано виражають домінуючі особисті, громадські та державні інтереси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси забезпечення економічної безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців. Проблема економічної безпеки держави присвячені праці таких вітчизняних науковців, як Варналій З.С. [1], Голіков І.В. [2], Денисов О. Є. [3], Димченко О. В. [4], Долгопалова М. М. [5], Каламбет (Юдіна) С.В., Кириленко Б.О. [6], Кубах Т.Г. [7], Мірошніченко О.В. [8], Нестеренко С.А., Бочарова Н.О. [9], Савчук О.Р. [10], Ткач А. А. [11], Федорук О. В. [12], Чубукова О.Ю. [13] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Але залишаються поза увагою концептуальні наукові підходи до визначення сутності та структурних складових економічної безпеки з позиції розвитку соціально-економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Мета статті: систематизація наукових знань про категорію економічна безпека і обґрунтування авторської позиції визначення сутності економічної безпеки соціально-економічних систем на різних просторових рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна безпека як складне соціально-політичне поняття, що має комплексний міждисциплінарний характер, визначає основи національного буття і розвитку суспільства, особистості і держави і забезпечується системою державних і громадських інститутів, які б виробляли і захищали національні інтереси, цілі і пріоритети.

Зокрема, національні інтереси та пріоритети пов'язані як з поступальним розвитком і ростом національної економіки, так і з захистом власної території і забезпеченням цілісності держави; охороною довкілля та екосистем; підтриманням унікальної національної духовної і матеріальної культури (національного культурного надбання), в тому числі мови; збереженням характерного, фізичного і психологічного здоров'я нації; розвитком демографічного і інтелектуального потенціалу, політичної системи, забезпеченням правосуддя, дотримання законодавства, охорони прав власності і т.д.

Національна безпека трактується як стан захищеності особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який дозволяє забезпечити конституційні права, свободи, якість і рівень життя громадян, суверенітет, територіальну цілісність і забезпечує сталий розвиток України, оборону і безпеку держави.

Таким чином, економічна безпека, з одного боку, є частиною національної безпеки України, її суб'єктів і окремих господарюючих суб'єктів. Стан національної безпеки України безпосередньо залежить від економічного потенціалу країни і ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки.

З іншого боку, підтримку державної, громадської, техногенної, екологічної, енергетичної, інформаційної, продовольчої і етнокультурної безпеки, вимагає відповідного економічного і фінансового забезпечення. У цьому розумінні має сенс говорити про

економічне забезпечення національної безпеки.

Таким чином, при співвіднесенні безпеки економічної і національної мають місце два підходи до визначення взаємозв'язку між даними поняттями.

1. Економічна безпека виступає як підсистема національної безпеки, що відповідає за господарську діяльність товариства, включаючи сукупність відносин, що складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту і відтворення національного багатства.

2. Економічна безпека являє собою фінансову і матеріальну базу, що забезпечує національну безпеку; в зв'язку з цим чим вище рівень економічного розвитку країни і чим більшими економічними ресурсами вона володіє (або контролює), тим вище ступінь її захисту від можливих загроз.

Економіка як господарська діяльність забезпечує життєдіяльність суспільства - держави і особистості - звідси життєздатність економіки, і економічна безпека представляє собою систематизуючу основу громадської, національної та особистої безпеки. Всі перераховані компоненти безпеки не можуть бути реалізовані без економічного забезпечення. Крім того, економічні фактори і умови є вихідними в системі забезпечення безпеки і розвитку на різних господарських і соціальних рівнях.

Національна економічна безпека має внутрішню матеріально-речову основу, яка характеризується рівнем розвитку продуктивних сил і обсягом національного багатства. Останнього має бути достатньо, щоб забезпечити істотну частку натуральних і вартісних елементів розширеного відтворення суспільного продукту і необхідний для довгострокового розвитку економіки рівень національного доходу.

Починаючи з 1990-х рр. спостерігається зростання інтересу з боку вітчизняних авторів до проблематики економічної безпеки. Поняття економічної безпеки вже увійшло в нормативні документи і зайняло міцне місце в громадських і політичних дискусіях з економічних питань. В СРСР термін «економічна безпека» не розглядався, оскільки планова економіка являє собою свідому цілеспрямовану діяльність людей по організації господарського процесу, отже, стихійні ринкові впливи і конкурентна боротьба не представляли для країни серйозну небезпеку.

З початком переходу від планового господарства до моделі регульованого ринку ставлення до безпеки функціонування соціально-економічних систем різного просторового рівня в умовах динамічно мінливого зовнішнього середовища, безперервної конкурентної боротьби і негативного впливу дестабілізуючих чинників істотно змінилося. Нагадаємо, що згідно з найбільш поширеним визначенням, ринкове господарство - це господарство, де панують приватна власність, поділ праці і вільна конкуренція. При цьому конкурентна боротьба є іманентною ознакою ринкових відносин.

Звідси в умовах ринкового господарства, глобалізації та посилення взаємозалежності економік на різних просторових рівнях загрози економічного характеру іманентно притаманні природному середовищу розвитку продуктивних сил, повністю усунути їх неможливо. Неоднорідність соціально-економічних умов і розподілу ресурсів обумовлена історичними, географічними, соціальними, технологічними, політичними факторами і є одним із закономірних ознак ринкового типу розвитку.

Економічна безпека може бути представлена як стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного і оборонного існування і прогресивного розвитку України, невразливість і незалежність її економічних інтересів по відношенню до можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів.

Однак, значна частина українського економічного співтовариства не вважає поняття економічної безпеки науковим або заперечує його приналежність економічній науці. Крім того, спостерігаються істотні розбіжності щодо визначення цього терміна. Українські економісти пропонують різні концептуальні підходи до визначення сутності та структурних складових економічної безпеки.

В цілому можна виділити три основних концептуальних підходи до визначення сутності економічної безпеки, в кожному з яких представлені різні авторські трактування зазначеного терміну.

Перший підхід пов'язаний з розглядом економічної безпеки як сукупності умов і факторів, що забезпечують розвиток, ефективність економіки і захист господарства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Другий підхід визначає економічну безпеку як стан економіки, при якому забезпечуються соціально-економічний розвиток, захист економічних і національних інтересів і стійкість до впливу негативних і дестабілізуючих чинників.

Третій підхід трактує поняття «економічна безпека» як властивість або характеристику економічної системи.

В рамках кожного підходу пропонуються різні авторські концепції, що визначають сутність даного терміну. Результати аналізу існуючих концептуальних підходів представлені в таблицях 1, 2, 3.

Таблиця 1

Економічна безпека як сукупність умов і факторів

Концептуальна мета	Сутність економічної безпеки
Забезпечення економічної незалежності, стійкості і розвитку	Сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення. Сукупність умов і факторів, що характеризують поточний стан економіки, стабільність, стійкість і поступальність її розвитку, ступінь її самостійності
Досягнення максимальної ефективності виробництва, використання економічних ресурсів задоволення потреб суспільства	Поєднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує в довгостроковій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом. Комплекс економічних, політичних, правових, геополітичних умов, що забезпечують захист життєво важливих інтересів держави щодо її ресурсного потенціалу, можливостей збалансованого і динамічного росту, соціального розвитку і екології . Сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, що гарантує захист від різного роду загроз і втрат
Захист від внутрішніх і зовнішніх загроз	Створювані державою умови, що гарантують недопущення нанесення господарству країни непоправного збитку від внутрішніх і зовнішніх економічних загроз

Таблиця 2

Економічна безпека як стан економіки

Концептуальна мета	Сутність економічної безпеки
1	2
1. Забезпечення безпеки сталого соціально-економічного розвитку	Стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал, навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Стан економіки та продуктивних сил суспільства з точки зору можливостей самостійного забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, підтримки необхідного рівня національної безпеки держави, а також належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції
2. Забезпечення економічної незалежності, і якості життя	Стан економіки країни, якого, по-перше, за обсягами і структурними параметрами досить для забезпечення існуючого статусу держави, її політичного та соціально-економічного розвитку (незалежно від зовнішнього тиску), і, по-друге, спосіб підтримувати рівень легальних доходів, що забезпечує абсолютній більшості населення добробут, відповідний стандартам цивілізованих країн. Стан національного господарства, що забезпечує здійснення економічного суверенітету, збільшення економічної сили і підвищення якості життя в умовах вимог, що накладаються участю в системі міжнародної економічної взаємозалежності і в геоекономічній структурі, яка розуміється як просторово-силова структура світового господарства
3. Захищеність від впливу негативних і дестабілізуючих чинників	Стан національної економіки, що характеризується стійкістю, «імунітетом» до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що порушують нормальне функціонування суспільного відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення і тим самим викликають підвищену соціальну напруженість в суспільстві, а також загрозу самому існуванню держави.

Продовж. табл. 2

1	2
	Стан національної економіки, що забезпечує задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах незалежно від виникнення в світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру.

Таблиця 3

Економічна безпека як властивість або характеристика економічної системи

Концептуальна мета	Сутність економічної безпеки
1	2
Здатність до розвитку	Здатність економічної системи функціонувати і розвиватися в умовах дії загроз, своєчасно ліквідовуючи, послаблюючи або компенсуючи їх, не допускаючи їх надмірного накопичення, долати виникаючі несприятливі зовнішні впливи, забезпечувати стійкість положення системи і її суб'єктів
Здатність до досягнення цілей і ефективність функціонування	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей всієї соціально-економічної системи. Економічна безпека виступає як емерджентна властивість господарської системи, що виникає на основі взаємодії господарюючих суб'єктів на різних структурних рівнях, що дозволяє забезпечити шляхом підтримки динамічної рівноваги між виникаючими загрозами і ресурсним потенціалом безпечного економічного розвитку, її цілісність, стійкість і ефективність
Захищеність від впливу негативних і дестабілізуючих чинників	<p>Стійкість національної економічної системи до ендогенних і екзогенних шоків економічного або політичного походження, яка виявляється в її здатності нейтралізувати потенційні джерела шоків і мінімізувати збиток, пов'язаний з виробничими шоками.</p> <p>Система захисту життєвих інтересів України, об'єктом якої можуть бути народне господарство країни в цілому, окремі регіони країни, окремі сфери і галузі господарства, юридичні і фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності.</p> <p>Захищеність</p>

1	2
	економічних інтересів держави та її економічного суверенітету від дискримінації та економічного диктату, здійснюваних в формі економічних санкцій, заборон і обмежень, а також від внутрішніх загроз економічному потенціалу держави в умовах нестабільності економічних відносин і перебудови системи

Аналізуючи наведені трактування економічної безпеки як сукупності умов і факторів, можна звернути увагу на двоякість даного визначення, яке більшою мірою характеризує поняття середовища. Загально розуміння середовища зводиться до сукупності умов, що впливають на розвиток об'єкта або системи, тобто до сукупності деяких факторів впливу. В даному сенсі середовище являє собою сукупність умов і факторів, що впливають на об'єкти, що знаходяться в її межах, динамічно змінюючись під їх впливом.

Умови позначають основу або передумови, що визначають майбутній розвиток чи функціонування об'єкта або процесу. Фактори описуються як причини або рушійні сили будь-якого процесу, що формують його характер або окремі його риси.

Таким чином, середовище по відношенню до економічних систем являє собою сукупність умов і факторів, що визначають функціонування і розвиток громадсько-економічної системи в цілому, включаючи виробничі, суспільні відносини та інститути. У цьому сенсі ми вважаємо, що розгляд економічної безпеки як безпечного середовища для розвитку, ефективного функціонування соціально-економічної системи є досить спірним.

Як загальнометодологічна категорія термін «перебування» використовується в науці для позначення безлічі стійких значень змінних параметрів і характеристик об'єкта, процесу або системи в певний момент (або інтервал) часу, які визначають поведінку даного об'єкта або системи. Стан є стійким в конкретний момент часу; за допомогою даної категорії виражається процес зміни, руху і розвитку, який зводиться до зміни властивостей і параметрів.

Поняття стану є центральним при вивченні змін, руху і розвитку об'єктів і систем. Для характеристики динамічних систем, до яких відносяться соціально-економічні системи, стан представляється як реалізація в певний момент часу параметрів (властивостей), що

визначають поведінку і розвиток системи. Динамічний рух є зміною станів у часі. Зв'язок станів прийнято характеризувати через принцип причинності: деякий початковий стан системи в поєднанні з зовнішніми впливами є причиною її наступних станів.

Концептуальний підхід, який визначає економічну безпеку як стан економіки, представляється нам найбільш логічним, оскільки відображає динамічність, розвиток економічних процесів в часі і характеризується певним набором параметрів.

Третій концептуальний підхід розглядає економічну безпеку як окрему властивість або характеристику економічної системи (або ж їх сукупність), які забезпечують здатність системи до досягнення цілей, функціонування та розвитку, її захищеність і стійкість до впливу негативних і дестабілізуючих чинників. У даному трактуванні безпека економічної системи являє собою фундаментальну властивість системи, необхідну для її існування.

Подібне трактування терміна «економічна безпека» є не зовсім коректним в зв'язку з тим, що знаходження системи в стані безпеки визначається рівнем її захищеності, надійності, стійкості і життєздатності, які є якісними характеристиками громадсько-економічної системи і забезпечують її функціонування і розвиток. Отже, безпека не може бути характеристикою або властивістю соціально-економічної системи.

Таким чином, категоріальні визначення економічної безпеки вельми різноманітні, що, на наш погляд, свідчить про складність і динамічності досліджуваного феномена в просторово-часовому, структурно-рівневому і функціональному аспектах. Разом з тим при всьому різноманітті наявних теоретичних конструкцій і їх методологічного інструментарію можна простежити тенденцію до узагальнення локальних підходів і відображення загальних стійких, істотних, об'єктивних характеристик економічної безпеки.

У даній роботі ми розглядаємо економічну безпеку з позиції соціально-економічних систем, отже, будемо виходити з того, що безпека є стан соціально-економічної системи, що забезпечує її ефективне функціонування і розвиток незалежно від впливу негативних факторів, що можна охарактеризувати певним набором параметрів.

Соціально-економічну систему прийнято вважати цілісною сукупністю взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних і

економічних інститутів, суб'єктів і відносин, що складаються в процесі здійснення господарської діяльності, розподілу матеріальних і нематеріальних ресурсів, виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг.

Будь-яка соціально-економічна система являє собою динамічну систему, що знаходиться в процесі зміни, руху і розвитку, в ході яких відбувається зміна її властивостей і параметрів. Стан в конкретний момент є реалізацією параметрів і властивостей, що визначають поведінку і розвиток системи.

Виділимо найбільш розповсюджені цільові установки, з якими дослідники пов'язують досягнення економічної безпеки.

1. Стійкість (стабільність) економічного розвитку. Це одне з найбільш популярних вимірювань проблеми економічної безпеки, яке в якості основної концептуальної мети виділяється прихильниками всіх існуючих підходів до визначення її сутності. Очевидно, що феномен нестабільності і циклічності розвитку іманентно властивий ринковій економіці. При цьому характер нестабільності економічної системи необхідно розглядати на різних рівнях, відрізняючи «деструктивну нестабільність» господарської системи від структурної і технологічної її перебудови. Основна складність дослідження економічної безпеки в контексті сталого розвитку полягає в тому, що тут неможливо обмежитися розглядом виключно економічних загроз стійкості розвитку, оскільки слід враховувати також і інші загрози. Розгляд виключно економічних чинників сталого розвитку істотно звужує горизонт аналізу, однак, без урахування екологічних і соціальних детермінант «стійкого» економічного розвитку неможливо виконати об'єктивний аналіз факторів, що забезпечують безпеку розвитку.

2. Досягнення максимальної ефективності виробництва, використання економічних ресурсів. Максимально ефективне використання ресурсів є основоположною метою будь-якої економічної і господарської діяльності незалежно від рівня захищеності в умовах ринкової економіки. Іншими словами, модель економіки такого типу базується на передумові, що людська поведінка націлена на максимізацію грошового доходу.. Отже, досягнення максимальної ефективності використання ресурсів є концептуальною метою функціонування будь-якої економічної системи незалежно від рівня її захищеності.

3. Досягнення конкурентоспроможності. З огляду на те, що конкурентна боротьба, як ми вже відзначали, є іманентною ознакою ринкових відносин, розгляд економічної безпеки з позицій конкурентоспроможності є некоректним. Конкурентоспроможність як здатність протистояти конкуренції є специфічним виміром рівня безпеки та являє собою об'єкт інтересу конкретних суб'єктів економічної діяльності.

4. Захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз. При цьому підході в центрі уваги опиняються економічні умови забезпечення пріоритетів безпеки, пов'язані із забезпеченням підвищення ступеня захищеності об'єкта від можливих дестабілізуючих факторів. У подібній інтерпретації концепція економічної безпеки виходить з рамок предметного поля економічної науки, інтегруючись з теоріями політичних, юридичних і суспільних відносин. Так, в ряді публікацій про забезпечення економічної безпеки упор робиться на припинення нелегальних видів економічної діяльності (ухилення від податків, контрабанда, відмивання кримінальних доходів тощо). Подібне розуміння проблеми пов'язано з терміном «безпека» і переводить поняття економічної безпеки зі сфери економічної науки в сферу юриспруденції.

5. Забезпечення економічної незалежності. Мається на увазі незалежність при прийнятті управлінських рішень і можливість безперерійного функціонування економічної системи. Незалежність управлінських рішень має сенс тільки в разі, якщо поставлені цілі носять об'єктивний характер; в іншому випадку існує небезпека економічної системи. Незалежність управлінських рішень має сенс тільки в разі, якщо поставлені цілі носять об'єктивний характер; в іншому випадку існує небезпека, що концепція забезпечення економічної безпеки може стати обґрунтуванням суб'єктивного уявлення про те, які саме цілі повинні бути досягнуті в економічній сфері. Твердження про те, що орган управління повинен мати повну свободу у визначенні та реалізації економічної політики, є досить спірним і погано узгоджується з демократичними принципами, невід'ємною рисою яких є реагування суб'єктів прийняття рішень на імпульси, які виходять від суспільства.

У зарубіжній економічній літературі підходи до концептуалізації проблематики економічної безпеки відрізняються від вітчизняних підходів. Зокрема, американські вчені К. Мюрфі і Р.

Топел із Чиказького університету (США) розглядають економічну безпеку на національному рівні, роблячи упор на обороноздатність країни і політичний аспект економічної безпеки, і визначають її як державну політику, спрямовану на збереження життя і добробуту громадян в умовах активно діючих загроз [14].

У багатьох дослідженнях закордонних авторів проблема забезпечення економічної безпеки розглядається в соціальному аспекті, через добробут, рівень і якість життя населення [15, 16]. Англійський термін *security* розглядається в ряді англомовних публікацій в контексті фінансового забезпечення населення.

У книзі професора Е. Лі, колишнього глави Азіатсько-Тихоокеанського центру з вивчення питань безпеки, «Сталий економічний розвиток: ресурси, навколишнє середовище та інститути» розкрито зв'язок між проблемою забезпечення безпеки соціально-економічних систем і їх стійким розвитком в умовах обмеженості ресурсів [17]. Під економічною безпекою автор розуміє захист від ризику втрати добробуту і розглядає взаємозв'язок між дефіцитом природних ресурсів, безпекою та стійким розвитком.

Просторовий вимір економічної безпеки здійснюється в залежності від рівня досліджень економічних систем: макроекономічний рівень, мезорівень (регіональний і галузевий), мікрорівень (агенти ринку, підприємства, домогосподарства і особистість).

Кожен суб'єкт економічної діяльності, незалежно від рівня господарювання, самостійно приймає рішення, що стосуються господарської діяльності, використання ресурсів і забезпечення успішного функціонування і розвитку з метою поліпшення своїх конкурентних позицій в економічному просторі. При цьому мова може йти як про конкуренцію в рамках глобального ринку, так і на просторовому, регіональному рівні, а також рівні окремих господарюючих суб'єктів та домогосподарств. Конкурентна боротьба в умовах обмеженості економічних ресурсів є закономірною властивістю ринкової економіки, звідси і виникає необхідність забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні господарювання.

На міжнародному рівні економічна безпека визначається комплексом міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, при якому кожній державі надається можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального і економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього і політичному тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння і взаємоприйнятне і взаємовигідне співробітництво з боку інших держав.

Найбільш вивченою в даний час є економічна безпека на національному рівні; дослідженню проблем національної безпеки з позицій забезпечення національних інтересів присвячені численні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Відзначаючи збіг інтересів суб'єктів держави і населення з інтересами зміцнення і захисту української державності, можна стверджувати, що економічна безпека країни може виступати як вища цінність лише за умови, що вона гарантує стабільність і стійкість зростання в кожному з регіонів.

Особливої актуальності проблеми економічної безпеки регіонів надає їх диференціація за рівнем соціально-економічного розвитку: регіони з різним рівнем розвитку в ринкових відносинах мають різні власні економічні інтереси і методи конкурентної боротьби.

Разом з тим інтеграційна взаємодія регіонів в межах єдиного економічного простору держави підвищує взаємовплив і вразливість економік регіонів від екзогенних (зовнішніх по відношенню до регіону) джерел загроз.

Регіон як економічний об'єкт має двоїстий характер: з одного боку, він являє собою самостійну економічну підсистему зі своїм ресурсним та економічним простором, з іншого боку, регіон - це частина національної економіки, отже, його функціонування пов'язане з участю у формуванні єдиного економічного простору.

Безпека підприємств як основних суб'єктів господарської діяльності відноситься до мікрорівня економічної безпеки. Економічна безпека підприємства являє собою стан виробничих відносин, матеріальних, фінансових, трудових та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність функціонування, гарантована дохідність фінансової та господарської діяльності, ефективність використання ресурсів і потенціалу, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.

На мікрорівні, крім чинників стійкості економічного розвитку і безпеки господарюючих суб'єктів, що диктуються природними вимогами конкурентного ринкового середовища, пов'язаними із забезпеченням їх конкурентоспроможності та збереженням ринкових позицій, виникають специфічні загрози, характерні для трансформаційних процесів, ризику, пов'язані з періодичним переділом власності, боротьбою за контроль над активами та ін. Ці загрози можуть бути реалізовані як в формі злиттів і поглинань, так і шляхом відвертих рейдерських захоплень. Слід зазначити, що іноземні інвестори дуже чутливі до безпеки бізнесу і розглядають такі загрози господарсько-інвестиційній діяльності як найбільш значущі в сучасній Україні.

Можливість розвитку соціально-економічної системи будь-якого рівня пов'язана з її здатністю стійко функціонувати в режимі розширеного відтворення при максимальній незалежності від активного впливу дестабілізуючих факторів.

Звідси конкретизуємо сутність концепції економічної безпеки з позиції розвитку для соціально-економічних систем різного рівня (табл. 4).

Таблиця 4

Сутність концепції економічної безпеки з позиції розвитку соціально-економічних систем

Характеристика	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
1	2	3	4
1. Суб'єкт	Державна влада	Регіональні органи влади	Керівники суб'єктів господарювання та окремі індивідууми
2. Об'єкт	Україна в системі глобальної економіки	Регіон як суб'єкт держави	Підприємства, організації та домогосподарства
3. Мета	Забезпечення захищеності поступального розвитку національної	Забезпечення безпеки соціально-економічного розвитку регіону в межах єдиного	Забезпечення безпеки економічного розвитку господарюючого

Продовж. табл. 4

1	2	3	4
	економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, які порушують економічну і соціальну стабільність	економічного простору держави	суб'єкта, що виражається в недопущенні ризикових подій, що загрожують його функціонуванню і перешкоджають стратегічному розвитку
4. Умови забезпечення	Збереження і примноження національного багатства, наявність достатнього ресурсного забезпечення для підтримки оборонного потенціалу економічного розвитку. Забезпечення розширеного відтворення суспільного продукту отримання необхідного для довгострокового розвитку економіки рівня національного доходу. Захищеність національного господарства країни, що гарантує недопущення	Збереження і примноження національного багатства на регіональному рівні, наявність ресурсного забезпечення для здійснення господарської діяльності підприємництва. Формування достатньої дохідної бази бюджетів суб'єктів України для економічного і соціального розвитку території. Захищеність національних інтересів на рівні окремих регіонів від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх по відношенню до суб'єкта країни	Наявність достатніх природних, матеріальних, і трудових і фінансових ресурсів для безперервного функціонування і соціально-економічного розвитку. Забезпечення достатньої ефективності використання матеріальних, природних, і трудових і грошових ресурсів для забезпечення необхідного рівня прибутковості. Захищеність окремих суб'єктів господарської діяльності, включаючи юридичних та фізичних осіб, від негативного впливу

1	2	3	4
	непоправної шкоди від внутрішніх і зовнішніх загроз, що виявляється в здатності держави нейтралізувати потенційні джерела загроз і ризикових подій і мінімізувати збитки, пов'язані з реальними подіями	дестабілізуючих факторів і загроз	дестабілізуючих чинників і загроз

Висновок. Безпека розвитку соціально-економічної системи будь-якого рівня спирається на систему відносин суспільства, держави і господарюючих суб'єктів. Отже, забезпечення безпеки на міжнародному рівні тісно пов'язане із забезпеченням безпеки на національному, регіональному та мікроекономічному рівнях. Джерелом такої єдності є аналогічна сутність про процеси, що впливають на різні рівні економічної безпеки.

Забезпечення поступального розвитку господарського і соціального комплексу в сучасних умовах ускладнюється серйозними проблемами, пов'язаними з наростанням внутрішніх і зовнішніх загроз, циклічними коливаннями світової економіки, високим динамізмом, нестійкістю і взаємозалежністю геополітичних подій, що визначають умови господарювання і економічні відносини в глобальному світі.

Література

1. Кубах Т.Г. Аналіз наукових підходів до розкриття сутності економічної безпеки держави / Т.Г. Кубах // Ефективна економіка – 2014. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3354>
2. Чубукова О.Ю. Системи економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>

3. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : [монографія] / [З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Сасенко] ; за заг. ред. проф. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.

4. Голіков І.В. Сутність та еволюція поняття економічної безпеки / І.В. Голіков // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 309–314.

5. Денисов О. Є. Сутність поняття економічної безпеки та її вплив на розвиток державності // Економіка та держава № 7/2016 – С. 52-57

6. Димченко О. В. Економічна безпека комунальних підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку // Економіка і регіон № 1 (38) – 2013 – ПолтНТУ – С. 12-18

7. Долгопалова М. М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави / М. М. Долгопалова // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 3. – С. 110–115.

8. Каламбет (Юдіна) С.В., Кириленко Б.О. Економічна безпека як багаторівнева система // Мукачівський державний університет - Економіка і суспільство - Випуск № 5 / 2016 – С. 344-349

9. Мірошниченко О.В. Економічна безпека України: стан і дослідження питання (погляд скрізь 20-річчя незалежності, 24.04.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.pn.ru/public/79872/>

10. Нестеренко С.А., Бочарова Н.О. Економічна безпека підприємств в системі національної безпеки країни // Науковий вісник Херсонського державного університету - Випуск 13. Частина 3. 2015 – С. 88-91.

11. Савчук О.Р. Понятійні засади економічної безпеки держави // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського - Випуск 6. 2015 – С. 238-244

12. Ткач А. А. Институционализация глобального экономического развития / А. А. Ткач // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – С. 398–403.

13. Федорук О. В. Економічна безпека держави з відкритою економікою: сутність та пріоритети зміцнення // Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2013. № 4 – С. 31-37

14. Murphy K.M., Topel R.H. Some Basic Economics of National Security // American Economic Review. 2013. Vol. 103. No. 3. P. 508–511.

15. Imrohoroğlu S., Kitao S. Social Security Reforms: Benefit Claiming, Labor Force Participation, and LongRun Sustainability // American Economic Journal: Macroeconomics. 2012. Vol. 4. No. 3. P. 96–127.

16. Courtney C.C., Levine Ph.B. Recessions, Retirement and Social Security // American Economic Review. 2011. Vol. 101. No. 3. P. 23–28.

17. Arsenio Balisacan, Ujjayant Chakravorty, Majah-Leah Ravago Sustainable Economic Development: Resources, Environment, and Institutions Free - Academic Press - Imprint of Elsevier Books from September 20, 2014.

1. Kubakh T.H. Analiz naukovykh pidkhodiv do rozkryttia sutnosti ekonomichnoi bezpeky derzhavy / T.H. Kubakh // Efektyvna ekonomika – 2014. – № 9 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3354>

2. Chubukova O.Iu. Systemy ekonomichnoi bezpeky (ekosesteit): sutnist, struktura / O.Iu. Chubukova // Efektyvna ekonomika. – 2014. – № 2 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>

3. Varnalii Z.S. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorityty zmitsnennia : [monohrafiia] / [Z.S. Varnalii, D.D. Burkaltseva, O.S. Caienko] ; za zah. red. prof. Z.S. Varnalii. – K. : Znannia Ukrainy, 2011. – 299 s.

4. Golikov I.V. Sutnist' ta evolyuciya ponyattya ekonomichnoi bezpeki / I.V. Golikov // Problemi ekonomiki. – 2014. – № 1. – S. 309–314.

5. Denysov O. Ye. Sutnist poniattia ekonomichnoi bezpeky ta yii vplyv na rozvytok derzhavnosti // Ekonomika ta derzhava № 7/2016 – S. 52-57

6. Dymchenko O. V. Ekonomichna bezpeka komunalnykh pidpriemstv u konteksti antykryzovoi stratehii rozvytku // Ekonomika i rehion № 1 (38) – 2013 – PolNTU – S. 12-18

7. Dolhopalova M. M. Deiaki aspekty protsesu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy / M. M. Dolhopalova // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. – 2010. – № 3. – S. 110–115.

8. Kalambet (Iudina) S.V., Kyrylenko B.O. Ekonomichna bezpeka yak bahatorivneva systema // Mukachivskyi derzhavnyi universytet - Ekonomika i suspilstvo - Vypusk № 5 / 2016 – S. 344-349

9. Miroshnychenko O.V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stan i doslidzhennia pytannia (pohliad skriz 20-richchia nezalezhnosti, 24.04.2013 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://news.pn/ru/public/79872/>

10. Nesterenko S.A., Bocharova N.O. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv v systemi natsionalnoi bezpeky krainy // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu - Vypusk 13. Chastyna 3. 2015 – S. 88-91.

11. Savchuk O.R. Poniatiini zasady ekonomichnoi bezpeky derzhavy // Mykolaiivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlyn'skoho - Vypusk 6. 2015 – S. 238-244.

12. Tkach A. A. Institucionalizaciya global'nogo ehkonomicheskogo razvitiya / A. A. Tkach // Byuleten' Mizhnarodnogo Nobeliv'skogo ekonomichnogo forumu. – 2012. – № 1 (5). – S. 398–403.

13. Fedoruk O. V. Ekonomichna bezpeka derzhavy z vidkrytoiu ekonomikoiu: sutnist ta priorytety zmitsnennia // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnogo instytutu. 2013. № 4 – S. 31-37.

Рецензент: Карпов В.А. к.е.н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету

17.04.2018

УДК 658.338.4

Кузнецова Інна

РОЗВИТОК ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ В КОНЦЕПЦІЇ КОНТРОЛІНГУ

У статті доведено, що концепція контролінгу доповнює концепцію управління за цілями. Стадії планування та контролю визначені як основні елементи процесу контролінгу. Доведено, що

осередком концепції є аналіз причин відхилень фактичних результатів діяльності від запланованих та їх усунення з використанням спеціального механізму „регулювання за відхиленнями”. Визначено, що механізм орієнтований лише на внутрішню інформацію про відхилення та застосовується не в повній мірі. Розглянуто елементи планування в контролінгу. Доведено, що основна увага в контролінгу зосереджена на методології оперативного планування. Узагальнено основні елементи процесного підходу в контролінгу, до яких віднесено: виокремлені фази управління, склад вихідної інформації, цільові показники планування, формалізовані планові форми. Систематизовано недоліки контролінгу з точки зору процесного підходу. До основного недоліку віднесено спробу перенести методичні прийоми оперативного планування на стратегічний рівень. Запропоновано використання адресного характеру методів за операціями процесу управління.

Ключові слова: контролінг, регулювання за відхиленнями, технологія управління, процесний підхід.

Кузнецова Інна

РАЗВИТИЕ ПРОЦЕССНОГО ПОДХОДА В КОНЦЕПЦИИ КОНТРОЛЛИНГА

В статье доказано, что концепция контроллинга дополняет концепцию управления по целям. Стадии планирования и контроля определены как основные элементы процесса контроллинга. Доказано, что центром концепции является анализ причин отклонений фактических результатов деятельности от запланированных и их устранение с использованием специального механизма «регулирование по отклонениям». Определено, что механизм ориентирован только на внутреннюю информацию об отклонении и применяется не в полной мере. Рассмотрены элементы планирования в контроллинге. Доказано, что основное внимание в контроллинге сосредоточено на методологии оперативного планирования. Обобщены основные элементы процессного подхода в контроллинге, к которым отнесены: выделенные фазы управления, состав исходной информации, целевые показатели планирования, формализованные

плановые формы. Систематизированы недостатки контроллинга с точки зрения процессного подхода. К основному недостатку отнесены попытку перенести методические приемы оперативного планирования на стратегический уровень. Предложено использование адресного характера методов по операциям процесса управления.

Ключевые слова: контроллинг, регулирование по отклонениям, технология управления, процессный подход.

Kuznetsova Inna

DEVELOPMENT OF THE PROCESS APPROACH IN THE CONTROLLING CONCEPT

In the article it is proved that the controlling concept supplements the management concept by goals. The stages of planning and control are defined as the main elements of the controlling process. It is proved that the center of the concept is the analysis of the reasons for the deviations of the actual results of activities from the planned ones and their elimination with the use of a special "deviation regulation" mechanism. It is determined that the mechanism is oriented only to internal information about the deviation and is not fully applied. The elements of planning in controlling are considered. It is proved that the main focus in controlling is focused on operational planning methodology. The main elements of the process approach in controlling are summarized, which include: selected management phases, the composition of the initial information, planning targets, formalized planning forms. Systematic drawbacks of controlling from the point of view of the process approach are systematized. The main drawback is the attempt to transfer the methodical methods of operational planning to the strategic level. The use of the address character of the methods for the management process operations is suggested.

Key words: controlling, regulation by deviations, control technology, process approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне зовнішнє середовище бізнесу характеризується високою швидкістю змін. Проведене нами анкетне опитування промислових підприємств Одеської області (62 підприємства) дозволило визначити, що зміни які

відбуваються у зовнішньому середовищі керівники підприємств оцінюють у більшості як непередбачувані і нові (76% респондентів). За таких обставин, коли темп змін зовнішнього середовища набагато більший за можливості реагування підприємства на ці зміни, фактори, які пов'язані з технологією, виробництвом, низькими загальними витратами, просуванням продукції на ринку, з організаційними можливостями, доступом до фінансового ринку тощо, стають ситуаційними, що утруднює їх використання у стратегічному управлінні. Тому на перше місце виходить такий сталий фактор як досконалі процеси управління.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вирішення проблем, що з'явилися у кінці ХХ століття (зростання темпу змін зовнішнього середовища та складності завдань управління, неефективність подальшого збільшення кількості робітників, недостатня віддача від інвестицій у комп'ютерні системи та інформаційні технології), вимагало розробки нових підходів до управління. Це обумовило розвиток концепції з удосконалення бізнес-процесів (Business process improvement). Розповсюдження вона набула як реінжиніринг бізнес-процесів (Business Process Reengineering - BPR).

Популяризація концепцій реінжинірингу та управління бізнес-процесами дали розвиток напрямленню, яке отримало назву „процесне управління” або „процесно-орієнтоване управління”, „управління бізнес-процесами”. Сутність його полягає у тому, що в організації виокремлюють сітку процесів, для яких визначають: входи, виходи, ресурси, власників.

Основні положення концепції удосконалення бізнес-процесів розроблені у роботах закордонних та вітчизняних авторів М.Хаммера і Дж.Чампі, Т.Давенпорта, Дж.Харрінгтона, Г.Сміта і П.Фінгера, С.В.Рубцова, В.Г.Єлиферова і В.В.Репіна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зменшуючи вагомість доробку попередників слід зазначити, що питання формування раціональної технології управління на підставі вдосконалення його структури не отримали достатнього розвитку. Створення досконалих процесів управління потребує дослідження структури останнього, виділення складу його операцій, встановлення формалізованих методів їх виконання. Тобто ми пропонуємо розглянути управління як процес, що можна сконструювати.

У цьому зв'язку доцільно розглянути сучасні концепції загального менеджменту якості, реінжинірингу бізнес-процесів, процесного управління або провесно-орієнтованого управління, які фактично складають нову парадигму процесного підходу. Серед них заслуговує на увагу концепція контрінгу, яка надає уявлення щодо процесу управління з точки зору його складових як інформаційного процесу.

Ціль статті: дослідити розвиток процесного підходу у концепції контролінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасного змісту концепція контролінгу набула у 70-80 рр. минулого сторіччя завдяки зусиллям західноєвропейських фахівців з менеджменту, які утворили Союз контролерів з відділеннями у Німеччині, Австрії та Швейцарії в 1974 році.

Треба зазначити, що у США та Великобританії контролінг розвивався як „управлінський облік” і на сьогодні в англійських джерелах термін „контролінг” практично не використовується, хоча робітників, що здійснюють управлінський облік називають контролерами. Проте, якщо спочатку управлінський облік був зосереджений на отриманні інформації стосовно контролю витрат на підставі щоденної звітності, то з часом його функції були розширені до аналізу діяльності підприємства, складання планів, прийняття управлінських рішень. Результат таких дій на думку Б.І. Валусьва [1, с.31] й О.О. Орлова [2, с.7] є неправомірним, в силу того, що обліку приписують невластиві йому якості.

Найбільшого визнання контролінг знайшов у Німеччині і на сьогодні в розвитку цієї концепції домінує німецька школа.

Що стосується сутності контролінгу, то єдиної наукової позиції з цього питання на сьогоднішній день немає. Вивчення зарубіжної та вітчизняної спеціальної літератури дозволило автору виділити три основні підходи до сутності контролінгу з точки зору його орієнтації:

- орієнтований на результат управління підприємством [3, с.49; 4, с. 3; 5, с. 88; 6, с.15; 7,с.215];

- орієнтований на інформаційну підтримку управлінських рішень [8, с. 6];
- орієнтований на координацію підсистем управління підприємством [9, с.17].

Разом з тим багато дослідників визначають контролінг як управління прибутком [5, с.88; 10, с.31]. Виходячи з того, що орієнтація на фінансовий результат підприємства є лише одним з можливих цільових результатів, то цей підхід можна віднести до орієнтованого на результат управління підприємством.

Узагальнюючи доробок сучасних фахівців можна визначити: контролінг – це сучасна концепція управління, яка представляє сукупність поглядів щодо його спрямованості, функцій, інституціонального оформлення та інструментарію в контексті цілей підприємства.

Водночас можна впевнено стверджувати, що ця концепція ще не отримала остаточного обґрунтування, що підтверджують виявлені автором розходження у цілях, функціях контролінгу та його структурі [3]. До того ж вона має низку дискусійних положень. Так, коментуюча функція контролінгу [8, с.6] вирвана з процесу прийняття управлінських рішень. Те ж можна сказати і про інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень [4, с.12-13; 8, с.7]. Поряд з контролем вводиться аналітична функція [6,с.17], яка трактується як виявлення підконтрольних показників. Проте контроль і починається з того, що визначаються його об'єкти. Розгляд функції «управління управлінням» [6, с.16], на наш погляд, є спробою поставити контролінг над системою управління, хоча підґрунтя для цього немає.

Перелічені недоліки ні в якому разі не знижують значущості концепції контролінгу, вони лише свідчать про її теоретичну незавершеність. Аналіз сучасних наукових доробок дозволяє стверджувати, що науковці роблять спробу чітко визначити структуру контролінгу і тим самим як найбільше наблизити його до концепції управління, яка б мала інтегроване значення. У цьому напрямку найбільше просунулися розробки німецьких науковців, які роблять акцент не на функціях контролінгу, а розглядають управління як сукупність фаз (або складових): планування і контроль [9,с.20; 7,с.55]. Процес контролінгу у цьому разі автори починають з планування, яке дозволяє встановити показники результативності роботи підприємства на визначений термін. Потім йде порівняння запланованих показників

із фактично досягнутими значеннями. За результатами порівняння встановлюють причини відхилень, усувають помилки та розробляють корегуючі заходи. Після цього знову починається процес планування.

Так, Петер Хорват процес контролінгу показує як замкнуте коло (див. Рис. 1) і вважає, що порівняння фактичних даних із цільовими (запланованими), аналіз відхилень, що виникають, а також корегуючі заходи, які розробляються на цій підставі – це його типові операції [9, с.21].

Найбільш обґрунтованою, на наш погляд, є позиція Д. Хана та Х. Хунгенберга. Вони розглядають управління у широкому та вузькому значенні. У вузькому вони його розуміють як «процес волеутворення й реалізації волі, здійснюваний по відношенню до інших підлеглих осіб, направлений на досягнення однієї або декількох цілей та такий, що вимагає приймати пов'язану з цим відповідальність» [7,с.48], у широкому – як «процес вирішення проблем на шляху досягнення цілей» [7,с.46].

Останнє розуміння управління дозволило авторам визначити шість фаз цього процесу [7,с.46-56]: постановка проблеми; пошук альтернативних рішень; оцінка; прийняття рішення; реалізація та контроль. Перелічені фази управління надалі об'єднані у три блоки: планування, регулювання та контроль (див. Рис 1).

На перший погляд, запропонована структура процесу управління вступає у протиріччя з теорією менеджменту, в якій, як відомо, крім функції планування та контролю розглядають, як мінімум ще функції організації та мотивації. Проте треба наголосити, що у даному випадку автори розглядають планування, регулювання та контроль не як функції управління, а як «процеси отримання, переробки й передачі інформації» [7, с.58].

Така точка зору, на наш погляд, є слушною. Виділення двох аспектів управління (у вузькому та широкому розумінні) дозволило авторам розглянути структуру процесу управління, виділивши певні елементи та їхню послідовність. Водночас треба зауважити, що застосування термінології функціонального підходу є недоречним, бо визиває сумніви стосовно повноти використання функцій і приховує сутність „фаз“ та „блоків“ процесу управління, що викликає відповідну критику [12, с.13].

Все вищенаведене дозволяє стверджувати, що ядром сучасної концепції контролінг є планування та контроль. У цьому разі виникає питання: чим ця концепція відрізняється від концепції управління за цілями?

В концепції управління за цілями акценти робляться на встановленні цілей та завдань на всіх рівнях управління. Контролінг більш увагу приділяє досягненню цілей, і на сам перед економічних, засобом співставлення фактичних результатів із запланованими. Для вирішення цього завдання впроваджено спеціальний механізм „регулювання за відхиленнями”, якому приділяється значна увага практично всіма науковцями. Так, Р.Манн та Е.Майер підкреслюють, що порівняння запланованих показників з фактичними – це осередок концепції контролінгу [10, с.75]. А.М. Карминский та ін. й С.Н.Петренко контролінг представляють як контролюючу систему, яка забезпечує своєчасне виявлення відхилень фактичних значень “витрати-прибуток” від планових і мінімізацію цих відхилень [4, с.97-102; 6, с.175-190].

Таким чином, концепція контролінгу доповнює концепцію управління за цілями механізмом регулювання за відхиленнями.

Треба наголосити, що останній орієнтований лише на внутрішню інформацію про відхилення, що є ефективним лише для поточного і оперативного управління окремими сферами діяльності і підрозділами підприємства. Науковці хоча й наголошують на необхідності реагування на зміни зовнішнього середовища, але ж практично цю систему зводять до поточного управління реагуванням на невідповідності досягнутих результатів від запланованих за внутрішньою інформацією.

Для того щоб ефективно контролювати досягнення цілей організації необхідно створити на підприємстві всеосяжну систему планування. Розглянемо, наскільки в контролінгу вирішено це завдання.

Аналіз наукових праць дозволяє дійти висновку, що більшість авторів зосереджують увагу на окремих ланках системи планування [11]: розглядається планування витрат і пропонується алгоритм гнучкого їх планування, що дає змогу враховувати коливання витрат залежно від рівня діяльності підприємства; планування прибутку з використанням економетричної моделі взаємозв'язку прибутку з основними чинниками виробництва; планування логістичних витрат;

планування маркетингової діяльності.

Рис. 2.1. Процес управління за Д. Ханом та Х. Хунгенбергом (складено за [276, с.55-57])

Хоча переважна частина дослідників виходять з положення, що цілі підприємства необхідно поділити на стратегічні та операційні і відповідним чином розділяють контролінг на дві складові [4,с.19-20; 8,с.12-13; 6, с.19], однак у подальшому розглядають лише бюджетування як інструмент оперативного контролінгу [4,с.77-83; 8,с.65-84; 6,с.152-166]. По суті вони описують систему поточного планування підприємства у термінології бюджетування. Р.Манн та Е.Майер у своїй роботі з контролінгу також передбачають розробку лише річного плану для всього підприємства з подальшою його розбивкою по кварталах та встановленням показників річного плану для структурних підрозділів [10, с.75-106].

Найбільш повно систему планування описують німецькі науковці А.Дайле, П.Хорват, Д.Хан. Виходячи із завдань планування вони розрізняють стратегічне й оперативне види планування та розглядають їх як ієрархію у тому сенсі, що верхній рівень (стратегічне планування) утворює межі, в яких здійснюється планування на нижньому рівні.

Автори підкреслюють, що концепція контролінгу – це вартісно-орієнтована концепція управління і найважливішим в системі планування є спрямованість на фінансовий результат. У цьому зв'язку Д.Хан виділяє в системі планування не тільки стратегічне та оперативне планування, а ще й окремо зведене загальнофірмове планування результату і фінансове планування [7, с.86-90].

В цілому не визиває заперечень представлена авторами система планових показників оперативного планування, взаємозв'язок між планами, засоби доведення завдань оперативного плану до кожного структурного підрозділу [9, с.135-163; 7, с.350-540]. Система оперативного планування у повній мірі визначає планово-контрольну інформацію, необхідну для опису результатів контролінгу.

Разом з тим істотним недоліком контролінгу, на нашу думку, є те, що автори хоча практично і використовують елементи процесного підходу, але він не є фундаментальною основою цієї концепції. Так, управління в контролінгу представлено як сукупність двох фаз – планування та контроль; чітко визначено вихідну інформацію та цільові показники планування, формалізовано планові форми. У той же час не у повній мірі використано основний здобуток процесного підходу – можливість створення раціональної управлінської технології, яка матиме адресний характер, тобто повинна використовуватися для певних операцій, стадій або процесів.

В контролінгу для оперативного планування набула широкого розповсюдження технологія бюджетування. Що стосується стратегічного планування, то автори до складу останнього включають планові форми, які передбачають розрахунок на період десять років таких показників, як виручка від реалізації; змінні витрати; суми покриття перша, друга, третя; прибуток [7, с.296], а також розрахунки на довгостроковий період вартості сукупного капіталу у формі дисконтованого грошового потоку та інших цільових планових показників [9, с.182-192; 7, с.310-337].

Спроба перенести методичні прийоми поточного планування на стратегічне, як на наш погляд, є невдалою. Розрахунок більшості із зазначених показників є достатньо трудомісткими. Крім того їх достовірність визиває сумнів. Наприклад, оцінка вартості капіталу залежить від точності припущень, які стосуються грошових надходжень, ставки дисконтування та інших, що на достроковий період є сумнівним. Тому вказані показники не доцільно використовувати для прийняття стратегічних рішень. В довгостроковому періоді більш ефективним є аналіз чутливості ключових припущень: наскільки певні параметри (ціни, ринкова частка, часові характеристики, витрати та ін.) можуть відхилитися, щоб стратегія перестала бути привабливою. У той же час перехід від оперативного планування до стратегічного потребують використання планових показників, які мають кількісний вираз. Отже, проблема взаємозв'язку стратегічного та оперативного планування в контролінгу є невіршеною.

Суперечність багатьох положень контролінгу не зменшує його ролі в економічній теорії. Ця концепція виникла у відповідь на необхідність ефективної організації управління і в її рамках розроблено підходи для створення такої системи.

Узагальнення доробок вітчизняних та закордонних науковців стосовно розвитку концепція контролінгу дозволяє дійти обґрунтованих **висновків**:

– концепція контролінгу доповнює концепцію управління за цілями. Осередком концепції є аналізу причин відхилень фактичних результатів діяльності від запланованих та їх усунення з використанням спеціального механізму „регулювання за відхиленнями”. Але він застосовується не в повній мірі, так як орієнтований лише на внутрішню інформацію про відхилення, яка є більш ефективною для поточного і оперативного управління окремими сферами діяльності і підрозділами підприємства. Це обмежує запроповану систему управління тільки поточними діями. У той час, як для сучасної системи менеджменту на перший план виходять проблеми стратегічного управління;

– розвиток процесного підходу у концепції контролінгу полягає у виокремленні фаз управління у певну структуру, чіткого

визначення вихідної інформації та цільових показників планування, формалізації планових форм

– процес ний підхід не є фундаментальною основою концепції контролінгу: немає чіткого виокремлення операцій процесу управління; застосовуються тільки два цикли управління (оперативний й стратегічний); не у повній мірі використано основний здобуток процесного підходу – можливість створення раціональної управлінської технології, яка має адресний характер, що приводить до певних помилок, – спроби перенести методичні прийоми оперативного планування на стратегічне. До того ж є недоречним застосування термінології функціонального підходу при виділенні елементів процесу управління.

Таким чином, в контролінгу концептуальних рішень безпосередньо стосовно структури процесу управління не розроблено. Все це вказує на необхідність подальшого детального розгляду сутності управління у відповідності з іншими сучасними концепціями менеджменту.

Література

1. Валуев Б.И. О некоторых концепциях, составляющих альтернативу целостной системе управления предприятием / Б.И. Валуев Б.И. // Економіст. – 2004. – №10. – С.30-33
2. Орлов О.А. Планирование, бюджетирование и управленческий учет / О.А. Орлов // Вісник Хмельницького національного університету: Зб. наук. пр. – Хмельницький, 2006. – Т.1, № 4 – С.7-10
3. Килимник В.Й. Еволюція контролінгу, його місце та роль в економіці підприємства /В.Й. Килимник // Економіст. – 2004. –№1. – С.47-49
4. Контроллинг в бизнесе. Методические и практические основы построения контроллинга в организациях / А.М.Карминский, Н.И.Оленев, А.Г.Примаков, С.Г.Фалько – М.: Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
5. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления /С. Майер. Пер. с нем.– М.: Финансы и статистика, 1993. – 76 с.

6. Петренко С.Н. Контроллинг: Учебное пособие / С.Н. Петренко. – К.: Ника-Центр, 2003 – 328 с.

7. Хан Д. Пик. Стоимостно-ориентированная концепция контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг. Пер. с нем. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 928 с.

8. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е.А.Ананькина, С.В.Данилочкин, Н.Г.Данилочкина и др.; Под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 279 с.

9. Концепция контроллинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование / Horvath & Partners: Пер. с нем. – М.: Альбина Бизнес Букс, 2005. – 269 с.

10. Манн Р. Контроллинг для начинающих / Р. Манн, Э.Майер. Пер. с нем. – М.: Финансы и статистика, 1992.– 208 с.

11. Кузнецова І.О. Технологія управління за відхиленнями як основа контролінгу // Сучасні технології стратегічного управління в умовах євроінтеграції: (Монографія) / За заг. ред. І. О. Кузнецової. – Одеса: ОНЕУ, 2018. – С. 179-186

12. Чумаченко Н.Г. Планирование деятельности предприятий и система контроллинга / Н.Г. Чумаченко // Вісник Хмельницького національного університету: Зб. наук. пр. – Хмельницький, 2005. – Т.1, № 5 – С.10-16

1. Valuev B.I. O nekotoryih kontseptsiyah, sostavlyayuschih alternativu tselostnoy sisteme upravleniya predpriyatiem / B.I. Valuev B.I. // EkonomIst. – 2004. – №10. – S.30-33

2. Orlov O.A. Planirovanie, byudzhetrovanie i upravlencheskiy uchet / O.A. Orlov // Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu: Zb. nauk. pr. – Hmel'nic'kij, 2006. T.1, № 4 – S.7-10

3. Kylymnyk V.I. Evoliutsiia kontrolinhu, yoho mistse ta rol v ekonomitsi pidpriemstva /V.I. Kylymnyk // Ekonomist. – 2004. –№1. – S.47-49

4. Kontrollnyh v byznese. Metodycheskye y praktycheskye osnovy postroyeniya kontrollnyha v orhanyzatsiyakh / A.M.Karmynskiy, N.Y.Olenev, A.H.Prymak, S.H.Falko – М.: Fynansы y statystyka, 2002. □ 256 s.

5. Maier Э. Kontrollnyh kak sistema myshleniya y upravleniya /Е. Maier. Per. s nem.– М.: Fynansы y statystyka, 1993. – 76 s.

6. Petrenko S.N. Kontrollynh: Uchebnoe posobyе / S.N. Petrenko. – K.: Nyka-Tsentr, 2003 – 328 s.
7. Khan D. PyK. Stoymostno-oryentirovannaia kontseptsyia kontrolynha / D. Khan, Kh. Khunhenberh. Per. s nem. – M.: Fynansy y statystyka, 2005. – 928 s.
8. Kontrollynh kak ynstrument upravlenyia predpriatyem / E.A.Anankyna, S.V.Danylochkin, N.H.Danylochkina y dr.; Pod red. N.H. Danylochkynoi. – M.: YuNYTY – DANA, 2003. – 279 s.
9. Kontseptsyia kontrolynha: Upravlencheskyi uchet. Systema otchetnosti. Biudzhetyrovanye / Horvath & Partners: Per. s nem. – M.: Albyna Byznes Buks, 2005. – 269 s.
10. Mann R. Kontrollynh dlia nachynaiushchykh / R. Mann, Э.Маier. Per. s nem. M.: Fynansy y statystyka, 1992.- 208 s.
11. Kuznetsova I.O. Tekhnolohiia upravlinnia za vidkhyleniamy yak osnova kontrolinhu // Suchasni tekhnolohii strateichnoho upravlinnia v umovakh yevrointehratsii: (Monohrafiia) / Za zah. red. I. O. Kuznetsovoi. – Odesa: ONEU, 2018. – S. 179-186
12. Chumachenko N.H. Planyrovanye deiatelnosti predpriatyi y systema kontrolynha / N.H. Chumachenko // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Zb. nauk. pr. – Khmelnytskyi, 2005. □ T.1, № 5 – S.10-16

Рецензент: Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету
26.03.2018

УДК 65.014.1

Ренушевська Юлія Олександрівна

СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Нестабільність і невизначеність навколишнього середовища, конкуренція – завдають стимул стосовно покращення організаційно-економічного механізму управління підприємством для збалансування

господарської діяльності. У зв'язку з цим керівники перебудовують, покращують управління підприємством, щоб забезпечити його стійкий і ефективний розвиток. У статті розкрито сутність поняття «організаційний механізм управління підприємством», проаналізовано підходи науковців до визначення цього поняття та його структурних елементів. Розглянуто переваги і недоліки існуючих підходів та запропоновано понятійний апарат організаційно-економічного механізму на промисловому підприємстві. Сформовано власне визначення сутності : «організаційно-економічного механізму управління підприємством». Запропоновано послідовність реалізації дій організаційно-економічного механізму управління підприємством. Наголошується на необхідності врахування особливостей побудови організаційного механізму управління в умовах конкурентного середовища за рахунок чинників ефективності для успішного влиття підприємства у зовнішнє середовище.

Ключові слова: механізм управління, організаційно-економічний механізм, екологічно-інноваційний шлях, конкурентоздатність підприємств, ефективність управління, стратегічні альтернативи.

Ренушевская Юлия Александровна

СУЩНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ СРЕДЫ

Нестабильность и неопределенность окружающей среды, конкуренция - задают стимул по улучшению организационно-экономического механизма управления предприятием для сбалансирования хозяйственной деятельности. В связи с этим руководители перестраивают, улучшают управления предприятием, чтобы обеспечить его устойчивое и эффективное развитие. В статье раскрыта сущность понятия «организационный механизм управления предприятием», проанализированы подходы ученых к определению этого понятия и его структурных элементов. Рассмотрены преимущества и недостатки существующих подходов и предложен понятийный аппарат организационно-экономического механизма на промышленном предприятии. Сформулировано собственное

определение сущности «организационно-экономического механизма управления предприятием». Предложена последовательность реализации действий организационно - экономического механизма управления предприятием. Подчеркивается необходимость учета особенностей построения организационного механизма управления в условиях конкурентной среды за счет факторов эффективности для успешного вливания предприятия во внешнюю среду.

Ключевые слова: механизм управления, организационно-экономический механизм, экологически инновационный путь, конкурентоспособность предприятий, эффективность управления, стратегические альтернативы.

Repushevska Yuliia Oleksandrivna

THE ESSENCE OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF ENTERPRISE MANAGEMENT IN AN UNSTABLE ENVIRONMENT

Instability and uncertainty of the environment, competition - set the incentive to improve the organizational and economic mechanism of enterprise management to balance economic activity. In this regard, managers are restructuring, improving the management of the enterprise to ensure its sustainable and efficient development. The essence of the concept "organizational mechanism of enterprise management" is disclosed in the article, approaches of scientists to the definition of this concept and its structural elements are analyzed. The advantages and disadvantages of existing approaches are considered and the conceptual apparatus of the organizational and economic mechanism at the industrial enterprise is proposed. Its own definition of the essence of the "organizational and economic mechanism of enterprise management" is formulated. The sequence of realization of actions of the organizational and economic mechanism of enterprise management is offered. The need to take into account the features of building an organizational management mechanism in a competitive environment due to efficiency factors for the successful injection of an enterprise into the external environment is emphasized.

Key words: management mechanism, organizational and economic mechanism, ecological-innovative way, competitiveness of enterprises, efficiency of management, strategic alternatives.

Постановка проблеми. Динамічність навколишнього середовища, постійно вимагає стійкого розвитку та вдосконалення системи управління підприємством, а також розробки нових прогресивних методів і механізмів, котрі здатні зменшити вплив негативних факторів на загальні показники діяльності підприємства. Ступінь залежності підприємства від стану середовища виражається рівнем нестабільності. Визначається це тим, в якій мірі воно має перебудовувати свою продукцію та технології, а також змінювати системи управління в залежності від дій конкурентів або зміни потреб споживачів. В таких нестабільних та важких для підприємства умовах зароджуються нові вимоги щодо формування механізму управління підприємством. Ефективність його функціонування визначається спроможністю пристосування до сучасних умов господарювання.

Для забезпечення конкурентоздатності і закріплення на ринку підприємству необхідно постійно працювати в напрямку організації ефективного управління. А для забезпечення ефективності управління підприємством доцільно враховувати зовнішню та внутрішню ефективність управління. Світовий досвід свідчить, що лише за умови переходу на екологічно-інноваційний шлях розвитку підприємство може бути конкурентоспроможним в умовах глобалізації світової економіки та може слугувати основою для переходу вітчизняної економіки до економічного зростання та забезпечення економічної незалежності країни.

Для того, щоб робота підприємства була ефективною в довгостроковому аспекті воно в свою чергу повинно мати заплановану, а не вимушену реакцією на очікувану в майбутньому динаміку навколишнього середовища. Сучасні умови господарювання вимагають безперервного удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, адже в умовах жорсткої конкуренції він знаходиться під постійним впливом мінливих чинників зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «організаційно-економічний механізм» залишається предметом дискусії науковців. У наукових працях немає єдиного підходу до визначення специфіки та формування організаційно-економічного механізму управління підприємством. Так, на думку О. І. Волкова, саме механізм управління, що містить у собі принципи, завдання,

організаційну структуру органів управління, персонал, економічні і юридичні методи і обмеження, інформацію і технічні засоби її обробки, спроможний забезпечити динамізм та узгодженість роботи підприємства [1, с. 234]. Л. Г. Мельник визначає механізм управління як складову (найбільш активну частину) системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності об'єкта, яким управляють [2, с. 366]. Як «систему цілеспрямованих управлінських дій» також розглядає організаційно-економічний механізм управління І. Юрченко [3], наголошуючи при цьому, що головною ціллю його функціонування є «забезпечення стратегічного розвитку підприємства».

Деякі автори висвітлюють це питання інакше, вважаючи, що механізм – це сукупність методів, принципів, форм управління або система елементів, що регулюють процес управління.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.

Попри відсутність однозначності у визначенні поняття заслуговують на увагу окремі складові організаційно-економічного механізму управління підприємством в умовах нестабільності та формування конкурентного середовища на шляху забезпечення конкурентоздатності підприємства. Складна економічна ситуація в державі, невіршеність проблем управління конкурентоспроможністю підприємства потребують проведення додаткових досліджень у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження проблеми формування організаційно-економічного механізму регулювання діяльності підприємства в умовах забезпечення конкурентоздатності господарюючого суб'єкта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічний механізм функціонування підприємства варто розглядати як один з найважливіших елементів системи адаптації суб'єктів господарювання до зовнішніх умов середовища, орієнтований на пошук можливостей підприємств, а також їх реалізацію, які забезпечать сталий розвиток підприємств у період трансформаційної економіки. Для того, щоб широко та як найточніше розкрити тему сутності організаційно-економічного механізму потрібно, щоб сформувалось в нашій уяві правильне визначення та пояснення поняття самого механізму. В економіці під механізмами управління в складі системи управління слід розуміти сукупність методів,

принципів, форм, способів, важелів, заходів, пов'язаних процесом їх взаємодії. В сучасній економічній літературі воно розглядається дwoяко: як послідовність певних станів, процесів, що визначають собою яку-небудь дію, явище; як система, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності. Але, варто відмітити, що для різних економічних процесів, це визначення може бути в один і той же час сформульовано по-різному.

Організаційно-економічний механізм необхідно розглядати як один з основних елементів системи адаптації суб'єктів господарювання до умов зовнішнього середовища, орієнтований на пошук і реалізацію можливостей підприємств, що забезпечать сталий розвиток та виживання підприємств у період трансформаційної економіки. Він є не тільки однією з умов подолання кризових явищ у реальному секторі підприємства, а й необхідною передумовою його успішної діяльності. Але при цьому варто прагнути забезпечення діалектичного поєднання зовнішньої і внутрішньої ефективності управління. Зовнішня ефективність управління характеризується ступенем досягнення цілей та ступенем виконання планів діяльності підприємства. Внутрішня ефективність може бути охарактеризована за допомогою показників економічної, фінансової, ресурсної ефективності, а також показників, що характеризують соціальний, науково-технічний та екологічний ефект управління підприємством [4].

Відтак, організаційно-економічний механізм ефективного управління підприємства визначається, не лише факторами зовнішнього середовища підприємства, в першу чергу, вважаємо, що ефективність залежить від дій персоналу в процесі діяльності організації, в процесі реалізації розроблених планів і програм розвитку підприємства, в процесі досягнення певних цілей. Для переходу на екологічно-інноваційний шлях розвитку підприємству потрібно організаційно-економічний механізм технологічного розвитку, який має забезпечувати своєчасне прийняття управлінських рішень стосовно ресурсозбереження та конкурентоспроможності підприємств, підвищення якості та збільшення обсягів продукції, розроблення нових товарів і послуг, збереження довкілля [5].

Система управління є комплексною категорією і виступає сукупністю механізмів управління, необхідних для реалізації цілей. Механізм управління вважається рушійною частиною системи

управління, що забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкта управління.

Ефективність управління завжди залежить від адекватності обраних стратегій цілям підприємства, мотивації персоналу на досягнення цілей, кваліфікації персоналу, оптимальності процесів реалізації стратегій, стилю технології управління.

Організаційно-економічний механізм покликаний забезпечувати:

- ефективну взаємодію складових підприємства та їх орієнтацію на досягнення кінцевої мети;

- реалізацію системи заходів, що сприяють розширенню ініціативи, самостійності та відповідальності працівників підприємства за кінцеві результати його діяльності;

- удосконалення методики та техніки підготовки і прийняття управлінських рішень;

- створення економічних умов, які дають можливість виконувати програму розроблених заходів за рахунок економічної зацікавленості всіх учасників процесу діяльності, а не шляхом адміністративного тиску;

- раціональне використання всіх трудових ресурсів, які беруть участь у процесі діяльності, та підвищення їх продуктивності;

- розробку та впровадження системи показників ефективності функціонування об'єкта.

Для того, щоб сформувався організаційно-економічний механізм у розвитку підприємства необхідно передбачити систему методів, яка б стимулювала та спонукала підприємство обирати не тільки шляхи розвитку, які спрямовані на енергозбереження, раціональне використання природних ресурсів, підвищення ефективності виробництва, але і на охорону довкілля, дотримання природоохоронного законодавства, соціального захисту працівників.

Кожне підприємство в ході своєї господарської діяльності є учасником конкурентної боротьби за споживача, тому одним із важливих елементів є визначення організаційно-економічного механізму забезпечення їхньої конкурентоспроможності. Управління конкурентоспроможністю – це сукупність методів з систематичного удосконалення виробів, постійного пошуку нових каналів його збуту і покращення після продажного сервісу.

Формування конкурентного середовища означає створення такої кількості підприємств, суб'єктів ринкових відносин і таких умов в усіх сферах економіки, які дозволили б забезпечити створення самовідтворюючого механізму конкуренції.

В сучасних ринкових умовах підприємства для більш швидкого пристосування до змін, ефективного ведення конкурентної боротьби та для досягнення поставлених цілей, змушені вибирати певні важелі впливу, вміти чітко будувати взаємозв'язки між елементами організаційно-економічного механізму.

Проблемі конкурентоспроможності притаманний універсальний характер. Від того, наскільки швидко, гнучко та успішно вона вирішиться буде залежати рівень економічного та соціального життя в будь-якій країні.

Формування дієвого організаційно-економічного механізму матиме вплив на вирішення однієї з найважливіших проблем сучасного господарювання – підвищення конкурентоспроможності українських підприємств в умовах нестабільного середовища.

Для забезпечення конкурентоздатності і закріплення на ринку підприємству необхідно постійно працювати в напрямку забезпечення ефективного управління підприємством, яке повинно базуватися на забезпеченні діалектичного поєднання зовнішньої і внутрішньої ефективності управління. Зовнішня ефективність управління характеризується ступенем досягнення цілей та ступенем виконання планів діяльності підприємства. Внутрішня ефективність може бути охарактеризована за допомогою показників економічної, фінансової, ресурсної ефективності, а також показників, що характеризують соціальний, науково-технічний та екологічний ефект управління підприємством [6].

Отже, ефективність управління – це здатність організації забезпечувати прибутковість і тривалість успішної діяльності та розвитку підприємства на основі обрання й реалізації оптимальних стратегій, що мають забезпечити не лише певний ефект, результат, але й адаптивність і гнучкість системи управління, конкурентоспроможність діяльності підприємства в цілому [6].

Організаційно-економічний механізм управління підприємством розглядається як сукупність організаційних та економічних важелів, які впливають на економічні й організаційні параметри усієї системи управління підприємством. Це, в свою чергу,

сприяє формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективності діяльності підприємства в цілому.

У структурі організаційно-економічного механізму можна виділити три системи: систему забезпечення, функціональну систему та цільову [7]. Система забезпечення організаційно-економічного механізму складається з підсистем правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення управління підприємством. Організаційно-економічний механізм управління підприємством включає такі основні функціональні підсистеми: планування, організації, мотивації, контролю та регулювання. Це вагомий фактор активізації процесу економічного зростання. Цільова система організаційно-економічного механізму містить у собі цілі й основні результати діяльності підприємства, а також критерії вибору й оцінювання досягнення певних цілей і результатів діяльності підприємства.

Зміст кожної системи організаційно-економічного механізму управління підприємством та кількість підсистем у кожній з них залежать від типу підприємства, сфери і масштабів діяльності, рівня впливу зовнішнього середовища та результатів діяльності підприємства та інших факторів.

На організаційно-економічний механізм функціонування підприємства впливають фактори внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, що обумовлюють складність дослідження його складових і методів впливу на їх взаємодію.

Загальноприйнятого визначення, що розкриває сутність поняття «організаційно-економічний механізм управління підприємством», поки що не надано, і це значно ускладнює процес його удосконалення на промислових підприємствах.

Ефективно побудована система інтеграції економіки України, а також висока кваліфікація працівників в майбутньому можуть слугувати запоруці організаційно-економічного механізму та підвищенню ефективності функціонування підприємства, а це в кінцевому результаті дасть можливість максимізувати позитивні та мінімізувати негативні результати діяльності підприємства та узгоджувати стратегічні цілі, які стануть наступним етапом в удосконаленні організаційно-економічного механізму.

До основних характеристик організаційно-економічного механізму функціонування підприємства запропоновано віднести такі [8, с.195]:

- організаційно-економічний механізм функціонування підприємства є підмеханізмом економічного механізму, який, в свою чергу, є важливішою складовою господарського механізму підприємства;

- організаційно-економічний механізм є приналежністю організаційно-економічної системи, взаємодіє в системі інших механізмів на підприємстві як цілісної системи;

- до складових організаційно-економічного механізму відносяться: організаційно-технічний; виробничо-технологічний; фінансово-економічний механізми;

- основною функцією даного механізму є реалізація процесу організації та прийняття економічних рішень, які спрямовані на досягнення поставленої мети підприємства;

- об'єктом впливу організаційно-економічного механізму є потенціал підприємства, а кінцевою метою його функціонування – підвищення економічної ефективності використання потенціалу підприємства.

Підприємству потрібно приділяти достатньо уваги організаційній структурі управління, долати недоліки, створювати програми, що стосуються залучення вітчизняних науковців для розробки нових технологій, впроваджувати та створювати новітні системи автоматизованого управління. Кожне підприємство представляє собою складну техніко-економічну і соціальну систему, яка відображає її специфіку та індивідуальність.

Для підтримки подібних проектів інформаційні технології пропонують такі послуги: створення корпоративних бізнес-рішень, аутсорсинг бізнес-процесів, впровадження аналітичних рішень, створення систем автоматизації процесів діловодства та документообігу, побудова корпоративних центрів збереження та обробки даних, впровадження систем корпоративної телефонії, інтеграція розрізнених інформаційних систем у єдину корпоративну IT-інфраструктуру, впровадження систем захисту даних та інформаційної безпеки, створення корпоративних порталів та баз знань.

Таким чином, на підставі вище викладеного матеріалу пропонуємо своє визначення сутності «організаційно-економічного

механізму управління підприємством» - це взаємозв'язок елементів організаційного та економічного характеру, які мають вагомий вплив на управлінський процес на підприємстві з метою покращення стійкого, а також ефективного його розвитку.

Організаційно-економічний механізм повинен сприяти максимальному використанню людського капіталу. Його краще розглядати як складну систему, яка включає підсистеми планування і прогнозування розвитку, організації, мотивації, інформаційного забезпечення. Він має специфічні ознаки, структуру у кожній галузі господарювання.

При формуванні механізму ефективного функціонування не буде зайвим застосування таких основних інструментів: економічні, організаційні, маркетингові, техніко-технологічні, екологічні, правові, соціально-психологічні.

Вище викладене є базою забезпечення ефективного управління підприємством і формування організаційно-економічного механізму, що повинно спрямовуватися на підвищення їхньої ефективності.

На наш погляд, підприємства повинні мати і оцінювати направленість на довготерміновий розвиток, стратегічні альтернативи, засновані на ефективних ділових і господарських зв'язках. Втрата конкурентоспроможності свідчить про відсутність у підприємств досвіду формування конкурентних стратегій.

Вважаємо, що в основі стратегічного управління підприємством можна виділити етап стратегічного моніторингу, в якому інформація має відзеркалювати суперечливість економічного середовища, альтернативність тенденцій. Також етап врахування зовнішнього середовища, який передбачає оцінку нестабільності зовнішнього середовища та його стратегічний аналіз для прогнозування на довготермінову перспективу.

Важливу роль у вдосконаленні організаційно-економічного механізму на підприємствах відіграє обрана стратегія розвитку. Найбільш суттєвий вплив мають стратегічні аспекти на успішність функціонування підприємств взагалі та окремих бізнес-процесів зокрема. Якщо змінюється стратегія розвитку - як наслідок відбувається зміна пріоритетів у бізнес-процесах і організаційній структурі.

Організаційно-економічний механізм найбільш повно буде відповідати потребам організації та проявляти свою дію у

визначеному напрямі тоді, коли інструменти управління адаптовані до зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Це складне, багатоаспектне поняття характеризується динамічним станом розвитку, який дає йому можливості удосконалюватися.

При формуванні даного механізму визначається конкретний об'єкт впливу та мета, з якою цей вплив буде у подальшому здійснюватися. Об'єктом виступає діяльність підприємства, а метою – забезпечення її максимальної ефективності.

Пропонуємо послідовність реалізації дій організаційно-економічного механізму управління підприємством:

- формування задач, стосовно підвищення конкурентоспроможності, котрі ставлять перед собою підприємства;
- виявлення факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які мають вагомий вплив на зміну певного стану підприємства;
- пошук шляхів і способів підвищення конкурентоспроможності підприємства;
- вибір інструментів, за допомогою яких відбудеться виконання поставленої мети;
- формулювання висновків стосовно досягнення поставленої мети, тобто – відбулося її досягнення, або ні. Якщо ні – удосконалювати розроблений організаційно-економічний механізм.

Ефективна діяльність будь-якого підприємства залежить від вірного вибору та правильного використання інструментів, що допомагають розробити план стратегічних дій, які будуть відповідати тієї стадії розвитку, в якій перебуває підприємство. В якості правильних інструментів і виступає організаційно-економічний механізм, який має таку властивість, як пристосовуватись до сучасних умов господарювання. Це дозволить керівникам підприємств моделювати варіанти можливих рішень відповідно до виникаючих ситуацій при тому, що будуть врахуванні інтереси підприємства.

Проблеми вдосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством в сучасних умовах носять дуже складний характер та стосуються широкого кола питань, тому він повинен передбачати «відкритість» процесу розробки, яка проявляється в тому, що до його розробки має залучатись як можна більше кваліфікованих фахівців. Це допоможе запобігти конфлікту інтересів, розширить напрямки удосконалення механізму.

Головна мета функціонування організаційно-економічного механізму управління – це забезпечення цілеспрямованого оперативного регулювання окремих підсистем управління для того, щоб забезпечити відповідність їх фактичного стану цільовим орієнтирам.

Організаційний механізм не може існувати відокремлено, поза виробничими відносинами, він підкорядкований об'єктивним закономірностям розвитку підприємства. Жодна з його форм не може носити постійний, сталий, характер, адже він на будь-якому підприємстві розвивається та змінюється вслід за розвитком і зміною самого підприємств.

Існує немала кількість промислових підприємств, і їм властиво розробляти стратегії стосовно ведення спільної діяльності або виділення бізнес-процесів зі свого складу. Так і утворюється при цьому інтегрована структура, а вона в свою чергу вже дозволяє підсилювати конкурентні переваги за рахунок розширення ринків збуту, впровадження передових технологій, появи більш кваліфікованої робочої сили, виходу нової продукції на світовий ринок тощо.

Отже, виходить, що організація як цілісна та сильна система може бути утворена лише тоді, коли з'явиться можливість сформувати, а також об'єднати її частини, яка забезпечить стійкість, стабільність системи, допоможе їй реалізувати певні кроки необхідні для бажаного функціонування.

Висновки: Результати проведено дослідження дозволяють зробити такі висновки. Перш за все, організаційно-економічний механізм розвитку підприємства є дуже складною системою, вважаємо, щоб її функціонування було ефективним багато залежить, насамперед, від взаємоузгодженості та взаємопов'язаності усіх його підсистем і процесів. З огляду на це, організаційно-економічний механізм управління підприємством – це взаємозв'язок елементів організаційного та економічного характеру, які мають вагомий вплив на управлінський процес на підприємстві з метою покращення стійкого, а також ефективного його розвитку. По-друге, вірний вибір та правильне використання інструментів організаційно-економічного механізму управління підприємством допомагають розробити план стратегічних дій, які будуть відповідати тієї стадії розвитку, в якій перебуває підприємство, що у підсумку здатне позначитися на

ефективності діяльності будь-якого підприємства та сприяти формуванню його конкурентоспроможності в умовах динамічного зовнішнього середовища. Відтак, організаційно-економічний механізм є не тільки однією з умов подолання кризових явищ у внутрішньому середовищі підприємства, а й необхідною передумовою його успішної діяльності в умовах конкурентної боротьби.

Сучасні тенденції посилення конкуренції на зовнішніх та внутрішньому ринках, а також зростання впливу глобалізації викликають необхідність пошуку нових ефективніших інструментів управління, що варто розглядати як перспективи досліджень у даному питанні.

Література

1. Волков О. И. Экономика предприятия : курс лекций / О. И. Волков, В. К. Скляренко. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 280 с.
2. Мельник Л. Г. Экономика предприятия : учеб. пособие / под общ. ред. Л. Г. Мельника. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 632 с.
3. Юрченко І.А. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління дебіторською заборгованістю на ОКП «Донецьктеплокомуненерго» / І.А. Юрченко // Збірник наукових праць «Коммунальное хозяйство городов», Вып. 96. – К.: Техника, 2010. – С. 315 -323.
4. Малицький А. А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура [Електронний ресурс] / А.А. Малицький // Рубрика: Соціум. Наука. Культура. Економіка. – Режим доступу: <http://intkonf.org>
5. Квасницька Р.С. Особливості інноваційної діяльності підприємств в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Р.С.Квасницька, Н.С. Ардашкіна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2009. — № 6. — С. 247—250. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_6_3/247'251.Pdf
6. Малицький А. А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура [Електронний

ресурс] / А.А. Малицький // Рубрика: Соціум. Наука. Культура. Економіка. – Режим доступу: <http://intkonf.org>

7. Садеков А. А. Управление предприятием в условиях кризиса : моногр. / А. А. Садеков, В. В. Цурик. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.

8.Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія / О. М. Тридід. – Х. : Вид-во ХДЕУ, 2002. – 364 с.

1.Volkov O. Y. Ekonomyka predpriatyia : kurs lektsyi / O. Y. Volkov, V. K. Skliarenko. – М. : YNFRA-M, 2003. – 280 s.

2.Melnyk L. H. Ekonomyka predpriatyia : ucheb. posobye / pod obshch. red. L. H. Melnyka. – Sumy : Unyversytetskaia knyha, 2002. – 632 s.

3. Yurchenko I.A. Udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu na OKP «Donetskteplokomunenerho» / I.A. Yurchenko // Zbirnyk naukovykh prats «Kommunalnoe khoziaistvo horodov», Выр. 96. – К.: Tekhnika,2010. – S. 315 -323.

4. Malytskyi A. A. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia pidpriemstvom: sutnist ta struktura [Elektronnyi resurs] / A.A. Malytskyi // Rubryka: Sotsium. Nauka. Kultura. Ekonomika. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org>

5. Kvasnytska R.S. Osoblyvosti innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv v suchasnykh umovakh [Elektronnyi resurs] / R.S.Kvasnytska, N.S. Ardashkina // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. — 2009. — № 6. — S. 247—250. — Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_6_3/247251.Pdf

6.Malytskyi A. A. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia pidpriemstvom: sutnist ta struktura [Elektronnyi resurs] / A.A. Malytskyi // Rubryka: Sotsium. Nauka. Kultura. Ekonomika. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org>

7. Sadekov A. A. Upravlenye predpriatyem v uslovyakh kryzysa : monohr. / A. A. Sadekov, V. V. Tsuryk. – Donetsk : DonHUЭТ, 2006. – 178 s.

8. Trydid O. M. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpriemstva : monohrafiia / O. M. Trydid. – Kh. : Vyd-vo KhDEU, 2002. – 364 s.

Рецензент: Сментина Н. В. д.е.н., зав. каф. економіки, права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету

19..04.2018

УДК 332.122:336.221.24

Ропотан Ірина

ОБГРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДОСЯГНЕННЯ КОНВЕРГЕНЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Ключові для сучасної України глобалізаційні виклики, призводять до посилення диференціації регіонів за рівнями сталого розвитку. У статті зосереджено увагу на особливості кожного з типів регіонів, які визначають той чи інший вид стратегії, якого слід дотримуватись для забезпечення посилення конвергентних процесів у державі. Автором зосереджено увагу на виборі стратегічних альтернатив при підборі стратегії розвитку регіонів для забезпечення конвергентних процесів та представлені зони стратегічних рішень фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів. Застосування наведених стратегій дозволить забезпечити лідируючі позиції для сильних регіонів та дати поштовх слабозрозвинутим, а також досягти вищого рівня регіональної конвергенції за допомогою визначених механізмів.

Ключові слова: сталий розвиток, фінансове забезпечення, стратегія, механізми досягнення конвергенції, зони стратегічних рішень, рівень стійкості клубної конвергентності.

ОБОСНОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ДОСТИЖЕНИЯ КОНВЕРГЕНЦИИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

Ключевые для современной Украины глобализационные вызовы, приводят к усилению дифференциации регионов по уровням устойчивого развития. В статье сосредоточено внимание на особенности каждого из типов регионов, которые определяют тот или иной вид стратегии, которой следует придерживаться для обеспечения усиления конвергентных процессов в государстве. Автор уделяет внимание выбору стратегическим альтернативам при подборе стратегии развития регионов для обеспечения конвергентных процессов. Представлены зоны стратегических решений финансового обеспечения устойчивого развития регионов. Применение указанных стратегий позволит обеспечить лидирующие позиции для сильных регионов и дать толчок слаборазвитым, а также достичь высшего уровня региональной конвергенции с помощью определенных механизмов.

Ключевые слова: устойчивое развитие, финансовое обеспечение, стратегия, механизмы достижения конвергенции, зоны стратегических решений, уровень устойчивости клубной конвергентности.

SUBMISSION OF MECHANISMS FOR A CONVERGENCE OF FINANCIAL SUPPORT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS

The key to modern Ukraine's globalization challenges is to increase the differentiation of regions in terms of sustainable development. The article focuses on the peculiarities of each of the types of regions that determine one or another type of strategy to be followed in order to enhance the convergence processes in the state. The author focuses on the choice of strategic alternatives in selecting a strategy for the development of regions to ensure convergent processes and presented areas of strategic decisions financial support sustainable development of regions. Applying these strategies will ensure a leading position for strong regions and give impetus to underdeveloped ones, as well as achieve a higher level of regional convergence through identified mechanisms.

Keywords: sustainable development, financial support, strategy, mechanisms for achieving convergence, zone of strategic decisions, level of stability of club convergence.

Постановка проблеми. Важливим завданням при формуванні механізму досягнення регіональної конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку є особливості кожного з типів регіонів, які визначають той чи інший вид стратегії, якого слід дотримуватись для забезпечення посилення конвергентних процесів у державі за принципами додатної наростаючої конвергенції. Доцільність проведення такого дослідження зумовлена необхідністю реалізації кожної зі стратегій для зближення рівнів фінансового забезпечення розвитку регіонів, що зумовить посилення інтеграційних процесів та сприятиме посиленню конвергентних процесів за допомогою визначених механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці фінансового забезпечення регіонів та регіональної конвергенції фінансового забезпечення розвитку країни присвячені наукові праці багатьох українських та закордонних вчених, зокрема Андропова О., Балдич Н., Бодрова В., Бутка М., Василика О., Вахович І., Геця В., Герасимчук З., Данилишина Б., Жерліцина Д., Заставного Ф.,

Зубаревич Н., Камінської І., Карліна М., Карпінського Б., Козоріз М., Ковальської Л., Кожемяченка О., Кондрашихіна А., Клебанової Т., Круша П., Криворотько Ю., Кулай А., Кузнецової А., Лексіна В., Логвіновської С., Луніної І., Львовчкіна С., Ляшенко В., Мозенкова О., Нарзікова М., Найдьонової Т., Онищенко В., Петленко Ю., Присажнюка В., Пшика Б., Різник Н., Рожка О., Семенова В., Слав'юка Р., Соломко І., Сторонянської І., Тарангул Л., Тішутіної О., Черняєвої Т., Швецової О., Яценко Ю. та багатьох інших [1-8]. Основний акцент у своїх дослідженнях науковці роблять на визначенні методики та аналізі рівнів конвергентного чи дивергентного розвитку регіонів країни на основі статистичних даних та типології регіонів за рівнем конвергенції.

Зауважимо, що на регіональному рівні серед українських, білоруських і російських науковців ширшого поширення набула категорія фінансове вирівнювання. Однак, на думку автора, таке формулювання є дещо некоректним. Адже неможливо вирівняти рівні фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів країни, а їх можна лише наблизити за економічними, соціальними та економічними параметрами на скільки максимально це можливо, що й передбачає категорія конвергенція. Разом з тим автор приділяє увагу дослідженню механізмів досягнення конвергенції фінансового забезпечення стійкого розвитку регіонів.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.

Діагностика присутності та стійкості клубної конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів України дозволила забезпечити комплексність дослідження, виявити найбільш проблемні регіони України за рівнями соціо-еколого-економічної системи [9, с. 115]. Оскільки раніше науковці не приділяли великої уваги у вирішенні ряду питань з цього приводу це і стало передумовою формування виважених механізмів забезпечення регіональної конвергентності фінансового забезпечення сталого розвитку.

Мета статті є обґрунтування механізмів досягнення конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку при дотриманні регіонами того чи іншого виду стратегій та визначити типи регіональної конвергенції, які будуть досягнуті за умов ефективної реалізації стратегій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіони України умовно можна виокремити за типом, залежно від належності до того чи іншого конвергентного типу фінансового забезпечення сталого розвитку та його сфер, з одного боку, на стійкі, умовно стійкі та нестійкі, а з іншого – на регіони з високим, середнім та низьким рівнем фінансового забезпечення сталого розвитку.

Алгоритм формування стратегії для кожного з типів регіонів базується на залежності між рівнем фінансового забезпечення сфер сталого розвитку та рівнем стійкості регіону дотримання такого рівня.

При виборі стратегічних альтернатив, регіони повинні зважати на те, в яку зону такої залежності вони потрапляють (рис. 1).

Вибір стратегічних альтернатив при підборі стратегії розвитку регіонів для забезпечення конвергентних процесів подано у табл. 1.

		ДОМІНУЮЧЕ	ЛІДІРУЮЧЕ	СИЛЬНЕ	СЕРЕДНЄ	СЛАБКЕ	
Стабільність становища			Отримання доходів				СТІЙКЕ
				Інвестування у розвиток			УМОВНО СТІЙКЕ
						Зміна орієнтирів	НЕСТІЙКЕ

Становище регіону за рівнем фінансового забезпечення сталого розвитку

Рис. 1. Зони стратегічних рішень фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів

Зупинимось на обґрунтуванні наведених стратегій. Так, стратегія генератора коштів, що притаманна регіонам, які відносяться до клубу лідерів з високим стійким рівнем фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів, передбачає здійснення значних капіталовкладень, які спрямовані на досягнення довгострокових цілей, поступаючись поточним фінансовим вигодам для підтримки провідних позицій регіону у державі.

Фактично на такі регіони покладається місія акумулювання максимальних грошових надходжень, яких повинно вистачати не лише для задоволення потреб даних регіонів, а й для задоволення потреб більш фінансово слабких регіонів, що дозволить забезпечити фінансову конвергенцію сталого розвитку регіонів держави.

Стратегія збереження результативності притаманна високо розвинутим регіонам, які протягом останніх періодів здають свої позиції. Суть стратегії зводиться до акумулювання зусиль регіонів зберегти фінансовий потенціал. Цього можна досягти шляхом застосування системи превентивних та ліквідаційних заходів, які у сукупності дозволять регіону повернутись у лідируючий клуб. Якщо регіони зможуть повернутись у стабільно стійкий стан, фінансова конвергенція досягатиметься через трансфертну систему перерозподілу бюджетних коштів.

Стратегію стабілізації доцільно застосовувати регіонам – лідерам з достатнім, однак не стабільним фінансовим забезпеченням. Вона спрямована на утвердження регіону як лідера фінансового забезпечення сталого розвитку та передбачає здійснення інвестицій, що сприятимуть максимальній дохідності. Для досягнення таких результатів регіональний менеджмент повинен бути найбільш професійним.

Регіонам з середнім рівнем розвитку, залежно від стабільності їх фінансового становища, доцільно обирати одну із таких стратегій: стратегію зростання, що передбачає активізацію інноваційної діяльності, яка буде розглядатись своєрідними «полюсами росту» регіону. Реалізація такої стратегії повинна вивести регіон з середньої у лідируючу позицію.

Стратегія концентрації зусиль передбачає розвиток існуючих видів діяльності для забезпечення накопичення необхідних фінансових ресурсів для самофінансування та генерування коштів для інвестування у нові перспективні сфери діяльності.

Таблиця 1

**Стратегічні альтернативи забезпечення фінансової
конвергенції сталого розвитку регіонів**

Рівень фінансового забезпечення сталого розвитку регіонів	Рівень стійкості клубної конвергентності			
	Стійкий	Умовно стійкий		Нестійкий
		Зростаючий	Спадаючий	
Високий	Стратегія генератора коштів	-	Збереження результативності	Стратегія стабілізації
Середній	Стратегія зростання	Концентрації зусиль	Захисна стратегія	Стратегія активізації
Низький	Стратегія використання резервів	Стратегія прориву	-	Стратегія зовнішньої підтримки

Захисна стратегія спрямована на недопущення подальшого падіння рівня фінансового забезпечення розвитку регіону. Їй притаманна політика обережного інвестування з швидким очікуваним результатом.

Стратегія активізації передбачає вихід регіону зі стану нестійкого середнього рівня доходності за допомогою пошуку реальних довгостроково прибуткових великомасштабних проєктів, які можуть спричинити структурні зміни в економіці регіону.

Регіонам низького рівня фінансового забезпечення сталого розвитку доцільно використовувати одну з декількох наведених нижче стратегій.

Стратегія використання резервів передбачає пошук незадіяних резервів підвищення ефективності ведення економічної діяльності, ощадливе використання регіональних ресурсів та на цій основі – підвищення рівня фінансового забезпечення сталого розвитку регіону.

Стратегія прориву передбачає пошук інноваційних шляхів реабілітації економіки регіону та перетворення його у феномен фінансового благополуччя.

Стратегія зовнішньої підтримки передбачає використання зовнішніх ресурсів для забезпечення функціонування регіону.

Важливо при цьому регіону отримати в якості допомоги не кінцевий продукт – фінансові ресурси, а певні інвестиційні бізнес-

проекти, які будуть реалізовуватись на території слаборозвинутих регіонів та забезпечувати їх довгостроковий розвиток.

Відсутність стратегічних альтернатив для високого зростаючого та низького спадаючого рівня зумовлена неможливістю створення такої ситуації, за якої регіони можуть опинитись у таких зонах за об'єктивних обставин.

Застосування наведених вище стратегій дозволить не лише забезпечити лідируючі позиції для сильних регіонів та дати поштовх слаборозвинутих, а й досягти вищого рівня регіональної конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку країни в цілому.

Зупинимось на обґрунтуванні механізмів досягнення конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку при дотриманні регіонами того чи іншого виду стратегій (табл. 2).

Таблиця 2

Механізми забезпечення регіональної фінансової конвергенції за типами при реалізації стратегій

Стратегія конвергенції	Механізми досягнення конвергенції	Тип конвергенції		
		За джерелом забезпечення	За умовою досягнення	За динамікою рівня
1	2	3	4	5
Стратегія генератора коштів	Фінансова конвергенція сталого розвитку досягається шляхом підтримки високо розвинутих регіонами слаборозвинутих	Підтримуюча	Від'ємна неефективна	Стабільна/ Спадаюча
Стратегія стабілізації	При стабілізації становища високорозвинених регіонів фінансова конвергенція сталого розвитку досягатиметься шляхом підтримки високо розвинутих регіонами слаборозвинутих	Підтримуюча	Від'ємна неефективна	Стабільна
Збереження результативності	Фінансова конвергенція сталого розвитку досягається шляхом застосування трансфертної системи перерозподілу бюджетних коштів	Підтримуюча	Від'ємна неефективна	Стабільна
Стратегія зростання	Конвергенція забезпечується наближенням слаборозвинутих регіонів до сильно розвинутих за рахунок підвищення рівня розвитку менш розвинутих регіонів	Самостійна	Додатна помірно-ефективна	Наростаюча
Стратегія використання резервів	Фінансова конвергенція сталого розвитку досягається шляхом нарощення більшими темпами показників економічного зростання в економічно відсталих регіонах порівняно з високо розвинутими, що дозволить у перспективі зближити рівень розвитку регіонів	Самостійна	Додатнаефективна	Наростаюча
Концентрації зусиль	Конвергенція досягається шляхом ефективного використання резервів та підвищення ефективності у фінансово слабших регіонах	Самостійна	Додатна помірно-ефективна	Наростаюча
Стратегія прориву	Конвергенція забезпечується виключно за рахунок активізації ендogenous потенціалу слаборозвинутих регіонів	Самостійна	Додатна помірно-ефективна	Наростаюча
Захисна стратегія	Конвергенція забезпечується шляхом поєднання позитивного екзогенного впливу та активізації ендogenous активності	Підтримуюча	Може бути як додатною, так і від'ємною	Стабільна
Стратегія активізації	Конвергенція забезпечується переважно через активізацію діяльності у слаборозвинутих регіонах	Самостійна	Додатна ефективна	Наростаюча

При дослідженні механізмів забезпечення конвергенції, визначимо також типи регіональної конвергенції, яка буде досягнута за умови ефективної реалізації стратегії.

При цьому використаємо розроблену типологію регіональної конвергенції сталого розвитку [10, с. 53].

Слід вказати на виявлену у табл. 3 залежність між досягненням певного типу регіональної конвергенції при застосуванні того чи іншого виду стратегії.

Так, зокрема, підтримуюча регіональна конвергенція за джерелом забезпечення обов'язково супроводжується від'ємною конвергенцією за напрямком, оскільки досягнення конвергентних процесів та забезпечення зближення рівня розвитку за рахунок високо розвинутих регіонів сприяє зменшенню фінансового потенціалу останніх.

При цьому нагадаємо, що підтримуюча регіональна конвергенція передбачає її забезпечення шляхом підтримки високо розвинутими регіонами слаборозвинутих, а від'ємна - наближенням сильно розвинутих регіонів до слаборозвинутих за рахунок зменшення рівня фінансового забезпечення розвитку більш розвинутих регіонів.

За умови реалізації стратегії генерації коштів та стратегії зовнішньої підтримки можливе допущення спадаючого типу регіональної конвергенції, який передбачає зменшення рівня конвергентності та підвищення рівня регіональних асиметрій.

У першому випадку це зумовлено укріпленням фінансових позицій високо розвинутих регіонів, у другому – високою ймовірністю подальшого спаду фінансово слабких регіонів.

Разом з тим, реалізація кожної зі стратегій спрямована на зближення рівнів фінансового забезпечення розвитку регіонів, що зумовлює посилення інтеграційних процесів і забезпечує створення нового, більш прогресивного типу організації соціо-еколого-економічних відносин та сприяє посиленню конвергентних процесів за допомогою визначених механізмів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. У статті зосереджено увагу на обґрунтуванні механізмів досягнення конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку при дотриманні регіонами того чи іншого виду стратегій та визначено типи регіональної конвергенції, яка буде досягнута за умови

ефективної реалізації стратегії. Реалізація кожної зі стратегій спрямована на зближення рівнів фінансового забезпечення розвитку регіонів, що зумовлюватиме посилення інтеграційних процесів і забезпечить створення нового, більш прогресивного типу організації соціо-еколого-економічних відносин та сприятиме посиленню конвергентних процесів за допомогою визначених механізмів, реалізація яких потребує застосування системи фінансових інструментів конвергенції.

Література

1. Вахович І.М., Камінська І.М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення: Монографія /Вахович І.М., Камінська І.М.// . – Луцьк: Надстир'я, 2009. – 400 с.
2. Слав'юк Р. А., Олександренко І. В. Вплив іноземного капіталу на розвиток регіону: монографія / Слав'юк Р. А., Олександренко І. В. - Львів: ННБК «АТБ», 2010. - 305 с.
3. Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М. А. Козоріз, А. Я. Кузнецова, І.З. Сторонянська, Г. В. Возник. - К.: УБС НБУ, 2010. - 222 с.
4. Фінансово-економічні пріоритети формування інноваційної моделі розвитку регіонів: (монографія)/ науковий редактор – д.е.н. Онищенко В.О. – Полтава: ПолтНТУ, 2010. – 295 с.
5. Сторонянська І.З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. Сторонянська. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 324 с
6. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / [Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін.]; за ред. І. О. Луніної; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. — К., 2010. — 320 с.
7. Бутко М. П. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції: монографія / М. П. Бутко, О. Ю. Акименко; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. - Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. - 232 с.
8. Державне регулювання фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні: монографія/А.В.Кулай// Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2012. – 208 с.

9. Ропотан І. В. Прогнозування регіональної конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку в Україні / І. В. Ропотан // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2014. - №7 (215). – С. 104-120.

10. Вахович І. М., Ропотан І. В. До питання обґрунтування сутності регіональної конвергенції сталого розвитку / І. М. Вахович, І. В. Ропотан // Економічний форум Луцького національного технічного університету. – 2013. - № 4 - С. 150-154.

1. Vakhovych I.M., Kaminska I.M. Finansova spromozhnist rehionu: diahnozyka ta mekhanizmy zabezpechennia: Monohrafiia /Vakhovych I.M., Kaminska I.M.//. – Lutsk: Nadstyria, 2009. – 400 s.

2. Slaviuk R. A., Oleksandrenko I. V. Vplyv inozemnoho kapitalu na rozvytok rehionu: monohrafiia / Slaviuk R. A., Oleksandrenko I. V. - Lviv: NNVK «ATB», 2010. - 305 s.

3. Finansy rehionu: teoriia, problemy, praktyka : monohrafiia / M. A. Kozoriz, A. Ya. Kuznetsova, I.3. Storonianska, H. V. Voznyk. - K.: UBS NBU, 2010. - 222 s.

4. Finansovo-ekonomichni priorytety formuvannia innovatsiinoi modeli rozvytku rehioniv: (monohrafiia)/ naukovyi redaktor – d.e.n. Onyshchenko V.O. – Poltava: PoltNTU, 2010. – 295 s.

5. Storonianska I.Z. Rehionalnyi rozvytok Ukrainy: problemy intehratsii ta konverhentsii / I. Storonianska. – Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2010. – 324 s

6. Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv: monohrafiia / [Lunina I. O., Kyrylenko O. P., Luchka A. V. ta in.] ; za red. I. O. Luninoi; NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia. — K., 2010. — 320 s.

7. Butko M. P. Investytsiina dominantna staloho rozvytku rehionu v umovakh intehratsii : monohrafiia / M. P. Butko, O. Yu. Akymenko; Rada po vyvch. produkt. syl Ukrainy NAN Ukrainy. - Nizhyn : Aspekt-Polihraf, 2009. - 232 s.

8. Derzhavne rehuliuвання фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні: monohrafiia/A.V.Kulai// Lutsk: PrAT «Volynska oblasna drukarnia», 2012. – 208 s.

9. Ропотан І. В. Прогнозування регіональної конвергенції фінансового забезпечення сталого розвитку в Україні / І. В. Ропотан //

Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. – 2014. - №7 (215). – S. 104-120.

10. Vakhovych I. M., Ropotan I. V. Do pytannia obgruntuvannia sutnosti rehionalnoi konverhentsii staloho rozvytku / I. M. Vakhovych, I. V. Ropotan // Ekonomichnyi forum Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. – 2013. - № 4 - S. 150-154.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету

19.04.2018

УДК 332.12 (477)

Сюта Святослав

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС: НАЯВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті розглянуто економічний вплив глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі із Європейським Союзом в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Визначено основні фактори впливу Угоди на українську економіку (переорієнтація експортерів на європейські ринки, підвищення вимог та стандартів до українських експортерів відповідно до норм Європейського Союзу, активізація залучення прямих іноземних інвестицій тощо). Проаналізовано наявні результати функціонування Угоди та імовірні переваги її функціонування в майбутньому, завдяки гармонізації законодавства (доступ до державних закупівель і можливість брати участь в сфері державних замовлень). Наведено статистичні дані, які відображають дію ГВЗВТ, а також обґрунтовано перспективи та можливості розвитку торговельного співробітництва, які відкриваються завдяки функціонуванню ГВЗВТ.

Ключові слова: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі, економічний ефект, експорт, іноземні інвестиції, економічна модернізація, конкурентоспроможність, стандартизація.

Сюта Святослав

ЗОНА СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ С ЕС ИМЕЮЩИХСЯ РЕЗУЛЬТАТОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТОРГОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

В статье рассмотрено экономическое влияние углублённой и всеобъемлющей зоны свободной торговли с Европейским Союзом в рамках Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС. Определены главные факторы влияния соглашения на украинскую экономику (переориентация экспортеров на европейские рынки, повышение требований и стандартов к украинским экспортерам в соответствии с нормами Европейского Союза, активизация привлечения прямых иностранных инвестиций и т. д.) Проанализированы имеющиеся результаты функционирования Соглашения и возможные преимущества ее функционирования в будущем, благодаря гармонизации законодательства (доступ к государственным закупкам и возможность участвовать в сфере государственных заказов). Приведены статистические данные, отражающие действие УВЗСТ, а также обоснованы дальнейшие перспективы и возможности развития торгового сотрудничества, открывающиеся благодаря функционированию УВЗСТ.

Ключевые слова: углублённая и всеобъемлющая зона свободной торговли, экономический эффект, экспорт, иностранные инвестиции, конкурентоспособность, стандартизація, економічна модернізація.

**FREE TRADE AREA BETWEEN UKRAINE AND EU:
RESULTS AND PROSPECTS FOR REGIONAL TRADE
COOPERATION**

The article deals with the economic impact of The Deep and Comprehensive Free Trade Areas with the European Union within the framework of the Association Agreement between Ukraine and the EU. The main factors of the impact of the Agreement on the Ukrainian economy (reorientation of exporters to European markets, increase of requirements and standards for Ukrainian exporters in accordance with the norms of the European Union, increase of attraction of direct foreign investments, etc.) are determined. The present results of the operation of the Agreement and the likely benefits of its functioning in the future, due to the harmonization of legislative framework (access to public procurement and the possibility to participate in the field of public procurement), are analyzed. The statistical data, which reflect the action of the DCFTA, is presented, as well as further prospects and opportunities for the development of trade cooperation, which are opened due to the functioning of the DCFTA.

Key words: deep and comprehensive free trade areas, economic effect, export, competitiveness, standardization, economic modernization, foreign investments.

Постановка проблеми. В умовах процесів глобалізації та розвитку європейського вектора політики інтеграції регіональне торговельно-економічне співробітництво є вкрай важливою проблемою. Українські виробники поступово переорієнтовуються на європейські ринки. А враховуючи те, що із 2016 року впроваджена глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі в межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, актуальність регіональної кооперації значно інтенсифікувалася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномічні дослідження особливостей регіонального співробітництва та інтеграційних процесів та управлінню їх розвитком – предмет системного висвітлення у працях зарубіжних та українських учених: М. Долішнього, Б. Данилишина, Д. Лук'яненка, А. Поручника,

Н. Резнікової, Б. В. Буркинського, О. Крайник, О. Усенко,
А. Філіпенка, В. Чужикова, С. Романюка.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в визначенні перспективності регіональної співпраці в контексті європейської інтеграції і дослідженні її ролі та ефективності у формуванні торговельного співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі набули положення щодо глибокої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ГВЗВТ) між Україною та Європейським Союзом, що є ключовою частиною Угоди. Ці домовленості стануть новим етапом у розвитку довірливих відносин Україна-ЄС, який передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію, і відкриває шлях до подальших прогресивних перетворень. Угода про асоціацію забезпечує спільне підтримання тісних і тривалих відносин на основі спільних цінностей у повній відповідності до демократичних принципів, верховенства права, належного державного управління, прав і основоположних свобод людини [8]. ГВЗВТ називають найбільш амбіційною двосторонньою угодою, що коли-небудь укладав ЄС. По-перше, на відміну від класичних зон ЗВТ, ГВЗВТ передбачає свободу заснування підприємницької діяльності. Звичайно, для цього необхідно в першу чергу налагодити систему законодавства в Україні відповідно до європейського, оскільки поки що шорт-ліст сфер, яким дозволено організовувати підприємницьку діяльність в Євросоюзі складає лише фінансові, телекомунікаційні послуги та поштові служби. Але відповідно до того, як в нашій державі буде гармонізуватись нормативна база із європейською, список сфер, котрим буде надаватися доступ до ринку ЄС буде розширюватись. Це повинно стати новим викликом, новим поштовхом для регіональних компаній, які не мали змоги реалізувати себе в повній мірі у зв'язку із важким доступом до ринків, різницею у законодавчих базах, бюрократизмом тощо. По-друге, ГВЗВТ передбачає взаємний доступ до державних закупівель. Тут особливо важливим є те, що Україна стане єдиною країною, яка не є членом ЄС і матиме таку змогу. Гармонізація законодавства та процедур в сфері державних закупівель надасть можливість українським підприємствам брати участь на рівних

умовах з європейськими підприємствами у проведенні робіт за державним замовленням, наданні послуг та у проведенні тендерів на рівні ЄС, національному та регіональному рівні. Обсяг цього ринку складає майже 2,5 трлн. доларів США. Отже, як на державному, так і на регіональному рівнях з'являється шанс оптимізувати систему державних установ і підприємств, поліпшити виконання їх функцій та скоротити витрати. Тісніша економічна інтеграція завдяки ГВЗВТ стане потужним стимулом до економічного зростання країни. Для цього планується наблизити законодавство, норми та стандарти України до ЄС. Як основний елемент Угоди про асоціацію ГВЗВТ створюватиме можливості для бізнесу в ЄС і в Україні та сприятиме економічній модернізації й інтеграції з ЄС.

Згідно із загальними принципами Угоди, ключовими елементами підтримування та розширення відносин між ЄС і Україною, які утворюватимуть основу таких відносин, є принципи вільної ринкової економіки, належного державного управління, боротьби з корупцією та різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку та ефективним багатостороннім контактам.

У контексті сказаного варто підкреслити деякі фактори, які є дуже важливими для регіональних економік на цей час, враховуючи початок функціонування ЗВТ. В першу чергу це тенденція спаду українського експорту. Зумовлений він, зокрема, важкістю виходу регіональних підприємств-експортерів на ринки ЄС. Угода про ГВЗВТ дуже доречно надає можливості для вирішення цього питання. Налагодження експортних операцій до країн ЄС набуває стратегічного значення для України, враховуючи обмеження російського ринку, який традиційно протягом тривалого часу складав домінуючу частку українського експорту. При цьому ні в якому разі не можна вважати, що ЗВТ буде означати безпрецедентне та стрімке зростання експорту до ЄС. По-перше, повна імплементація ГВЗВТ займає не один рік, що передбачено самою Угодою. По-друге, для безперешкодного та перспективного зростання експорту до країн Євросоюзу, наш ринок зобов'язаний пройти адаптацію до європейських норм та стандартів. Поки що український експорт лише на початковій стадії цього процесу.

Поки цей процес триває, скептики підтримують думку, що підписання Угоди приведе до напливу товарів ЄС на ринки України, українські виробники не зможуть з ними конкурувати та будуть змушені піти з бізнесу. Але насправді подібний розвиток подій є практично неможливим, оскільки до Угоди включені положення про захист найчутливіших галузей. Угода є «асиметричною» на користь України: тимчасом, як українські експортери майже одразу матимуть доступ до європейських ринків, Україна відкриватиме свої кордони значно повільніше. Падіння експорту до РФ, враховуючи напруженість стосунків між Україною та Росією, взаємні санкції, та події на сході України, є досить закономірним. Експорт України до Росії показав різке падіння – на 25,6% у 2016-му році, переважно в результаті обмеження торгівлі з боку Росії і склав лише 9,9% від загального експорту України. На даний момент лише виняткові регіони експортують до Росії та країн СНД більше половини власного виробництва (Харківська, Сумська та Хмельницька області). Натомість, експорт до Європейського союзу минулого року зріс. Тобто спостерігається чітка тенденція переорієнтації з країн СНД на країни- члени ЄС та інші країни світу. Наприклад, частка країн-членів ЄС в обороті зовнішньої торгівлі України зросла з 26% в 2014р. до 31,8% у 2015 р., а у 2016р. частка ЄС у загальному експорті України склала уже 37,1%. Таким чином, Європейський Союз і надалі лишається найбільшим експортним партнером України. Частка ЄС в загальному експорті України в 2016 році майже в 4 рази перевищує частку експорту до Російської Федерації.

Враховуючи імпорт, загальний рівень торгівлі між Україною та ЄС зріс на 8,1%. І цей тренд швидко набуває обертів: у першому кварталі 2017 року у порівнянні до відповідного періоду 2016-го року можна спостерігати підвищення обсягів експорту з України до ЄС на 24,5% [4].

Важливим елементом регіонального співробітництва є інвестиційна діяльність. На жаль, протягом тривалого періоду часу склалась певна диспропорційність інвестування в різні регіони України. Більше половини інвестиційних ресурсів припадає на 4 регіони – м. Київ (30,9%), Дніпропетровську (9,2%), Київську (8,9%) та Донецьку (6,5%) області. При цьому на деяким областях доводиться обходитись менше, ніж одним відсотком загального обсягу освоєних інвестицій (напр. Чернівецька обл. - 0,76%). Крім

диспропорційності інвестування по регіонах, спостерігається сумна картина щодо загальних обсягів інвестиційних ресурсів, за якими у 2014 році Україна займала 42 місце серед 192 країн світу, а в 2015 році їх обсяги скоротились ще майже на 20% у зв'язку із девальвацією гривні та військовими діями на сході країни. При цьому на тлі загострення стосунків з РФ майже 80% складають інвестиції з країн ЄС. Враховуючи те, що Україна у 2015 році ввійшла до трійки країн Східної Європи за найпотужнішим потенціалом внутрішнього ринку, можна стверджувати, що наша держава має досить хороші можливості для залучення нових іноземних інвестицій. Проте для справді ефективного залучення потрібно домогтись зменшення ризиків інвестиційної діяльності, які останніми роками в Україні лише зростають. Згідно з дослідженням, яке проводила Європейська бізнес асоціація, тенденція до погіршення інвестиційного клімату розпочалася ще з 3 кварталу 2011 року і триває дотепер (з невеликих винятків – 2-3 квартал 2013 року і 1-2 квартали 2014 та 2015 років). За регіонами, найбільшого падіння інвестиційної привабливості зазнали Донецька, Луганська та Закарпатська області. Зумовлені такі тенденції багатьма факторами, ключовими, з яких можна назвати складну політичну ситуацію (особливо в східних регіонах), корупцію, недостатній попит, складністю регламенту експортно-імпортних операцій. В останньому питанні може відіграти немало роль гармонізація нормативної бази з європейською, що є невід'ємною частиною інтеграційних процесів та Угоди про зону вільної торгівлі. Покращивши бізнесовий клімат, Україна отримає змогу залучати значні приватні інвестиції з ЄС та країн з-поза його меж. Це допоможе модернізувати економіку країни та активізувати зростання ВВП. Такий прогрес, своєю чергою, створить умови для наближення до європейських стандартів життя – подібно до того, як до цих стандартів наближалися східноєвропейські країни (які приєдналися до ЄС 2004 року) протягом останніх двох десятиліть.

Перехід до норм і стандартів Європейського Союзу у поєднанні з безмитною торгівлею також сприятиме залученню інвесторів та передачі технологій із західноєвропейських та інших провідних економік. Це допоможе перетворити українську економіку з експортера сировинних матеріалів та сільськогосподарської продукції на гравця, який повністю інтегрувався в ринки ЄС.

В тому, що функціонування ГВЗВТ в рамках Угоди про асоціацію є каталізатором залучення прямих іноземних інвестицій в Україну, можна впевнитись, ознайомившись із їх динамікою з дня підписання Угоди. Обсяг залученого акціонерного капіталу в українську економіку після впровадження домовленостей ГВЗВТ показав у 2016 році позитивну динаміку вперше із 2014 року, збільшившись із 36 154,5 млн. дол. США на початок імплементації ГВЗВТ до 37 655,5млн. дол. США на 31.12.2016 року [2].

Ці зміни в торгівлі показують: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі (ГВЗВТ) справді діє і має позитивний вплив. А посилення торгівлі веде до створення нових робочих місць та економічного зростання. Звичайно, активізація торгівлі на сьогодні є помірною. Ще рано оцінювати, чи значне зростання активно буде продовжуватись. Однак існують причини, за якими розвиток торгівлі між Україною та ЄС стане суттєво відчутним поступово, за певний період часу. Крім того, потрібно усвідомлювати, що Угода охоплює набагато ширші рамки міждержавних стосунків, ніж просто торгівля. Підписавши Угоду про асоціацію, Україна взяла на себе зобов'язання прийняти правила внутрішнього ринку ЄС, які стосуються технічних стандартів, державних закупівель, конкуренції, інтелектуальної власності тощо. Угода також стосується і вдосконалення відповідного законодавства, забезпечення сертифікації і стандартизації, санітарних правил згідно вимог Європейського Союзу, що, в свою чергу, поступово позитивно впливатиме на конкурентоспроможність українських виробників, підвищення якості вітчизняної готової продукції, зростання експорту тощо. Тому статистичні дані, якими зазвичай характеризують економічні результати, можуть лише частково відобразити економічний ефект, який повільно, але впевнено забезпечує глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС. Процес впровадження усіх пунктів Угоди про асоціацію передбачає стандарти ЄС у ключових промислових галузях. Вітчизняні компанії будуть зобов'язані здійснити необхідні зміни на у всіх аспектах, які не відповідають стандартам ЄС. Результатом таких змін стане виробництво продукції кращої якості. В Угоді визначено деякі промислові галузі, де уже передбачено наближення до норм та стандартів ЄС, і в яких цей процес займе кілька років. На думку експертів, у десятирічній перспективі зона вільної торгівлі з ЄС збільшить добробут українців на 12,3 %, зростання зарплат тільки за

рахунок Угоди про асоціацію становитиме близько 10 %, а приріст капітальних інвестицій в Україні буде на рівні 17,3 % [3].

Враховуючи напруженість стосунків із Російською Федерацією, яка зупинила дію зони вільної торгівлі між Україною та РФ ще напередодні введення в дію глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС цілком логічно і закономірно, що саме Європейський Союз став основним торговельним партнером України. На ринок ЄС починають поступово виходити компанії, які традиційно експортували до РФ. Та попри певні успіхи, сальдо зовнішньої торгівлі з Євросоюзом залишається від'ємним. Це, в першу чергу пов'язано із тим, що попри всі позитивні зрушення, більшу частину українського експорту до Європейського Союзу складають сировинні ресурси, левову частку з яких становить аграрна продукція, яка витіснила металургію із перших позицій українського експорту [5]. Однак, враховуючи позитивні тенденції, українські виробники мають перспективу поступово переходити на виготовлення більших обсягів продукції із більшою доданою вартістю, з метою їх подальшого експорту в Європу, замість екстенсивного варіанту сировинного експорту. Проте реалізація такої зміни вектора експортоорієнтованих вітчизняних виробників буде можлива тільки при дотриманні європейських “правил гри” ведення бізнесу. Фактори, які повинні при цьому враховуватись були наведені вище (нормативне забезпечення, підвищення рівня стандартизації, санітарних норм тощо). Тому для збереження позитивної динаміки експорту необхідно активно працювати в цьому напрямку, в іншому разі українські виробники не зможуть витримати конкуренції на європейському ринку.

Висновки. Із сказаного вище випливає наступне. Можна впевнено стверджувати, що глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі в межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є дієвою. Уже зараз очевидно, що Євросоюз став торговельним партнером номер один для нашої держави. Це можна стверджувати, проаналізувавши дані на сайті Державної служби статистики [2]. На фоні ускладнених стосунків із Росією і продовженням тенденції до падіння експорту до РФ – за перший рік дії Угоди частка північно-східних сусідів від загального українського експорту знизилась до 9,9%, частка ЄС від загального обсяг експорту за аналогічний період часу склала цілих 37,1%, а за перший квартал другого року дії Угоди,

порівняно з відповідним періодом першого року, зросла ще на 24,5%. Тобто результати ГВЗВТ очевидні уже сьогодні.

Водночас, існують і скептично налаштовані групи людей. Основним аргументом противників ГВЗВТ є невідповідність продукції українських компаній стандартам ЄС і як наслідок – неспроможність витримувати конкуренцію та експортувати товари на європейські ринки, очікуючи, що європейська продукція захопить деякі сегменти українського ринку. Проте насправді Угодою передбачений доступ українських виробників до європейських ринків, в той час як Україна відкриватиме свої кордони для європейського експорту поступово, повільніше. Це потрібно для того, аби дозволити українським компаніям поступово адаптуватися до нових умов. Щодо конкурентоспроможності української продукції, то уже сьогодні більше третини українського експорту вже прямує до ЄС. Це свідчить про те, що українські компанії вже досить готові адаптуватися до стандартів ЄС та експортувати свою продукцію до Євросоюзу. При цьому, слід пам'ятати, що Угода є довгостроковим проектом і з року в рік приносить все більші результати. Це стосується вдосконалення законодавчої бази, підвищення технічних стандартів, санітарних норм та правил тощо. Стандартизація згідно вимог європейського рівня українських виробників прямо впливає на підвищення їх конкурентоспроможності, що, в свою чергу, позитивно відобразиться на торговельному балансі. Крім того, це позитивно позначиться не тільки на українських виробниках, але і на українських споживачах, які отримають товари і послуги більш високої якості, а також альтернативу імпортним товарам, якої зараз в деяких сегментах часто не вистачає. Саме тому не слід чекати негайного покращення уже зараз. Враховуючи, що навіть в ключових промислових галузях, де Угодою передбачене наближення до норм і стандартів ЄС, цей процес займе кілька років, повного переходу до стандартів європейського рівня у всіх сферах економіки доведеться трохи почекати. Ще одним позитивним проявом імплементації ГВЗВТ є збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій. Притік іноземного капіталу показав збільшення, відносно попереднього року вперше за три останні роки. В свою чергу, збільшення обсягів інвестицій повинне активізувати модернізацію української промисловості та прискорити рух до стандартів ЄС. Всі країни, які розвинули ближчі економічні зв'язки з ЄС ще на початку 1990-х років (завдяки Угодам про асоціацію),

дістали від цього вигоди, скориставшись перевагами потужного економічного розвитку. Цей розвиток дав результати ще за багато років до їхнього вступу до Європейського Союзу. [7]

Міжнародні торговельні угоди та ефективне внутрішнє бізнес середовище є важливими складовими економічного зростання та розвитку, хоча самі по собі вони не забезпечують ніякої реальної вигоди. Вигода від торгівлі реалізується підприємствами, які користуються наявними можливостями. Тому підприємства мають розробляти, планувати та реалізувати стратегії, необхідні для того, щоб скористатися відповідними можливостями. Тому можна стверджувати, що при підтриманні цивілізованого діалогу між владою та приватним сектором, впровадженні і дотриманні європейських норм і стандартів при здійсненні торговельних операцій експорту/імпорту, економічний ефект від впровадження глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі із ЄС продовжить зростати.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] – Урядовий портал – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631

2. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Бідюк Т. Зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1933:zona-vilnoji-torgivli-mizh-ukrajinoyu-ta-evropejskim-soyuzom&catid=8&Itemid=350

4. Жослін Гітон Півтора року ЗВТ: чи спростилася торгівля між Україною та ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/experts/2017/06/26/7067592/>

5. Топ-10 аграрних товарів: що імпортує та експортує Україна // Агропортал [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/top10-agrarnykh-tovariv-cho-importiruet-i-eksportiruet-ukraina/>

6. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf \

7. Міфи про угоду про асоціацію – аналіз фактів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/myths_aa_uk.pdf

8. Угода про Асоціацію між ЄС та Україною. Короткий посібник з Угоди про Асоціацію [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Elektronnyi resurs] – Uriadovi portal – Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631

2. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Bidiuk T. Zona vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom // Tsentri doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1933:zona-vilnoi-torghivli-mizh-ukrajinoiu-ta-evropejskim-soyuzom&catid=8&Itemid=350

4. Zhoslin Hiton Pivtora roku ZVT: chy sprostylasia torhivlia mizh Ukrainoiu ta YeS [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/06/26/7067592/>

5. Top-10 ahrarykh tovariv: shcho importuie ta eksportuie Ukraina // Ahroportal [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/top10-agrarnykh-tovariv-cho-importiruet-i-eksportiruet-ukraina/>

6. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf \

7. Mify pro uhodu pro asotsiatsiiu – analiz faktiv [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu:

http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/myths_aa_uk.pdf

8. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh YeS ta Ukrainoiu. Korotkyi posibnyk z Uhody pro Asotsiatsiiu [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету

3.04.2018

УДК 657:657.37

Чернега Любов

ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ

У статті розглядаються останні зміни законодавства в сфері бухгалтерського обліку України та вплив на організацію обліку. Виділені основні відмінності між положеннями, які наводяться у Директиві ЄС, НП(С)БО та МСФЗ. Визначена основна мета імплементації Директиви. Проаналізовані та виділені основні переваги введення Директиви. Охарактеризовано зміни складу фінансової звітності та їх подальший вплив на інформативність даних. Розглянуто нововведену класифікацію підприємств згідно Директиви та зміни у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Досліджено нове поняття «підприємства, що становлять суспільний інтерес» та критерії відповідності даному поняттю. Систематизовано зміни законодавства та визначені основні напрями подальших досліджень розвитку та удосконалення обліку на підприємствах України.

Ключові слова: МСФЗ, П(С)БО, фінансова звітність, принципи фінансової звітності, бухгалтерський облік, гармонізація.

Чернега Любов

ПЕРСПЕКТИВЫ ОБНОВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ

В статье рассматриваются последние изменения законодательства в сфере бухгалтерского учета Украины и влияние на организацию учета. Выделены основные отличия между положениями, которые наводятся в Директиве ЕС, НП(С)БУ и МСФО. Определена основная цель имплементации Директивы. Проанализированы и выделены основные преимущества введения Директивы. Охарактеризованы изменения состава финансовой отчетности и их последующее влияние на информативность данных. Рассмотрена нововведённая классификация предприятий согласно Директивы и изменений в Законе Украины «Про бухгалтерский учет и финансовую отчетность в Украине». Исследовано новое понятие «предприятия, представляющие общественный интерес» и критерии соответствия данному понятию. Систематизированы изменения законодательства и определены основные направления последующих исследований развития и совершенствования учета на предприятиях Украины.

Ключевые слова: МСФО, П(С)БУ, финансовая отчетность, принципы финансовой отчетности, бухгалтерский учет, гармонизация.

Chernega Liubov

PERSPECTIVES OF UPDATING OF NATIONAL ACCOUNTING AND REPORTING STANDARDS

The recent changes in legislation in the field of accounting in Ukraine and the impact on the organization of accounting are examined. The main differences between the provisions that are imposed in the EU Directive, National accounting standards and IFRS are emphasized. The main goal of the Directive implementation was determined. The main advantages of introducing the Directive have been analyzed and outlined.

The changes in financial statements components and their subsequent influence on the information data are characterized. The new classification of enterprises according to the Directive and amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» is considered. The new concept of «public-interest entities» and the criteria of conformity to this concept are distinguished. The changes in the legislation have been systematized and the main directions of subsequent research of development and improvement of accounting at Ukrainian enterprises have been determined.

Keywords: IFRS, national accounting standards, financial reporting, financial reporting principles, accounting, harmonization.

Постановка проблеми. Дослідження змін методичних і теоретичних аспектів обліку є важливим у сучасних умовах розвитку економіки. Внаслідок міжнародної економічної інтеграції України все більше вітчизняних підприємств переходить до міжнародних стандартів. Перевагами переходу до застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності (далі – МСФЗ) та інтеграції до Європейського Союзу є можливість виходу на міжнародні ринки, розширення співпраці з іноземними контрагентами. Застосування єдиних підходів в організації обліку та формуванні звітної інформації, використання професійного судження щодо визнання, оцінки та розкриття інформації у фінансовій звітності робить підготовлені фінансові звіти більш зрозумілими для іноземних партнерів.

Останніми роками зміни чинного законодавства в Україні у сфері обліку і звітності були спрямовані на наближення до МСФЗ. Водночас останні зміни, внесені в Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», запроваджують наближення обліку та звітності до вимог Директиви ЄС 2013/34/ЄС, що відрізняються від МСФЗ. Отже, актуальним є проведення порівняльного аналізу основних характеристик існуючих стандартів, виділення значних, які матимуть вплив на ведення обліку та складання фінансової звітності українськими підприємствами, та формулювання основних напрямів, що будуть оновлені внаслідок змін законодавства у цій сфері.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Гармонізації національних облікових стандартів з вимогами міжнародних присвячені праці таких науковців, як Бутинець Ф. Ф. [1], Голов С. Ф.

[2], Єфімов В. І. [3], Петрук О. М. [4], Слободяник Ю. Б., Тимощенко Ю. М. [5], Швець В. Г. [6] та багатьох інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Розбіжності в особливостях обліку та складання фінансової звітності при виході на міжнародні ринки та взаємодії з членами ЄС формують потребу в розробці та розвитку нормативно-правового забезпечення, впровадженні нових нормативів і правил організації та ведення бухгалтерського обліку.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз останніх змін законодавства в сфері бухгалтерського обліку України та його впливу на організацію обліку та подання звітності українськими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації економіки та асоціації України з ЄС відбувається поступова трансформація стандартів до європейських вимог. Так, згідно з Директивою 2013/34/ЄС від 26 червня 2013 року Європейського Парламенту та Ради про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані звіти деяких видів підприємств, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС, відбувається сприйняття її вимог, та перенесення змін положень до національного законодавства, з урахування умов Директиви [7].

Проаналізуємо основні відмінності між положеннями, які наводяться у Директиві, вимогами вітчизняних НП(С)БО та МСФЗ. Дані з дослідження якісних характеристик наведені у таблиці 1. Метою імплементації Директиви є гармонізація законодавчих актів України щодо складання річної фінансової звітності, консолідованої звітності та пов'язаної звітності певних типів підприємств з її положеннями. Завданнями плану імплементації є розроблення та прийняття відповідного законопроекту та нормативно-правових актів України, спрямованих на досягнення цілей Директиви. Гармонізація бухгалтерського обліку та звітності сприяє підвищенню рівня зрозумілості, порівнянності та якості показників серед користувачів.

Основним законом, який визначає правові засади регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні, є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», саме даний закон зазнав змін внаслідок

імплементатії Директиви [11]. Верховна Рада 05 жовтня 2017 року прийняла Закон №2164-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень», який набирає чинності з 01.01.2018 року. Так, в законі про зміни з'явилися доповнення до статей, які раніше містили тільки теоретичні аспекти, тлумачення та визначення основних економічних показників.

З 01.01.2018 встановлюється класифікація підприємств за розміром на мікропідприємства, малі, середні та великі. Класифікація доповнена вартісними критеріями, а саме встановлено розмір чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) для кожного виду підприємства згідно з цілями закону, балансову вартість активів. Також розмежування проводиться і за середньою кількістю працівників. Вартісні критерії наведені у таблиці 2.

Присутні відмінності в принципах за МСФЗ та Директиви ЄС. Наприклад, кількість принципів у МСФЗ, в порівнянні з Директивою менша, що може бути негативним аспектом, адже застосування принципів забезпечує більшу ретельність та якість при складанні фінансової звітності. Директивою ЄС було впроваджено ведення управлінського звіту, що є значними змінами при підготовці фінансової звітності, адже звіт міститиме більш детальну інформацію щодо діяльності підприємства, достовірний огляд розвитку, ефективності діяльності та стану підприємства, а також опис основних ризиків і невизначеностей, з якими воно стикається. Огляд повинен містити збалансований і комплексний аналіз розвитку, ефективності діяльності та стану підприємства, з урахуванням його розміру та складності його господарської діяльності. У випадках, коли це необхідно для розуміння розвитку, ефективності діяльності або стану підприємства, аналіз повинен містити фінансові та, у відповідних випадках, нефінансові ключові показники ефективності, що стосуються конкретного напрямку діяльності, включаючи інформацію стосовно природоохоронних і кадрових питань. При наданні аналізу в управлінському звіті у відповідних випадках буде наводитися посилання на суми, відображені у річній фінансовій звітності, а також додаткові пояснення цих сум.

Таблиця 1

Основні характеристики МСФЗ та Директиви 2013/34/ЄС
(систематизовано автором на основі [7-10])

№ з/п	Найменування досліджуваної категорії / характеристик	МСФЗ	Директива 2013/34/ЄС (Майбутні зміни НП(С)БО)
1	2	3	4
1	Категорії підприємств та груп	Малі та середні підприємства (без вартісних критеріїв)	Мікропідприємства, малі, середні та великі підприємства (з вартісними критеріями)
2	Загальні принципи фінансової звітності	Доречність; безперервність; принцип нарахування	Повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування; превалювання сутності над формою; єдиний грошовий вимірник; принцип обачності (який застосовний лише до кінця поточного року)
3	Порядок подання фінансової звітності та застосування аудиту	Відсутня інформація про електронну подачу звітності та про аудит	Удосконалення порядку подання фінансової звітності в єдиному електронному форматі та її оприлюднення разом з аудиторським висновком
4	Відкритість інформації (щодо доступу до фінансової звітності)	Відсутні положення щодо розкриття інформації	Зазначається про відкритий доступ до фінансової звітності за першим зверненням користувачів
5	Консолідована фінансова звітність	Відсутність вартісних критеріїв	Підприємства, що контролюють інші підприємства (крім підприємств, що становлять суспільний інтерес), можуть не подавати консолідованої фінансової звітності, якщо разом із контрольованими підприємствами їхні показники на дату складання річної фінансової звітності не перевищують двох із таких критеріїв: - балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро; - чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро; - середня кількість працівників – до 50 осіб

Продовж. табл. 1

1	2	3	4
6	Терміни оприлюднення фінансової звітності (разом з аудиторським висновком)	Відсутня інформація	Підприємства, що становлять суспільний інтерес (крім великих підприємств, які не є емітентами цінних паперів), публічні акціонерні товариства, суб'єкти природних монополій на загальнодержавному ринку та підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення – не пізніше ніж до 30 квітня року, що настає за звітним періодом; великі підприємства, які не є емітентами цінних паперів та середні підприємства – не пізніше ніж до 1 червня року, що настає за звітним періодом
7	Управлінський звіт	Не передбачено	Передбачено

Таблиця 2

Зміни статті 2 Закону «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» (систематизовано на основі [11])

Види підприємств для цілей підприємства	Вартісні критерії		Середня кількість працівників
	Балансова вартість активів	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	
Мікропідприємства	до 350 тисяч євро	до 700 тисяч євро	до 10 осіб
Малі підприємства	до 4 мільйонів євро	до 8 мільйонів євро	до 50 осіб
Середні підприємства	до 20 мільйонів євро	до 40 мільйонів євро	до 250 осіб
Великі підприємства	понад 20 мільйонів євро	понад 40 мільйонів євро	понад 250 осіб

Також з 01 січня 2019 року впроваджується таксономія фінансової звітності за міжнародними стандартами в електронному вигляді, що дозволить підвищити рівень прозорості та довіри серед постачальників, покупців та потенційних інвесторів. Встановлення вартісних критеріїв чистого доходу, балансової вартості активів дозволяють збільшити контроль за діяльністю багатьох підприємств. Для підприємств зі спільною діяльністю було впроваджено обмеження,

яке дозволяє не складати консолідованої звітності при дотриманні межі критеріїв, що значно полегшує роботу бухгалтерських служб, але збільшується контроль за показниками діяльності.

З огляду на застосування стандартів вводиться обов'язок для підприємства, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами, забезпечити ведення бухгалтерського обліку відповідно до облікової політики за міжнародними стандартами після подання першої фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами, що визнається такою у порядку, визначеному міжнародними стандартами.

Значним введенням в Директиві було запровадження публічності інформації, що надасть змогу підвищити прозорість даних підприємств. Підвищення достовірності даних забезпечуватиметься підтвердженням аудиторським звітом. Згідно з Директивою фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, не є конфіденційною інформацією та не належить до інформації з обмеженим доступом. Підприємства будуть зобов'язані надати копію фінансової звітності за запитом юридичних та фізичних осіб у порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації», і це має перевагу в порівнянні з МСФЗ. У Директиві запроваджено обов'язкові терміни оприлюднення фінансової звітності. Також в законі про зміни впроваджується розширення сфери застосування міжнародних стандартів фінансової звітності шляхом законодавчого закріплення їх обов'язкового застосування великими підприємствами та підприємствами, які здійснюють видобуток корисних копалин загальнодержавного значення.

Значних змін набув склад фінансової звітності, який подається підприємствами. Вводиться лише три обов'язкових звіти: баланс, звіт про прибутки та збитки та примітки до фінансової звітності. Вважаємо, що дані зміни, з виключенням зі складу звітів звіту про рух грошових коштів та звіту про власний капітал, є негативними, адже понизиться рівень інформативності фінансової звітності в розрізі основних надходжень та видатків на підприємстві, руху та динаміки власного капіталу.

У Директиві ЄС було введено нове поняття для України «підприємства, що становлять суспільний інтерес», підприємства - емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових

торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств) та підприємства, які відповідно до Закону належать до великих підприємств, повинні створити бухгалтерську службу на чолі з головним бухгалтером, до складу якої входить не менше двох осіб. Були змінені вимоги до головного бухгалтера підприємства, що становлять суспільний інтерес, ним може бути призначена особа, яка має повну вищу економічну освіту, стаж роботи у сфері фінансів, бухгалтерського обліку та оподаткування не менше трьох років, не має непогашеної або незнятої судимості за вчинення злочину проти власності та у сфері господарської діяльності.

Вважаємо, що дані зміни є значними в законодавстві та дозволять підвищити якість при складанні фінансової звітності. Підприємства складатимуть і подаватимуть фінансову звітність на основі таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами в єдиному електронному форматі, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку, починаючи з 01 січня 2019 року.

За концептуальною основою фінансової звітності, доходи і витрати вважаються основними елементами, які безпосередньо пов'язані з оцінкою діяльності в звіті про прибутки та збитки [12]. Тому їх структура та динаміка є важливою при аналізі діяльності, а деталізація та групування доходів і витрат на міжнародному рівні дозволить підвищити аналітичність та прозорість даних. Якщо звіти матимуть єдину форму, однакові статті та методичку розрахунку, це полегшить сприйняття звітності іноземними партнерами та іншими зацікавленими користувачами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження показало, що зміни в законодавстві сприятимуть удосконаленню ведення обліку та складання фінансової звітності відповідно до європейського законодавства, зростатиме рівень прозорості та достовірності показників фінансової звітності підприємств. Дані обліку стануть більш деталізованими, при застосуванні Директиви ЄС та міжнародних стандартів, що є можливістю для збільшення: інвестиційної привабливості підприємств для потенційних інвесторів, надійності для контрагентів підприємства.

Визначені особливості обліку потребують детального вивчення та вдосконалення в перспективі. Останні зміни в законодавстві спрямовані на гармонізацію та вдосконалення обліку та складання фінансової звітності на вітчизняних підприємствах. Багато положень ще не висвітлено в національних стандартах та потребує досліджень науковцями перед введенням в нормативно-правові акти.

Вважаємо, що для розвитку та удосконалення обліку на підприємствах, в умовах інтеграції до ЄС, необхідною є орієнтація на досвід та практику ведення обліку та складання звітності в ЄС, це сприятиме уніфікації обліку в країні та сприятиме розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни в цілому, зокрема, збільшенню доходів підприємств від міжнародних контрактів і гармонізації фінансово-економічних відносин. Для ефективної діяльності підприємств, залученню інвестицій необхідно формувати системи обліку за допомогою нормативно-правового регулювання, адже це забезпечить ефективніший контроль за здійсненням операцій підприємств.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Міжнародний облік чи його гармонізація та стандартизація // Вісник ЖДТУ. – 2003. – № 2 (24). – С. 3-11.
2. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: Монографія / С. Ф. Голов. – К.: ЦУЛ, 2007. – 522 с.
3. Єфімов В. І. Напрями гармонізації бухгалтерського обліку та звітності в Україні / В. І. Єфімов // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 278–284.
4. Петрук О. М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420с.
5. Слободяник Ю. Б. Особенности и проблемы конвергенции национальных и международных стандартов учета и отчетности в Украине / Ю. Б. Слободяник, Ю. Н. Тимошенко // Международный бухгалтерский учет. – 2012. – № 22 (220). – С. 58-64.
6. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку / В. Г. Швець. – К.: Знання, 2006. – 525 с.
7. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та

пов'язаних з ними звіти певних типів компаній [Електронний ресурс] // 2013/34/ЄС. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://vobu.ua/ukr/documents/item/dyrektyva-2013-34-es>

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 Подання фінансової звітності (МСБО 1) [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS%2001_ukr_2016.pdf

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 Основні засоби (МСБО 16) [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS%2016_ukr_2016.pdf

10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 (МСБО 27) [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS%2027_ukr_2016.pdf

11. Про внесення змін до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" щодо удосконалення деяких положень [Електронний ресурс] // 2164-VIII. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.

12. Концептуальна основа фінансової звітності [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files.pdf>.

1. Butinets F. F. Mizhnarodniy oblik chi yogo garmonizatsiya ta standartizatsiya // Visnik ZhDTU. – 2003. – # 2 (24). – S. 3-11

2. Golov S. F. Buhgalterskiy oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektivi rozvitku: Monografiya / S. F. Golov. – K.: TsUL, 2007. – 522 s.

3. Efimov V. I. Napryami garmonizatsiyi buhgalterskogo obliku ta zvitnostI v Ukraini / V. I. Efimov // Finans, oblik i audit. – 2011. – # 18. – S. 278–284.

4. Petruk O. M. Garmonizatsiya natsionalnih sistem buhgalterskogo obliku: Monografiya. – Zhitomir: ZhDTU, 2005. – 420 s.

5. Slobodyanik Yu. B. Osobennosti i problemyi konvergentsii natsionalnyih i mezhdunarodnyih standartov ucheta i otchetnosti v Ukraine / Yu. B. Slobodyanik, Yu. N. Timoschenko // Mezhdunarodniy buhgalterskiy uchet. – 2012. – # 22 (220). – S. 58-64.

6. Shvets V. G. Teoriya buhgalterskogo obliku / V. G. Shvets. – K.: Znannya, 2006. – 525 s.

7. Direktiva 2013/34/ES Evropeyskogo Parlamentu ta Radi pro schorIchnu fInansovu zvltnIst, konsolidovanu fInansovu zvltnIst ta pov'yazanih z nimi zvlTi pevnih tipIv kompaniy [Elektronniy resurs] // 2013/34/ES. – 2013. – Rezhim dostupu do resursu: <http://vobu.ua/ukr/documents/item/dyrektyva-2013-34-es>

8. Mizhnarodniy standart buhgalterskogo obliku 1 Podannya fInansovoYi zvltnostI (MSBO 1) [Elektronniy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS_01_ukr_2016.pdf.

9. Mizhnarodniy standart buhgalterskogo obliku 16 Osnovni zasobi (MSBO 16) [Elektronniy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS_16_ukr_2016.pdf.

10. Mizhnarodniy standart buhgalterskogo obliku 27 (MSBO 27) [Elektronniy resurs]. – 2016. – Rezhim dostupu do resursu: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS_27_ukr_2016.pdf.

11. Pro vnesennya zmIn do Zakonu UkraYini "Pro buhgalterskiy oblik ta fInansovu zvltnIst v UkraYini" schodo udoskonalennya deyakih polozhen [Elektronniy resurs] // 2164-VIII. – 2017. – Rezhim dostupu do resursu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.

12. Kontseptualna osnova fInansovoYi zvltnostI [Elektronniy resurs]. – 2010. – Rezhim dostupu do resursu: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files.pdf>.

***Рецензент:** Слободяник Ю. Б., д.е.н., доцент, професор кафедри Одеського національного економічного університету*

21.03.2018

КОН'ЮКТУРА РИНКУ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Олійно-жирова промисловість України – одна з провідних галузей харчової промисловості, яка є структурним підкомплексом АПК і являє собою досить економічно розвинену, сформовану, постійно функціонуючу систему.

Олійно-жирова промисловість України показує високі темпи зростання виробництва, споживання і посідає одну з лідируючих позицій в експорті. З огляду на експортну спрямованість галузі актуальним є дослідження наслідків і перспектив розвитку ринку олійних культур в умовах глобалізації. Олійні культури є джерелом одержання цінної продукції продовольчого і технічного призначення. Частка прибутку від їх реалізації у прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції постійно збільшується. Саме тому потенціал олійних культур суттєво впливає на прибутковість і конкурентоспроможність аграрного сектора країни.

Розглянуто теоретичні та методичні засади формування пропозиції на агропродовольчому ринку, його основні функції, умови ефективного функціонування та критерії, які характеризують структуру ринку. Проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку світового і вітчизняного ринків продукції олійних культур та чинників, що на них впливають. висвітлено питання оптимізації природно-економічного потенціалу вирощування олійних культур, наведено стратегічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції олійних культур за обмеженого фінансово-кредитного забезпечення.

Ключові слова: олія, ринок, олійно-жирова промисловість, агропромисловий комплекс, соняшник, експорт, соя, кредит.

КОНЬЮКТУРА РЫНКА МАСЛЕНО-ЖИРОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Масложировая промышленность Украины - одна из ведущих отраслей пищевой промышленности, которая является структурным подкомплексом АПК и представляет собой достаточно экономически развитую, сложившуюся, постоянно функционирующую систему.

Масложировая промышленность Украины показывает высокие темпы роста производства, потребления и занимает одну из лидирующих позиций в экспорте. Учитывая экспортную направленность отрасли актуальным является исследование последствий и перспектив развития рынка масличных культур в условиях глобализации. Масличные культуры является источником получения ценной продукции продовольственного и технического назначения. Доля прибыли от их реализации в прибыли от реализации сельскохозяйственной продукции постоянно увеличивается. Именно поэтому потенциал масличных культур существенно влияет на прибыльность и конкурентоспособность аграрного сектора страны.

Рассмотрены теоретические и методические основы формирования предложения на агропродовольственном рынке, его основные функции, условия эффективного функционирования и критерии, характеризующие структуру рынка. Проанализировано современное состояние и тенденции развития мирового и отечественного рынков продукции масличных культур и факторов, на них влияющих. освещены вопросы оптимизации природно-экономического потенциала выращивания масличных культур, приведены стратегические направления повышения эффективности производства продукции масличных культур при ограниченном финансово-кредитного обеспечения.

Ключевые слова: масло, рынок, масложировая промышленность, агропромышленный комплекс, подсолнечник, экспорт, соя, кредит.

CONJUNCTURE OF THE MARKET OF THE OLIVE-FERROUS INDUSTRY OF UKRAINE

The oil and fat industry of Ukraine is one of the leading branches of the food industry, which is a structural subcomplex of the agroindustrial complex and is a fairly economically developed, well-established, constantly functioning system.

The oil and fat industry of Ukraine shows high growth rates of production, consumption and occupies one of the leading positions in exports. Given the export orientation of the industry, it is relevant to study the consequences and prospects of the market for oilseed crops in a globalized environment. Oil-bearing crops are a source of valuable food products and technical purposes. The share of profit from their sale in the profits from the sale of agricultural products is constantly increasing. That is why the potential of oilseeds significantly affects the profitability and competitiveness of the country's agrarian sector.

The theoretical and methodical principles of forming the proposal on the agro-food market, its main functions, conditions of effective functioning and criteria characterizing the structure of the market are considered. The current state and trends of development of world and domestic markets of oilseeds production and factors influencing them are analyzed. The questions of optimization of the natural and economic potential of cultivating oilseeds are highlighted, strategic directions of increasing the production efficiency of oilseed crops for limited financial and credit support are given.

Key words: oil, market, oil and fat industry, agro-industrial complex, sunflower, export, soya, credit.

Постановка проблеми. Олійно-жирова промисловість України показує високі темпи зростання виробництва, споживання і посідає одну з лідируючих позицій в експорті.

Стратегічне значення олійного виробництва в Україні підтверджує його перспективність. Олійно-жирова промисловість займає одне з провідних місць у формуванні внутрішнього ринку продовольства та структурі валютних надходжень, є однією з бюджето-формуючих галузей. У структурі експорту продовольчих

товарів продукції олійно-жирової промисловості належить понад 30 %, а в загальних обсягах аграрної продукції – близько 14 [1]. Не зважаючи на зростаючий попит на рослинні олії на світовому ринку, серйозними стримуючими факторами для підприємств галузі на внутрішньому ринку є декларування цін на олію як соціально значимий продовольчий товар, низька купівельна спроможність населення, загроза посилення ризиків сировинного забезпечення внаслідок скасування експортного мита на насіння соняшника і відсутності бар'єрів для експорту ріпаку і сої. Крім того, в галузі посилюється диспаритет між наявними переробними потужностями, які станом на 1.01.2015 р. становили 15 231,8 тис. т переробки насіння олійних культур в рік, і сировинною базою, яка з урожайністю соняшника на рівні 19—20 ц/га, становить 10—11 млн. т в рік. Все це в умовах посилення глобалізації і обмеженості попиту на внутрішньому ринку рослинних олій визначає необхідність теоретичних та науково-практичних досліджень особливостей функціонування підприємств олійно-жирової галузі, зокрема процесу конкуренції в першому її сегменті, а саме виробництві рослинних олій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вирішення проблем державного регулювання і подальшого розвитку олійного виробництва привертало й продовжує привертати увагу багатьох дослідників, серед яких: О. М. Іваницька, М. Х. Корецький, О. Г. Мордвінов, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак, В. В. Юрчишин. Визначенню напрямів удосконалення механізму державного регулювання та інноваційно-інвестиційної політики розвитку олійного виробництва присвячені роботи С. І. Таршина [2,3]. Розробці науково обґрунтованих напрямів і практичних рекомендацій з розвитку інноваційної діяльності підприємств олійно-жирового підкомплексу АПК, узагальненню теоретичних засад інноваційної діяльності підприємств з урахуванням сучасних умов господарювання в Україні, визначенню сутності та специфіки інноваційного розвитку підприємств як чинника підвищення ефективності олійно-жирового виробництва присвячена дисертаційна робота І. В. Драган [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

З метою визначення рівня розвитку галузі слід провести аналіз виробництва насіння олійних культур та продуктів їх переробки.

Метою статті є дослідження кон'юктури ринку олійно-жирової промисловості України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Найбільш поширеними олійними культурами в Україні є соняшник, соя, ріпак, льон, гірчиця. Україна – один з основних світових виробників насіння соняшнику. Природно-кліматичні умови дозволяють вирощувати соняшник практично на всій території. Соняшник – теплолюбна і посухостійка культура, кращими ґрунтами для соняшнику є типові чорноземи, темно-каштанові, сірі лісові суглинки та перегнійно-карбонатні. Отже, найсприятливіші умови для вирощування соняшнику у степовій і частково лісостеповій природних зонах. Найбільші посіви соняшнику у 2015 р. були в Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Харківській, Миколаївській, Одеській та Херсонській областях.

Досліджуючи динаміку посівних площ олійних культур за роками, спостерігаємо збільшення посівів соняшнику та сої. Так, зібрана площа соняшнику в Україні та Запорізькій області у 2015 р. становила 5081,7 та 595,1 тис. га, що порівняно з 2014 р. відповідно становить 121,2 та 107,1 %. Значно збільшилась зібрана площа сої у 2015 р. порівняно з 2014 р. В Україні цей показник становив 1412,43 тис. га, що у 2,3 раз більше, ніж у 2014 р., у Запорізькій області відповідно 8,71 тис. га, або 150,2 % до 2013 р. Стосовно ріпаку, то за чотири роки його посівні площі значно скоротились: в Україні у 2012 р. ріпак було зібрано з площі 547,01 тис. га, що в 1,8 раз менше, ніж у 2009 р. (1013,6 тис. га), у Запорізькій області – з 8,31 тис. га, що в 2,5 рази менше, ніж у 2011 р. (20,5 тис. га). Для визначення рівня розвитку олійно-жирової галузі слід проаналізувати виробництво насіння олійних культур за обсягом.

Переробкою насіння олійних культур в Україні (за даними Держстату) займаються 1200 суб'єктів господарювання. При цьому галузь характеризується досить високою концентрацією виробництва: понад 90 % олії виробляє 51 спеціалізоване підприємство великої та середньої потужності.

Загалом на сьогодні в олійно-жировому виробництві має місце висока концентрація капіталу.

При цьому в світі через падіння цін на нафтопродукти дешевшають і рослинні олії, для яких нафта є базисом вартості. В

світлі зниження рентабельності олійного виробництва питання його ефективності є одним із ключових в галузі. При переробці насіння соняшника кожен додатковий відсоток виходу олії забезпечує до 15 дол. США прибутку на 1 т олії [5].

Структуру ринку рослинних олій можна оцінити за допомогою моделі виробничої функції [6, с. 137]:

$$y = a \prod_{j=1}^n x_j^{\alpha_j}, \quad (1)$$

де y — обсяг випуску рослинної олії, t ; j x — фактори випуску рослинних олій, α_j — параметри виробничої функції, при цьому $j = 1, \dots, n$.

Така функція є гнучкою і описує основні виробничо-технологічні взаємозв'язки переробного виробництва. Крім того, функція Коба-Дугласа, яка часто застосовується в економічних дослідженнях, є її окремим випадком. Рівняння (1) після лінеаризації і з урахуванням особливостей переробки насіння олійних культур набуває вигляду [7, с. 261]:

$$\ln y = \ln a_0 + a_1 \ln x_1 + a_2 \ln x_2 + a_3 \ln x_3 \quad (2)$$

де y — кількість виробленої олії, t ; $1x$ — виробничі потужності, тис. t ; $2x$ — обсяг насіння, призначеного для переробки, t ; $3x$ — олійність насіння, %; a_0, a_1, a_2, a_3 — параметри рівняння.

Рівняння (2) було реалізоване за даними про виробництво соняшникової олії нерафінованої підприємствами, що входять до асоціації «Укроліяпром» за даними 2011—2015 рр. Його параметри і статистичні характеристики наведено в табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, побудовані рівняння є статистично адекватними і надійними. З погляду неокласичної економічної теорії побудовані рівняння є логічно адекватними досліджуваним процесам тоді, коли за економічним змістом між факторами і досліджуваним показником існує прямий зв'язок, і збільшення (зменшення) будь-якого фактора приводить до збільшення (зменшення) досліджуваного показника. За таких умов додатні знаки при невідомих свідчать про логічну адекватність рівнянь досліджуваному процесу.

Таблиця 1

Параметри і статистичні характеристики рівнянь виробничої функції для переробних підприємств ОЖГ, 2011—2015 рр.
(розраховано автором)

Рік	Коефіцієнти регресії				R	R ²	ε, %
	a ₀	a ₁	a ₂	a ₃			
2011	-5,15	-0,04	1,04	1,13	0,99	0,99	1,03
2012	-4,49	-0,01	1,01	0,96	0,99	0,99	1,16
2013	-3,37	-0,02	1	0,71	0,99	0,99	1,42
2014	-2,26	-0,03	0,97	0,63	0,99	0,99	1,63
2015	-1,17	-0,01	0,96	0,48	0,99	0,99	1,71

Примітка: R — множинне кореляційне відношення; R² — коефіцієнт детермінації; ε — середня помилка апроксимації.

Олійні культури вирощують на всіх континентах та в багатьох країнах світу. До основних виробників олійних культур належать Сполучені Штати Америки, Бразилія, Аргентина, Китай та Індія. Разом ці країни забезпечують понад дві третини світового виробництва олійної сировини. У структурі виробництва олійних культур переважають соєві боби (табл. 2).

Таблиця 2

Світове виробництво продукції олійних культур, млн т

MP Культура	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2014/2015 до 2010/2011, %
Копра	5,79	5,9	5,79	5,43	5,43	93,80
Бавовна	44,41	48,26	46,26	45,93	44,81	100,00
Пальмові ядра	12,99	13,86	13,86	15,79	16,35	125,90
Арахіс	39,84	38,42	38,42	41,06	39,27	98,60
Ріпак	60,56	61,57	61,57	71,38	71,66	118,30
Соєа	264,35	240,43	240,43	283,25	317,25	120,00
Соняшник	33,08	39,69	39,69	42,87	39,89	120,50
Всього	461,02	447,82	447,82	505,71	534,67	116,00

Зі швидкими темпами росту кількості населення значно зростає світова потреба у виробництві олійних культур – на 73,65 млн тонн, або на 16 %, протягом п'яти досліджуваних років. У відсотковому співвідношенні у світі провідною серед олійних культур є соя, на яку припадає 69 % в структурі споживання. Друге і третє місце належить насінню ріпаку та бавовни – 14 % та 6 % відповідно. Результати аналізу стану світового виробництва та споживання олійних культур дають підстави для висновку, що найбільшу питому вагу займають соя, соняшник і ріпак.

Соняшникова олія займає основну частку серед продуктів переробки олійних культур. У 2013/2014 МР Україна виробила 4,725 млн тонн, що становило 30 % від загального світового виробництва. Враховуючи нарощення Україною обсягів виробництва соняшникової олії, слід зазначити, що основна її частка поставляється на зовнішні ринки. Лідерами у виробництві соняшникової олії в Україні за результатами 2014 р. були: ГК «Кернел», ЗАТ «Каргілл», ЗАТ «Запорізький ОЖК», ЗАТ «Пологівський ОЕЗ», Компанія «Бунге Україна» та ПГ «Віолія», питома вага яких становила 60 %. Зважаючи на вагомість вітчизняної соняшникової олії на світовому ринку, слід зазначити, що 20 % від вирощеного соняшнику переробляється для задоволення внутрішніх потреб.

Вагомий вплив на економічну ефективність діяльності агроформувань має застосування раціональних сівозмін, які є головною ланкою у підвищенні рівня культури землеробства і посідають особливе місце, сприятливо впливаючи на врожайність та родючість ґрунту. Зважаючи на те, що в беззмінних посівах соняшнику спостерігається швидке поширення шкідників, та враховуючи багаторічний досвід України у вирощуванні вказаної культури, соняшник має повертатися на попереднє поле не раніше, як через 8–10 років, що сприяє значному зниженню поширеності хвороб і шкідників, поліпшенню водного та поживного режимів рослин, зменшенню засміченості посівів бур'янами.

Переробні потужності соняшнику в Україні освоєні на 10,1 млн тонн. Тому, якщо допустити, що переробні підприємства та експортний потенціал досягли цього показника, вирішити означену проблему можливо двома шляхами: 1) підвищенням урожайності; 2) згідно з рекомендаціями науковців привести сівозміни із соняшником до 6-пільних. Виробничі й наукові дослідження з вирощування гібридів

Всеукраїнського наукового інституту селекції свідчать про можливість повернення ряду сортів соняшнику на те саме поле через 5–6 років.

Однією з умов ефективного функціонування господарства є одержання максимуму прибутку від реалізації виробленої ним сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим нами розроблено варіанти рішень щодо пріоритетності виробництва сільськогосподарських культур для забезпечення економічної заінтересованості господарств. Під час обґрунтування варіантів рішень за оптимальної виробничої програми нами визначено перспективні показники на основі даних останніх років, проводився також їх обробіток за допомогою економіко-математичних методів, враховуючи показники передових господарств України.

За 100-відсоткової забезпеченості обіговими коштами насиченість товарними культурами у сівозміні повинна бути такою (%): соняшник – 10, соя – 10, ріпак – 10, озима пшениця – 30, кукурудза – 30, горох – 10. Так, товаровиробник одержить 720 тис. дол. США прибутку від вирощування товарних культур, а частка прибутку від вирощування олійних досягне 30 %. На вирощування олійних культур не впливає обмеженість доступу до обігових коштів, насиченість цих культур у сівозмінах за всіх розглянутих обсягів обігових коштів становить 30 і 10 %.

В умовах обмеженого доступу до обігових коштів пріоритетним є вирощування соняшнику, прибуток від його вирощування досягне 35,1 % від загальної суми за 50-відсоткової забезпеченості обіговими коштами. Прибуток від вирощування соняшнику за 90-, 80-, 70-, 60-, 50-відсоткової забезпеченості становить відповідно 23,2; 26,2; 27,8; 29,2; 35,1 % від загальної суми, тобто зі скороченням частки обігових коштів частка прибутку збільшується. Разом із тим стверджувати про доцільність насичення посівами олійних понад 30 % у деяких господарствах у теперішніх умовах не можна. Адже рівень їх забезпечення матеріально-технічними ресурсами, в першу чергу збиральною технікою, не дозволяє проведення всіх агротехнологічних заходів в оптимальні календарні терміни і зумовлює значні втрати біологічного врожаю.

Розглянувши потенційні можливості виробництва олійних культур в Україні за умови своєчасного кредитування та оптимального менеджменту, можна зробити висновок, що

недовикористання потенційних можливостей призводить до недоодержання доходу у сумі 3320 млн дол. (табл. 3). Для реалізації цих можливостей потрібне залучення додаткових коштів.

Таблиця 3

Потенційна пропозиція та можливості вирощування олійних культур в Україні у разі застосування прогресивних технологій

Вид олійних	Посівна площа, тис. га	Виробництво, млн т	Можливий урожай, т/га	Можливе виробництво, млн т	Недоодержаний дохід, млн дол.
Соняшник	5100	9,8	3,1	15,81	2034
Соя	1519	3,03	3,5	5,32	854
Ріпак	803	1,92	3,9	3,13	432
Усього	7422	14,75	х	24,26	3320

Для досягнення показників можливих урожаїв олійних в Україні короткострокові кредити мають бути збільшені у понад два рази і становити 2295 млн дол. США, що дасть можливість зростання обсягів надходження валютних коштів у сільське господарство України за рахунок експорту олійних культур на 3320 млн дол.

Висновки. Вітчизняний олійно-жировий підкомплекс останніми роками стабільно розвивається, завдяки, зокрема, протекціоністській політиці держави, спрямованій на обмеження експорту соняшнику. У ході дослідження було виявлено необхідність опрацювання чіткої концепції зовнішньоекономічної діяльності олійно-жирового підкомплексу на найближчу та оглядову перспективу, приведення у відповідність із міжнародними вимогами українського законодавства у цій галузі, розвитку відповідної інфраструктури, впровадження сертифікації продукції та стандартів якості, дотримання вимог санітарного і фітосанітарного контролю в процесі вирощування та переробки сировини тощо.

На основі аналізу світової кон'юнктури ринку олійних культур було виявлено, що їх вирощують на всіх континентах й у багатьох країнах світу. Основними виробниками є США, Бразилія, Аргентина, Китай та Індія, сукупна частка яких складає понад дві третини

світового виробництва олійної сировини. Оцінка балансу світового ринку олійних культур дала підстави для висновку, що найбільшу питому вагу займають соя, соняшник і ріпак.

Розгляд потенційних можливостей виробництва олійних культур в Україні за умови своєчасного кредитування та ефективного менеджменту показав, що їх недовикористання призводить до недоодержання доходу у сумі 3320 млн дол. Відповідно до проведених розрахунків, для досягнення показників можливих урожаїв олійних в Україні короткострокові кредити мають бути збільшені у понад два рази і становити 2295 млн дол. США, що дасть можливість зростання обсягів надходження валютних коштів у сільське господарство України за рахунок експорту олійних культур на 3320 млн дол.

За розрахунками, в умовах обмеженого доступу до обігових коштів пріоритетним є виросування соняшнику, прибуток від якого становив 35,1 % від загальної суми за 50-відсоткової забезпеченості обіговими коштами. Відповідно до проведених розрахунків, зі скороченням частки обігових коштів частка прибутку збільшується. Вирощування олійних культур вимагає наявності обігових коштів на придбання добрив, матеріально-технічної бази, засобів захисту рослин. Вивчення впливу різних факторів на ефективність виробництва олійних культур та їх кількісна оцінка свідчать про необхідність комплексного підходу до розробки напрямів розвитку олійної галузі та шляхів підвищення її економічної ефективності.

Література

1. Характеристика олійно-жирового комплексу України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/275-harakterystyka-oliynozhyrovogo-kompleksu-ukrainy>
2. Таршин С. І. Державне регулювання розвитку олійного виробництва // Вісник НАДУ. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – № 3.
3. Таршин С. І. Інноваційно-інвестиційна політика розвитку олійного виробництва // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2004. – № 1.

4. Драган І. В. Розвиток інноваційної діяльності підприємств олійно-жирового підкомплексу АПК: Автореф. дис. канд. економ. наук. – Житомир. – 2014.

5. Денисенков Д. Реальный порог вхождения в отрасль за последние пять лет увеличился в 2,5—3 раза, — считает Юрий Давыдов, председатель правления, директор ПАО «Креатив Групп» [Электронный ресурс] // Бизнес. — 2014. — № 14. — Режим доступа : http://www.business.ua/articles/business_people/67199/?mp=2.

6. Денисенко Л. С. Варіативна оцінка ефективності функціонування ринку сої / Л. С. Денисенко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України: наук. зб. – 2015. – № 1 – 2 (72) – С. 137

7. Галушко В. П. Варіативна оцінка ефективності виробництва насіння соняшнику в умовах нестабільного ринку / В. П. Галушко, Л. С. Денисенко // Моніторинг біржового ринку. – 2014. – № 3 (22). – С. 261

1. Charakteristika oliyno-zhirovogo kompleksu UkraYini. [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/275-harakterystyka-oliynozhyrovogo-kompleksu-ukrainy>

2. Tarshin S. I. Derzhavne reguluyuvannya rozvitku oliynogo virobnitstva // VIsnik NADU. – K.: Vid-vo NADU, 2004. – # 3.

3. Tarshin S. I. InnovatsIyno-InvestitsIyna polItika rozvitku oliynogo virobnitstva // Derzhava ta re- gIoni. SerIya: Derzhavne upravlinnya. – 2004. – # 1.

4. Dragan I. V. Rozvitok InnovatsIynoYi dIyalnostI pIdpriEmstv oliyno-zhirovogo pIdkompleksu APK: Avtoref. dis. kand. ekonom. nauk. – Zhitomir. – 2014.

5. Denisenkov D. Realnyi porog vhozheniya v otasl za poslednie pyat let uvelichilsya v 2,5—3 raza, — schitaet Yuriy Davyidov, predsedatel pravleniya, direktor PAO «Kreativ Grupp» [Elektronniy resurs] // Biznes. — 2014. — # 14. — Rezhim dostupu : http://www.business.ua/articles/business_people/67199/?mp=2.

6. Denisenko L. S. VarIativna otsInka effektivnostI funktsIonuvannya rinku soYi / L. S. Denisenko // VIsnik Akademiyi pratsI I sotsIalnih vIdnosin FederatsIYi profspIlok UkraYini: nauk. zb. – 2015. – # 1 – 2 (72) – S. 137

7. Galushko V. P. Variativna otsinka effektivnosti virobnitstva naslnnya sonyashniku v umovah nestabilnogo rinku / V. P. Galushko, L. S. Denisenko // Monitoring birzhovogo rinku. – 2014. – # 3 (22). – S. 261

Рецензент: Янковий О.Г., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності Одеського національного економічного університету

21.03.2018

УДК 330.322

Чурута Іван

ГАЛУЗЕВА І ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

У статті автором проаналізовано поточну галузеву та територіальну структуру прямих іноземних інвестицій економіку України. У ході аналізу галузевої структури автором встановлено, що найбільша частка прямих іноземних інвестицій зосереджена у таких видах економічної діяльності як «промисловість» та «фінансова та страхова діяльність». У промисловості найбільша частка прямих іноземних інвестицій зосереджена у таких видах економічної діяльності як «виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів та «металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування». У ході аналізу територіальної структури автором встановлено, що найбільша частка прямих іноземних інвестицій зосереджена в м. Києві. З наведених у статті даних автором зроблено висновок, що поточна галузева і територіальна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України є недостатньо збалансованою у зв'язку з нерівномірним економічним розвитком її регіонів, тому постає необхідність у проведенні заходів з усунення зазначених диспропорцій.

Ключові слова: інвестиції, прямі іноземні інвестиції, галузева структура інвестицій, територіальна структура інвестицій, інвестиційні ресурси, інвестиційний процес.

Чурута Іван

ОТРАСЛЕВАЯ И ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

В статье автором проанализировано текущую отраслевую и территориальную структуру прямых иностранных инвестиций экономику Украины. В ходе анализа отраслевой структуры автором установлено, что наибольшая часть прямых иностранных инвестиций сосредоточена в таких видах экономической деятельности как «промышленность» и «финансовая и страховая деятельность». В промышленности наибольшая часть прямых иностранных инвестиций сосредоточена в таких видах экономической деятельности как «производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий и «металлургическое производство, производство готовых металлических изделий, кроме машин и оборудования». В ходе анализа территориальной структуры автором установлено, что наибольшая доля прямых иностранных инвестиций сосредоточена в г. Киеве. Из приведенных в статье данных автором сделан вывод, что текущая отраслевая и территориальная структура прямых иностранных инвестиций в экономику Украины недостаточно сбалансированная в связи с неравномерным экономическим развитием ее регионов, поэтому возникает необходимость в проведении мероприятий по устранению указанных диспропорций.

Ключевые слова: инвестиции, прямые иностранные инвестиции, отраслевая структура инвестиций, территориальная структура инвестиций, инвестиционные ресурсы, инвестиционный процесс.

SECTORAL AND TERRITORIAL STRUCTURE OF THE FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE

In the article the current sectoral and territorial structure of foreign direct investments in the economy of Ukraine are analyzed by the author. During the analysis of the sectoral structure the author established that the largest part of foreign direct investments is concentrated in such types of economic activities as «industry» and «financial and insurance activity». The largest part of foreign direct investments in industry is concentrated in such types of economic activities as «food, beverage and tobacco products» and «metallurgy, production of completed metal products, except cars and equipment». During the analysis of the territorial structure the author established that the largest part of foreign direct investments is concentrated in Kyiv. From the presented in the article data the author concludes that the current sectoral and territorial structure of foreign direct investments into the economy of Ukraine are not sufficiently balanced due to the uneven economic development of its regions, therefore, it is necessary to take measures to eliminate these disproportions.

Key words: investments, foreign direct investments, sectoral structure of investments, territorial structure of investments, investment resources, investment process.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки кожна країна ставить собі за мету забезпечувати збалансований економічний розвиток та ефективне функціонування власної економіки. Однак це неможливо без залучення інвестицій, оскільки вони відіграють одну з найважливіших ролей в економіці кожної країни, виступаючи у свою чергу основою розвитку підприємств, окремих галузей та її економіки в цілому. Поточна структура економіки України є недостатньо збалансованою, що простежується, зокрема, у нерівномірному економічному розвитку регіонів та структурі експорту, який характеризується високою часткою сировинної продукції і низькою часткою високотехнологічної продукції. Дані проблеми ускладнюються недостатнім рівнем світової конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також

несприятливим інвестиційним кліматом України. Тому у контексті покращення позицій економіки України у світовій економіці Україна потребує не лише залучення значної кількості іноземних інвестиційних ресурсів, а і їх ефективного розподілу та використання. У зв'язку з цим постає необхідність у дослідженні галузевої та територіальної структури прямих іноземних інвестицій в економіку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики структури прямих іноземних інвестицій в економіку України присвячені наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених як Л. Петкова, В. Проскурін, В.Г. Федоренко, В.Б. Захожай, В.Г. Чувардинський, В.М. Бондар, Н.Ю. Брюховецька, В.Ф. Максимов, Є.А. Лернер, Т.Ю. Рибаченко, О.Є. Фаборовський, О.І. Рогач, А. Шастітко, С. Плаксін, Є. Яковлева та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. З плином часу у сучасній світовій економіці і в економічному розвитку України відбуваються зміни, тому напрацювання зазначених науковців поступово втрачають свою актуальність, у зв'язку з чим постає необхідність у проведенні нових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу галузевої та територіальної структури прямих іноземних інвестицій в економіку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 31.12.2017 року країнами світу в економіку України було спрямовано 39,14 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 4,3% більше за минулорічний показник (37,51 млрд. дол. США). Проаналізуємо частку прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами економічної діяльності, найбільші з яких відображені в таблиці 1.

З даних таблиці 1 можна зробити висновок, що найбільша частка прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 31.12.2017 року зосереджена у промисловості. Туди було інвестовано 10,69 млрд. дол. США, що становить 27,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України. Друге місце посідає фінансова та страхова діяльність, куди було спрямовано 10,21 млрд. дол. США, що становить 26,1% від загального обсягу інвестицій.

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в економіку України за видами економічної діяльності (складено автором на основі [1])

Види економічної діяльності	Обсяги ПІІ, млн. дол. США					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Промисловість	18031,1	17681,4	12419,4	9893,6	9667,6	10685,6
Будівництво	1408,5	1580,0	1301,9	1104,1	1043,3	1052,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6070,6	6807,8	6037,6	5247,4	5106,5	5140,8
Інформація та телекомунікації	1840,4	1894,7	1646,2	2089,4	2075,7	2163,6
Фінансова та страхова діяльність	13094,9	12261,4	8790,3	8382,0	9910,7	10213,3
Операції з нерухомим майном	3878,3	4768,3	3979,4	3882,1	3764,4	3790,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	2831,0	4006,8	2634,5	2222,6	2253,5	2303,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1760,4	1686,9	1340,2	1222,7	1507,3	1486,3
Інше	2790,1	3016,7	2575,9	2110,6	2184,6	2308,1
Усього	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37513,6	39144,0

Замикає трійку лідерів оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, куди було спрямовано 5,14 млрд. дол. США, що становить 13,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України. Усього у 3 вищевказані лідируючі види економічної діяльності станом на 31.12.2017 року було спрямовано приблизно 26 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій, що складає 66,4% від їх загального обсягу. Іншими галузями, що посідають вагомі місця, є такі: операції з нерухомим майном (3,79 млрд. дол. США, 9,7% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій), інформація та телекомунікації (2,16 млрд. дол.

США, 5,5% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій), професійна, наукова та технічна діяльність (2,3 млрд. дол. США, 5,9% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (1,49 млрд. дол. США, 3,8% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій) та будівництво (1,05 млрд. дол. США, 2,7% від загального обсягу інвестицій). На 8 вищевказаних видів економічної діяльності припадає 36,84 млрд. дол. США, що становить 94,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Відповідно на інші види економічної діяльності припадає 2,2 млрд. дол. США, що становить 5,6% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій.

Проаналізуємо темпи приросту обсягу та частки прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності, відповідні дані відображені у таблиці 2.

Таблиця 2

Частки та приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами економічної діяльності
(складено автором на основі [1])

Види економічної діяльності	Частка ВЕД у розподілі ПІІ у 2012 році у %	Частка ВЕД у розподілі ПІІ у 2017 році у %	Приріст ПІІ у ВЕД у 2017 році відносно 2012 року у %	Приріст ПІІ у ВЕД у 2017 році відносно 2016 року у %
1	2	3	4	5
Промисловість	34,9	27,3	-40,7	+10,5
Будівництво	2,7	2,7	-25,3	+0,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	11,7	13,1	-15,3	+0,7
Інформація та телекомунікації	3,6	5,5	+17,6	+4,2
Фінансова та страхова діяльність	25,3	26,1	-22,0	+3,1
Операції з нерухомим майном	7,5	9,7	-2,3	+0,7

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5
Професійна, наукова та технічна діяльність	5,5	5,9	-18,6	+2,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3,4	3,8	-15,6	-1,4
Інше	5,4	5,9	-17,3	+5,7

Виходячи з таблиці 2 можна констатувати, що протягом 2017 року майже за усіма видами економічної діяльності відбулося зростання обсягів прямих іноземних інвестицій, найбільший з яких було зафіксовано у промисловості (+10,5%). Єдиний і найбільший спад було зафіксовано в інвестуванні діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (-1,4%). У інвестуванні інших видів економічної діяльності середнє зростання склало +5,7%. Основною причиною цього, на думку автора, є зростання обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну у 2017 році у порівнянні з минулим роком (+4,3%).

Проаналізуємо приріст прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності у 2017 році відносно 2012 року. З таблиці 2 можна зробити висновок, що майже за усіма видами економічної діяльності протягом досліджуваного періоду спостерігалось спадання обсягів прямих іноземних інвестицій. Найбільшого спаду зазнало інвестування у промисловість (-40,7%). Єдине зростання було зафіксовано у інвестуванні інформації та телекомунікацій (+17,6%). У інвестуванні інших видів економічної діяльності середній спад склав 17,3%. Основною причиною цього, на думку автора, є спадання обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2017 році у порівнянні з 2012 роком (-24,3%).

Проаналізуємо зміну часток прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності у 2017 році у порівнянні з 2012 роком. З таблиці 2 робимо висновок, що загальні частки більшості видів економічної діяльності демонструють незначні зростання. Єдиний і найбільший спад відбувся у частці промисловості

(-7,6%), що, на думку автора, викликано наявністю значної кількості промислових об'єктів у зоні проведення антитерористичної операції.

У зв'язку з лідируючими позиціями промисловості в залученні прямих іноземних інвестицій в економіку України більш детального розгляду потребують обсяги та динаміка її складових. Відповідні дані відображені у таблиці 3.

Таблиця 3

Прямі іноземні інвестиції в економіку України за видами промисловості (складено автором на основі [1])

Види промисловості	Обсяги ПІІ, млн. дол. США					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	4510,8	5004,4	3126,2	1868,7	1521,3	1760,4
переробна промисловість, в тому числі:	12899,3	12004,6	8797,6	7531,9	7523,9	8077,7
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3040,6	3228,0	2706,4	2419,0	2530,5	2785,1
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	1381,7	1484,3	1179,2	1079,8	967,0	1011,3
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	5175,3	3354,6	2181,3	1533,1	1560,8	1645,6
Усього по промисловості	18031,1	17681,4	12419,4	9893,6	9667,6	10685,6

З таблиці 3 можна зробити висновок, що станом на 31.12.2017 року у промисловість України було інвестовано 10,69 млрд. дол. США, що становить 27,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій. З них 8,08 млрд. дол. США (75,6% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість) припадає на переробну промисловість та 1,76 млрд. дол. США (16,5% від загального підсумку прямих іноземних інвестицій у промисловість) припадає на добувну

промисловість та розроблення кар'єрів. Серед галузей переробної промисловості найбільше станом на 31.12.2017 року було інвестовано у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 2,79 млрд. дол. США, що становить 26,1% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість. Другу позицію посідає металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування, куди було інвестовано 1,65 млрд. дол. США, що становить приблизно 18,3% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість. Замикає трійку лідерів виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції з показником у 1,01 млрд. дол. США, що становить приблизно 9,5% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість. Усього на 3 вищевказані галузі припадає 5,45 млрд. дол. США, що становить 51% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість.

Проаналізуємо темпи приросту обсягу та частки прямих іноземних інвестицій в Україну за видами промисловості. Виходячи з таблиці 4 можна констатувати, що протягом 2017 року в інвестуванні усіх галузей промисловості відбулися зростання. Найбільше зростання у порівнянні з попереднім роком показали обсяги прямих іноземних інвестицій у добувну промисловість і розробку кар'єрів (+15,7%), найменше зростання продемонструвало інвестування у виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (+4,6%). Основною причиною цього, на думку автора, є зростання обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість, що у свою чергу викликано зростанням обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України протягом досліджуваного періоду.

Стосовно обсягів прямих іноземних інвестицій по галузях промисловості у 2017 році у порівнянні з 2012 роком з таблиці 4 можна констатувати значні спади, найбільші з яких відбулися у інвестуванні металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин та устаткування (-68,2%) та добувної промисловості і розробки кар'єрів (-61%). Основними причинами цього, на думку автора, є загальний спад обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України, а також розташування значної кількості промислових об'єктів у зоні проведення антитерористичної операції.

Проаналізуємо динаміку часток прямих іноземних інвестицій за видами промисловості, відповідні дані відображені у таблиці 4.

Таблиця 4

Частки та приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами промисловості
(складено автором на основі [1])

Види промисловості	Частка ВЕД у розподілі ПІІ в промисловості у 2012 році у %	Частка ВЕД у розподілі ПІІ в промисловості у 2017 році у %	Приріст ПІІ у ВЕД у 2017 році відносно 2012 року у %	Приріст ПІІ у ВЕД у 2017 році відносно 2016 року у %
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	25,0	16,5	-61,0	+15,7
переробна промисловість, в тому числі:	71,5	75,6	-37,4	+7,4
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	16,9	26,1	-8,4	+10,1
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	7,7	9,5	-26,8	+4,6
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	28,7	15,4	-68,2	+5,4

З таблиці 4 можна зробити висновок, що найбільше зростання частки продемонстровано у інвестуванні виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (+9,2%), найбільші спадання часток було зафіксовано у інвестуванні металургійного виробництва, виробництва готових виробів, крім машин і устаткування (-13,3%) та добувної промисловості і розроблення кар'єрів (-8,5%). Основною причиною цього, на думку автора, є розташування значної кількості промислових об'єктів у зоні проведення антитерористичної операції.

Перейдемо до наступної характеристики прямих іноземних інвестицій з країн світу в економіку України – їх територіальної

структури. Розподіл прямих іноземних інвестицій серед 5 регіонів-лідерів та 3 регіонів-аутсайдерів України подано у таблиці 5.

Таблиця 5

Розподіл прямих іноземних інвестицій в економіку України за регіонами (складено автором на основі [1])

Регіон/рік	Обсяги ПІІ серед регіонів України, млн. дол. США					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
м. Київ	23998,6	25825,6	20105,5	19296,0	22425,1	23103,4
Дніпропетровська обл.	9880,1	8913,0	5775,8	4009,9	3491,1	3815,5
Київська обл.	1798,2	1951,5	1750,3	1593,4	1516,8	1565,1
Одеська обл.	1629,1	1671,7	1430,4	1330,1	1330,4	1363,2
Донецька обл.	3566,7	3791,1	2322,0	1748,0	1249,6	1216,0
Усього по 5 регіонах	40872,7	42152,9	31384,0	27977,4	30013,0	31063,2
Кіровоградська обл.	90,9	147,1	70,6	52,5	58,9	68,3
Чернівецька обл.	64,2	80,2	68,6	59,1	57,1	57,7
Тернопільська обл.	63,9	68,9	55,8	49,2	48,2	45,0
Усього по Україні	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37513,6	39144,0

Проаналізувавши дані таблиці 5, можна зробити наступні висновки. Найбільшими регіонами-акцепторами прямих іноземних інвестицій станом на 31.12.2017 року є м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Одеська та Донецька області. У ці регіони було інвестовано 31,06 млрд. дол. США, що становить 79,4% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Беззаперечним лідером серед регіонів-акцепторів прямих іноземних інвестицій станом на 31.12.2017 року є м. Київ, куди було спрямовано 23,1 млрд. дол. США, що становить 59% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Цей показник, на думку автора, свідчить про те, що інвестування в основному здійснюється у компанії, які лише формально зареєстровані в м. Києві, а фактично мають наявні виробничі потужності по всій Україні. Помітно серед регіонів-акцепторів прямих іноземних інвестицій виділяється Дніпропетровська обл., в яку було інвестовано майже 3,8 млрд. дол.

США, що становить 9,7% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. На погляд автора, причиною цього є те, що у Дніпропетровській обл. розташований значний відсоток виробничих потужностей України, насамперед у добувній та металургійній промисловості, які приваблюють прямі іноземні інвестиції.

Згідно з таблицею 5 найбільшими аутсайдерами серед регіонів-акцепторів прямих іноземних інвестицій станом на 31.12.2017 року є Тернопільська, Чернівецька та Кіровоградська області, в які було інвестовано 45 млн. дол. США, 57,7 млн. дол. США та 68,3 млн. дол. США, що у сукупності становить лише приблизно 0,4% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Отже, можна зробити висновок, що розподіл прямих іноземних інвестицій серед регіонів України є нерівномірним. Основною причиною цього, на думку автора, є нерівномірність в економічному розвитку регіонів України.

Проаналізуємо темпи приросту обсягів та частки прямих іноземних інвестицій в регіонах України. Відповідні дані по 5 лідируючих за обсягами прямих іноземних інвестицій регіонах відображені у таблиці 6.

З таблиці 6 можна зробити висновок, що протягом 2017 року 4 регіони продемонстрували зростання обсягів прямих іноземних інвестицій, найбільший з яких було зафіксовано у Дніпропетровській області (+9,3%). Єдиний спад серед 5 досліджуваних регіонів за досліджуваним показником у 2017 році було зафіксовано у Донецькій області (-2,7%). Середнє значення зростання обсягу прямих іноземних інвестицій по 5 лідируючих регіонах у 2017 році складає +7,7%, по інших регіонах – 3,5%. Основною причиною цього, на думку автора, є зростання обсягів прямих іноземних інвестицій у 2017 році в Україну у порівнянні з минулим роком (+4,3%).

Проаналізуємо приріст прямих іноземних інвестицій у регіони України у 2017 році відносно 2012 року. Виходячи з таблиці 6 можна констатувати, що по усіх лідируючих регіонах України протягом досліджуваного періоду спостерігалось спадання обсягів прямих іноземних інвестицій в середньому на -25,4%. Найбільші спади продемонстрували Донецька обл. (-65,9%) та Дніпропетровська область (-61,4%). По інших регіонах середнє значення спаду склало -24%. Основною причиною цього, на думку автора, є спадання обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну у 2017 році у порівнянні з 2012 роком (-24,3%).

Таблиця 6

Темпи приросту обсягів та частки прямих іноземних інвестицій серед 5 найбільших регіонів-акцепторів України (складено автором на основі [1])

Регіон	Частка регіону у розподілі ПІІ у 2012 році у %	Частка регіону у розподілі ПІІ у 2017 році у %	Приріст ПІІ у 2017 році відносно 2010 року у %	Приріст ПІІ у 2017 році відносно 2016 року у %
м. Київ	46,4	59,0	-3,7	+3,0
Дніпропетровська обл.	19,1	9,7	-61,4	+9,3
Київська обл.	3,5	4,0	-13,0	+3,2
Одеська обл.	3,2	3,5	-16,3	+2,5
Донецька обл.	6,9	3,1	-65,9	-2,7
Усього по 5 регіонах	79,0	79,4	-25,4	+7,7
Інші регіони	21,0	20,6	-24,0	+3,5

Проаналізуємо зміну часток прямих іноземних інвестицій у лідируючі регіони України у 2017 році у порівнянні з 2012 роком. З таблиці 6 робимо висновок, що найбільше зростання продемонструвала частка Київської області (+12,6%), а найбільший спад продемонструвала частка Дніпропетровської обл. (-9,4%). Частки лідируючих та інших регіонів України знаходяться приблизно на одному рівні і не зазнали кардинальних змін.

Висновки. Одними із найважливіших макроекономічних показників функціонування економіки будь-якої країни світу є обсяг прямих іноземних інвестицій в її економіку, а також їх галузева і територіальна структура. Станом на 31.12.2017 року країнами світу в економіку України було спрямовано 39,14 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій. Найбільша частка прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 31.12.2017 року зосереджена у промисловості. Туди було інвестовано 10,69 млрд. дол. США, що становить 27,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в

економіку України. Друге місце посідає фінансова та страхова діяльність, куди було спрямовано 10,21 млрд. дол. США, що становить 26,1% від загального обсягу інвестицій. Серед галузей промисловості найбільше станом на 31.12.2017 року було інвестовано у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 2,79 млрд. дол. США, що становить 26,1% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість. Другу позицію посідає металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування, куди було інвестовано 1,65 млрд. дол. США, що становить приблизно 18,3% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість. Найбільшими регіонами-акцепторами прямих іноземних інвестицій станом на 31.12.2017 року є м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Одеська та Донецька області. Беззаперечним лідером серед регіонів-акцепторів прямих іноземних інвестицій станом на 31.12.2017 року є м. Київ, куди було спрямовано 23,1 млрд. дол. США, що становить 59% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. На основі вищесказаного можна зробити висновок, що галузева і територіальна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України є незбалансованою. Ідентичні тенденції також простежуються щодо економічного розвитку регіонів України, у зв'язку з чим постає необхідність у проведенні заходів з усунення диспропорцій у економічному розвитку регіонів України шляхом збалансування галузевої і територіальної структури прямих іноземних інвестицій в економіку України.

Перспективи подальших досліджень. Збалансована галузева і територіальна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України за умови їх залучення у необхідному обсязі є одним із найважливіших кроків до збалансованого і ефективного функціонування та розвитку вітчизняної економіки. Тому проблема галузевої та територіальної структури прямих іноземних інвестицій в економіку України завжди буде залишатися актуальною і потребувати нових досліджень у зв'язку з постійними змінами економічної ситуації.

Література

1. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України/з України: за країнами світу; країнами ЄС; видами

економічної діяльності; по регіонах (2010-2017) [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/inv_zd/pi_ak_ks_reg/pi_ak_ks_reg_u.zip.

1. Priami investytzii (aktsionernyi kapital) v ekonomitsi Ukrainy/z Ukrainy: za krainamy svitu; krainamy YeS; vydamy ekonomichnoi diialnosti; po rehionakh (2010-2017) [Elektronnyi resurs] // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – Rezhym dostupu: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/inv_zd/pi_ak_ks_reg/pi_ak_ks_reg_u.zip.

Рецензент: Лісовий А.В. д.е.н., професор, зав. каф. аудиту та економічного аналізу Університету державної фіскальної служби України

19.04.2018

УДК 331.446

Яковенко Олена

УПРАВЛІНЬСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ВНЗ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Дана стаття присвячена визначенню вимог до сучасних керівників навчальних закладів, зокрема через визначення системи їх управлінської компетентності. Наголошено, що керівник освітнього закладу повинен володіти навичками нового мислення, пов'язаного з проникненням менеджменту в управлінську діяльність керівників закладів освіти. Акцентовано увагу на тому, що першочергове значення має формування корпоративної культури навчального закладу: бачення місії свого навчального закладу, усвідомлення цілей, створення системи цінностей, що має соціальне значення, забезпечення високої вмотивованості управлінських дій тощо. Автором визначені проблеми сучасного стану професійної компетентності керівників ВНЗ, проведений аналіз наукових

досліджень щодо управлінських якостей сучасного керівника навчального закладу, визначені шляхи їх вдосконалення через систему післядипломної підготовки та самоосвіти.

Ключові слова: керівник ВНЗ, управлінська діяльність, управління ВНЗ, професійна компетентність, якості керівника ВНЗ.

Яковенко Елена

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ РУКОВОДИТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Данная статья посвящена определению требований к современным руководителям учебных заведений, в частности через определение системы их профессиональных компетентностей. Подчеркнуто, что руководитель образовательного учреждения должен обладать навыками нового мышления, связанного с проникновением менеджмента в управленческую деятельность руководителя учреждения образования. Акцентировано внимание на том, что что первоочередной задачей должно стать формирование корпоративной культуры учебного заведения: видение миссии своего учебного заведения, осознание целей, создание системы ценностей, имеющей социальное значение, обеспечение высокой мотивации управленческих действий и т.д. Автором определены проблемы современного состояния профессиональной компетентности руководителей вузов, проведен анализ научных исследований в области управленческих качеств современного руководителя учебного заведения, определены пути их усовершенствования с помощью системы последипломного образования.

Ключевые слова: руководитель вуза, управленческая деятельность, управление вузом, профессиональная компетентность, качества руководителей вузов.

ADMINISTRATIVE COMPETENCE OF HEAD OF UNIVERSITY: TOPICAL ASPECTS

This article is devoted to the requirements definition for modern principals, in particular through the definition of their administrative competence. It is emphasized that the head of an educational institution should have skills of new thinking, related to the penetration of management in the administrative activities of heads of educational institutions. The emphasis is placed on the fact that the formation of the corporate culture of an educational institution is of paramount importance: vision of the mission of the educational institution, realization of the goals, creation of a system of values of social significance, ensuring high motivation of administrative actions, etc. The author has identified the problems of the current state of professional competence of heads of universities, has conducted analysis of research on managerial qualities of the present-day head of an educational institution, and has identified ways to improve them through the system of postgraduate training and self-education.

Key words: head of university, management activity, university management, professional competence, quality of the head of the university.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні існує проблема, яка полягає в тому, що змінилися соціально-політичні умови, змінилися вимоги до якості освіти, змінилося інформаційне і правове поле, в яких працюють навчальні заклади. Система освіти усе більше набуває рис комерціалізації, тому й методи менеджменту організацій все більше входять у систему освіти та потребують від керівників навчальних закладів ширшої компетентності.

Загалом, керівники вищих навчальних закладів керуються прийнятою, усталеною системою управління підрозділами і навчальним закладом у цілому, при цьому не відбувається адаптації структури до сучасних умов.

Проте, саме від рівня професійної управлінської компетентності керівника навчального закладу залежить виконання ВНЗ соціальної місії щодо розвитку свідомості суспільства,

інноваційного розвитку молоді, інтелектуального та професійного становлення педагогічного складу.

Сучасний керівник вищого навчального закладу – це не просто посада, а й велике педагогічне мистецтво й майстерність. Діяльність керівника будь-якого колективу складна й відповідальна, але в директора закладу освіти – особлива місія. Сьогодні він повинен поєднувати в одній особі вчителя, методиста, державного службовця, господарника, організатора навчально-виховного процесу, чуйного й уважного наставника дитячого та дорослого колективів. Це потребує не тільки всебічних знань, досконалого володіння наукою управління, а й високої професійної культури.

Таким чином, сьогодні постає важливість процесу професіоналізації сфери управління освітою та особливо виховання та навчання сучасних керівників навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про увагу вчених до проблеми професійного становлення та розвитку професійної компетентності керівників закладів освіти, зокрема досліджувалися теоретико-методичні засади професійного становлення і зростання керівників навчальних закладів: Г. В. Сльникова [3], Т. М. Сорочан [7], А. В. Хуторський [9], А. І. Чміль [10] та ін., проте, зазначимо, що на сьогодні проблематика професіоналізації управлінської діяльності у сфері освіти залишається досі актуальною.

Завданням дослідження є в теоретичне обґрунтування, осмисленої структури та змісту управлінських якостей та професійної компетентності керівника вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Управління – комплексна узагальнена характеристика управлінської праці, що відображає її якісні ознаки й особливості. Аналіз наукових джерел показав, що культура управління включає сукупність знань, їх структуру, світогляд, морально-етичні норми роботи, ставлення до праці, навички в організації роботи тощо. Саме тому до сучасного керівника навчального закладу висувається чимало вимог. Зазначимо, що на сьогоднішній день існують різні підходи до визначення змісту професійної компетентності керівників навчальних закладів та змісту і переліку якостей, що покладені в її основу. Тож розглянемо більш детально найбільш змістовні з них.

Отже, здійснюючи характеристику якостей керівника як комплекс взаємопов'язаних блоків, В. М. Шепель виокремлює: загальні якості (інтелект, фундаментальні знання, достатній досвід управлінської діяльності); конкретні якості (ідейно-етичні, науково-професійні; організаційні, психофізичні); специфічні особистісно-ділові якості [11].

Відмітимо, що Р.Л. Кричевський вирізняє наступні якості сучасного керівника: високий професіоналізм; відповідальність і надійність; упевненість в собі, уміння впливати на своїх підлеглих; самостійність; здібність до творчого розв'язання задач, прагнення до досягнень [5, с. 312]. На думку науковця, управлінець високого рівня повинен мати високий інтелект, однак це повинен бути не тільки інтелект теоретичний, але і практичний (здатність творчо вирішувати щоденні проблеми управлінської діяльності).

Дещо відрізняються погляди на зміст професійної компетентності керівників ВНЗ у фахівців в галузі психології. Так, фахівці у галузі психології особистості пропонують включати до комплексу вмінь професійної майстерності сучасного керівника ВНЗ психологічні характеристики, що дозволяють йому ефективно діяти в умовах зовнішніх швидкоплинних змін (вміння ризикувати і нести відповідальність за прийняття рішення в екстремальних ситуаціях, здатність приймати нестандартні рішення і прогнозувати їх результат, творча активність, сензитивність, впевненість у собі, стресостійкість, налаштованість на довготривалий період діяльності, чесність і порядність).

Доцільно відмітити, що розглядаючи якості та риси керівника, який досягає успіху, Є.І. Ходаківський, Ю.В. Богоявленська, Т.П. Грабар[8] поділяють їх на наступні:

1. Психологічні риси: прагнення до лідерства, здатність до керівництва; сильні вольові якості; готовність до розумного ризику; прагнення успіху, честолюбство; здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях; самодостатність особистості; комбінаторно-прогностичний тип мислення (варіативність, темп, гнучкість, інтуїтивність, логічність, прогнозування); уміння протистояти стресу; адаптивність, тобто швидка пристосовуваність до нових умов.

2. Інтелектуальні риси: прагнення до постійного самовдосконалення; схильність до сприйняття нових ідей та досягнень,

здатність відрізнити їх від ілюзорних; панорамність мислення, професійна предметність (знання деталей та тонкощів управління); мистецтво швидко опрацювати, ранжувати інформацію і на цій основі приймати рішення; здатність до самоаналізу; уміння розуміти, приймати та використовувати з користю для справи думки, протилежні власним.

3. Професійні риси: уміння ефективно використовувати кращі досягнення науково-технічного прогресу, інформаційних технологій; глибокі знання особливостей функціонування ринкової економіки; здатність віднаходити резерви; уміння заохочувати працівників до діяльності, справедливо критикувати; володіння мистецтвом приймати нестандартні управлінські рішення за тих умов, коли альтернативні варіанти дій, інформація та цілі не чіткі або сумнівні; уміння ефективно та раціонально розподіляти завдання і відводити на них оптимальний час; діловитість, постійний вияв ініціативи, підприємливість.

4. Соціальні риси: уміння враховувати політичні наслідки рішень; схильність керуватися принципами соціальної справедливості; уміння встановлювати та підтримувати систему стосунків із рівними собі людьми; тактовність та ввічливість, переважання демократичності в стосунках із людьми; уміння брати на себе відповідальність; беззастережне виконання правил, які схвалені організацією; уміння заохочувати персонал до відвертості й групових дискусій.

Здійснивши ґрунтовний аналіз поглядів провідних науковців на зазначену проблему, та враховуючи сучасні тенденції розвитку компетентнісного підходу, вважаємо, що класифікація організаційно-управлінських якостей керівників вищого навчального закладу повинна мати наступну структуру:

1. Професійна компетентність. До неї можна віднести наявність професійних знань і умінь у сфері управління вищим навчальним закладом, знання роботи на посаді ректора (проректора, декана, завідувача кафедри), досвід керівництва і участі в науковій, педагогічній та громадській діяльності.

2. Ділова компетентність. До ділових якостей керівників ВНЗ доцільно віднести вміння приймати стратегічні рішення, впроваджувати інновації в освітній процес та діяльність навчального закладу підприємливість (тактика дій) і особисту організованість.

3. Організаторські компетентності. Під ними розуміються взаємини з людьми: тяга до лідерства; вміння будувати відносини з управлінським персоналом, викладачами, співробітниками, аспірантами та студентами, органами управління, роботодавцями та засобами масової інформації, підбирати кадри; досвід використання інструментів формування суспільної думки, особистий авторитет в суспільстві і в ВНЗ; вміння розподіляти повноваження та будувати ефективну організаційну структуру управління навчальним закладом.

4. Моральна компетентність - духовні якості, культура поведінки в суспільстві, із співробітниками, показ прикладу поведінки студентству, тощо.

5. Політична компетентність. До неї відноситься розуміння інтересів держави, вищого навчального закладу (факультету, кафедри), стратегічну спрямованість мислення, особистості педагога, аспіранта і студента, вміння рахуватися з різними точками зору.

6. Працездатність. Це якість характеризується здатністю до тривалої, творчої та продуктивної діяльності на керівній посаді.

7. Наукова компетентність: наявність у керівника навчального закладу знань у відповідних сферах науки, досвід самостійної науково-дослідницької праці.

8. Педагогічна компетентність: наявність педагогічних знань і вмінь, досвід педагогічної діяльності в навчальному закладі.

9. Правова компетентність: знання господарського, трудового та інших видів законів, нормативно-правових засад функціонування та розвитку системи освіти, досвід і вміння використовувати ці знання в умовах навчального закладу.

У цьому переліку центральним компонентом вважаємо управлінську компетентність.

Слід зазначити, що А. В. Хуторський дав таке визначення управлінської компетентності керівника установ професійної освіти: «Це сукупність особистісних якостей керівника, де розкривається зміст цієї властивості особистості з позиції сучасної управлінської, педагогічної діяльності керівника освітнього закладу» [9, с. 5]. Тобто майстерність управління полягає в умінні обирати найбільш ефективні методи управління для конкретного моменту часу й обставин, що склалися в управлінській діяльності. Управлінська компетентність керівника освітньої установи – це готовність і здатність керівника освітньої установи виокремлювати, точно формулювати, цілісно й

глибоко аналізувати проблеми навчального закладу та знаходити з великої кількості альтернативних підходів до їх вирішення найбільш доцільний і ефективний щодо конкретної ситуації установи професійної освіти. У той же час К. Корсак пропонує визначати вісім груп компетентностей, а саме: культура діалогу, екологічна культура, культура повсякденного побуту, демократична культура, правова культура, організаційна (корпоративна) культура, технологічна культура, ринкова культура.

Визначаючи, центральним компонентом змісту професійної компетентності керівника навчального закладу управлінську компетентність, погоджуємося з думкою Т. Сорочан, яка визначає професіоналізм управлінської діяльності керівника навчального закладу як сукупність компетенцій, які формуються й дають суб'єкту (керівнику) змогу професійно виконувати управлінську діяльність у сучасних соціально-економічних умовах з урахуванням особливостей об'єкта управління, пов'язаних із вирішенням педагогічних завдань [7, с. 156].

Отже, підвищення професіоналізму управлінської компетентності керівника вищого навчального закладу в сучасних умовах стає важливою умовою успішності інноваційних процесів в освіті й має відбуватися в галузі освітнього менеджменту. Тому важливим завданням у системі післядипломної педагогічної освіти є використання інноваційних технологій у процесі підготовки керівників навчальних закладів. Адже, формування у керівника умінь, навичок і здатностей для ефективного управління навчальним закладом в сучасних умовах неможливе без спеціального навчання з менеджменту освіти.

Також, значну роль у роботі будь-якого керівника відіграє самопідготовка та самоосвіта. Тому кожен керівник повинен сам знаходити шляхи ефективної роботи та її удосконалення для підвищення рівня своєї компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток управлінської компетентності керівника освітньої установи передбачає необхідність наявності у нього сформованого системного мислення, навичок взаємодії з зовнішнім середовищем, розвитку навчального закладу та його структурної розбудови, зорієнтованої на вивчення й урахування запитів і потреб особистості, закладу, освіти регіону, а також навичок з технологій управління якістю.

Управлінська компетентність керівника освітньої установи – це готовність і здатність керівника освітньої установи виокремлювати, точно формулювати, цілісно й глибоко аналізувати проблеми навчального закладу та знаходити з великої кількості альтернативних підходів до їх вирішення найбільш доцільний і ефективний щодо конкретної ситуації установи професійної освіти.

Управлінська компетентність керівника навчального закладу – це інтегративне утворення, що має містити наступні складові: професійну компетентність, ділові якості, організаторську компетентність, моральну компетентність, педагогічну компетентність, політичну компетентність, працездатність, наукову компетентність, правову компетентність.

Керівник навчального закладу повинен володіти навичками нового мислення, пов'язаного з проникненням менеджменту в управлінську діяльність керівників закладів освіти. З позицій внутрішнього менеджменту важливою є переакцентуація управління з освітніх процесів на розвиток людського потенціалу.

Першочергове значення має формування внутрішньої культури: бачення місії свого навчального закладу, усвідомлення цілей, створення системи цінностей, що має соціальне значення, забезпечення високої вмотивованості управлінських дій тощо. Для цього кожен керівник вищого навчального закладу насамперед повинен мати відповідну управлінську освіту, яка може бути розвинута й поглиблена в системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз і висновки, що здійснені в ході дослідження, не вичерпують всіх аспектів проблеми, яка розглядається. А тому перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у розробленні вимог до управлінської компетентності керівників ВНЗ, вдосконалення їх формування та виокремлення критеріїв їх оцінки.

Література

1. Баран М. П. Рівні діяльності керівника-менеджера ВНЗ третього тисячоліття / М. П. Баран // Вища освіта України. - 2008.- № 4 (Додаток 1).- С. 45 - 47.

2. Буган Ю. В. На допомогу менеджеру освіти. Частина VIII. Сучасний керівник навчального закладу – менеджер освіти / Ю. В. Буган, А. Й. Романюк, О. В. Козловська. – Тернопіль: Астон, 2003. – 344 с.

3. Єльнікова Г. В. Компетентнісний підхід до моделювання професійної діяльності керівника ВНЗ / Г. В. Єльнікова // Теорія і методика управління освітою. – 2010. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_4/10elneel.pdf

4. Зінчук. Н. Організаційно-педагогічні засади формування аналітичної компетентності майбутніх менеджерів у ВНЗ / Н. Зінчук // Імідж сучасного педагога. – 2010. – № 2 (101). – С. 42–46.

5. Кричевский Р. Л. Если вы – руководитель... Элементы психологии менеджмента в повседневной работе / Р.Л. Кричевский. – М. : Дело, 1993. – 352 с.

6. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О.І. Мармаза. – Х. :Основа, 2004. – 240 с.

7. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: монографія / Т.М. Сорочан. - Луганськ : Знання, 2005. - 384 с.

8. Ходаківський Є. І. Психологія управління : навчальний посібник / Є.І. Ходаківський, Ю.В. Богоявленська, Т.П. Грабар. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 608 с.

9. Хуторский А. В. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. научных тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М. : Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – 327 с

10. Чміль А. І. Підготовка керівника навчального закладу до управлінської діяльності в ринкових умовах: навч. посіб. / А. І. Чміль, В. І. Маслов, Г. А. Дмитренко, Г. В. Єльнікова, Г. В. Федоров. – К.: Логос, 2006. – 128 с.

11. Шепель В. М. Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология / В. М. Шепель. - Для менеджеров. - М.: Народное образование, 1999.- 432 с.

1. Baran M. P. Rivni diialnosti kerivnyka-menedzhera VNZ tretoho tysiacholittia / M. P. Baran // Vyshcha osvita Ukrainy. - 2008.- № 4 (Dodatok 1).- S. 45 - 47.

2. Buhan Yu. V. Na dopomohu menedzheru osvity. Chastyna VIII. Suchasnyi kerivnyk navchalnoho zakladu – menedzher osvity / Yu. V. Buhan, A. Y. Romaniuk, O. V. Kozlovska. – Ternopil: Aston, 2003.– 344 s.

3. Yelnykova H. V. Kompetentnisnyi pidkhid do modeliuvannia profesiinoi diialnosti kerivnyka VNZ / H. V. Yelnykova // Teoriia i metodyka upravlinnia osvtoiu. – 2010. – № 4. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_4/10elneel.pdf

4. Zinchuk. N. Orhanizatsiino-pedahohichni zasady formuvannia analitychnoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv u VNZ / N. Zinchuk // Imidzh suchasnoho pedahoha. – 2010. – № 2 (101). – S. 42–46.

5. Krychevskiy R. L. Esly vy – rukovodytel... Elementy psykholohyy menedzhmenta v povsednevnoi rabote / R.L. Krychevskiy. – M. : Delo, 1993. – 352 s.

6. Marmaza O.I. Innovatsiini pidkhody do upravlinnia navchalnym zakladom / O.I. Marmaza. – Kh. :Osnova, 2004. – 240 s.

7. Sorochan T.M. Pidhotovka kerivnykiv shkil do upravlinskoj diialnosti: teoriia ta praktyka: monohrafiia / T.M. Sorochan. - Luhansk : Znannia, 2005. - 384 s.

8. Khodakivskiy Ye. I. Psykholohiia upravlinnia : navchalnyi posibnyk / Ye.I. Khodakivskiy, Yu.V. Bohoiavlenska, T.P. Hrabar. – K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2008. – 608 s.

9. Khutorskiy A. V. Kompetentsyy v obrazovanny: opyt proektyrovannya: sb. nauchnykh tr. / Pod red. A.V. Khutorskoho. – M. : Nauchno-vnedrencheskoe predpriyatye «YNĀK», 2007. – 327 s

10. Chmil A. I. Pidhotovka kerivnyka navchalnoho zakladu do upravlinskoj diialnosti v rynkovykh umovakh: navch. posib. / A. I. Chmil, V. I. Maslov, H. A. Dmytrenko, H. V. Yelnykova, H. V. Fedorov. – K.: Lohos, 2006. – 128 s.

11. Shepel V. M. Chelovekovedcheskaia kompetentnost menedzhera. Upravlencheskaia antropolohiia / V. M. Shepel. - Dlia menedzherov. - M.: Narodnoe obrazovanye, 1999.- 432 s.

Рецензент: Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету
21.03.2018

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(479.24)

Багірова Ірада Саїд кызы, Меджнунов Рагим Мамедага оглы

ВЛИЯНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА РАЗВИТИЕ ТИФЛИССКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX- НАЧАЛА XX ВВ

В статье освещается место и роль азербайджанской культуры в развитии Тифлисской литературной среды второй половины XIX-начала XX вв. Социально-политические процессы, происходившие в конце XIX - начале XX вв. в Российской империи, по сравнению с другими городами края более отчетливо наблюдались в городе Тифлис, превратившемся в административный центр империи на Южном Кавказе. Богатые традиции азербайджанской культуры в городе Тифлис имеют глубокие исторические корни. Азербайджанская культура, развиваясь с первой половины XIX века более интенсивными темпами, оказала основательное влияние на формирование Тифлисской литературной среды. Авторы статьи проанализировали именно вышеупомянутые особенности на основании очень важных и различных архивных документов, материалов научной литературы и добился определенных научных выводов.

Ключевые слова: город Тифлис, азербайджанская культура, богатые традиции, литературная среда, архивные документы, печать.

Багірова Ірада Саїд кизи, Меджнунов Рагим Мамедага оглы

ВПЛИВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА РОЗВИТОК ТИФЛІСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX- ПОЧАТКУ XX ВВ

У статті висвітлюється місце і роль азербайджанської культури в розвитку Тифліській літературного середовища другої половини XIX-початку XX ст. Соціально-політичні процеси, що відбувалися в

кінці XIX - початку XX ст. в Російській імперії, в порівнянні з іншими містами краю більш чітко спостерігалися в місті Тифліс, що перетворився в адміністративний центр імперії на Південному Кавказі. Багаті традиції азербайджанської культури в місті Тифліс мають глибоке історичне коріння. Азербайджанська культура, розвиваючись з першої половини XIX століття більш інтенсивними темпами, зробила ґрунтовне вплив на формування Тифліської літературного середовища. Автори статті проаналізували саме вищезазначені особливості на підставі дуже важливих і різних архівних документів, матеріалів наукової літератури і домігся певних наукових висновків.

Ключові слова: місто Тифліс, азербайджанська культура, багаті традиції, літературне середовище, архівні документи, печатка.

Bagirova Irada, Majnunov Ragim

IMPACT OF AZERBAIJAN CULTURE ON THE DEVELOPMENT OF LITERATURE IN TBILISI IN THE SECOND HALF OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURIES.

The place and role of Azerbaijan culture in the development of literature in Tbilisi in the second half of XIX – beginning of XX centuries is highlighted in this article. Socio-political processes that took place in the late of XIX - early of XX centuries in the Russian Empire, compared with other cities of the province more clearly observed in the city of Tiflis, which turned into the administrative center of the empire in the South Caucasus. Rich traditions of Azerbaijan culture in Tbilisi have deep historical roots. Azerbaijan culture, having developed intensively since the first half of XIX century, made a great impact on the formation of literature in Tbilisi. The authors of this article has analyzed especially the above mentioned specifications on the basis of different and very important archive documents, materials of science literature and has made some conclusions.

Key words: City of Tbilisi, Azerbaijan culture, rich traditions, literary environment, archive documents, press, writer, traditions.

Постановка проблеми. Город Тифлис, превратившийся уже во второй половине XIX века в культурный центр народов Кавказа,

отличался своей изумительной красотой, садами, рынками, каравансараями, площадями, памятниками архитектуры, величественными зданиями, многочисленностью и пестротой населения. Город Тифлис стал также научным и культурным центром Южного Кавказа. В связи с этим обстоятельством, многие общественные, политические деятели, интеллигенты Азербайджана жили в Тифлисе и активно участвовали в жизни города.

Анализ последних исследований и публикаций.

Поставленную проблему широко изучали зарубежные и отечественные историки: Н. Ахундов, М.Ф. Ахундзаде, И. Бабаев И., Р. Эфендиев, Ф. Кочарли, Дж. Мамедгулизаде, И. Рагимли, Г.И. Хуцишвили и другие, делая акцент на развитии азербайджанской культуры в целом и тифлисской в частности.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы связано с развитием тифлисской литературной среды второй половины XIX – начала XX вв и её влияние на дальнейшее развитие азербайджанской культуры.

Постановка задачи связана с определением места и роли азербайджанской культуры в развитии Тифлисской литературной среды второй половины XIX-начала XX вв.

Изложение основного материала исследования.

В одном из справочников, изданном в Тифлисе в 1870 году, отмечалось: «С этнической пестротой населения Тифлиса можно встретиться только в Париже, названном «Новым Вавилоном» и в центре всемирной торговли – Лондоне» [26, с. 7]. По результатам переписи населения, проведенной в Тифлисе в 1864-1865 гг., в городе проживали азербайджанские турки, грузины, армяне, поляки, французы, немцы, итальянцы, англичане, латыши, румыны, греки и представители других народов [25, с. 134-138].

По сведениям арабоязычных источников, в XI-XIII вв. (до нашествия монголо-татаров) численность населения Тифлиса доходила до 100 тысяч человек. По сведениям московских послов, побывавших в Тифлисе к концу XVI столетия, в городе проживало до 10 тысяч человек (приблизительно 2000 семей). Население Тифлиса составляло в 1672 году 20 тысяч, в 1807 г.- 16 тысяч, в 1847 г. – 43800, в 1865г. – 71 тыс., а в 1913 г. – 194 тыс. человек [26, с. 7].

Превращение Тифлиса в политический и культурный центр Южного Кавказа, сосредоточение в этом городе всех региональных,

правительственных, административных учреждений Российской империи, печатных органов и издательств, культурных учреждений (театров, домов культуры, различных литературных обществ и собраний, школ, семинарий и гимназий), религиозных учреждений, принадлежащих различным народам, привели к тому, что все творческие люди (поэты, писатели, музыканты, актёры, публицисты и др.) поселились в Тифлисе и содействовали формированию кипучей и богатой общественно-политической, культурной среды города.

Общение, отношения с творческими людьми, их знакомство с произведениями, трудами этих людей, участие в литературных собраниях эпохи оказали значительное влияние на творчество и мировоззрение азербайджанских интеллигентов. Именно комплекс упомянутых нами факторов обусловил тифлисскую литературную среду. Обращение определенных авторов к определенным литературным жанрам (газет, драма, роман, гошма и др.) определялось именно под влиянием этой среды. На рубеже XIX- XX вв., когда азербайджанские просветители приступили к литературной деятельности, в бакинской и тифлисской литературной среде драма считалась самым подходящим жанром просветительства. В результате, большинство азербайджанских просветителей стало драматургами. Таким образом, выбор литературного жанра, сюжета, героя больше не зависел от желания литератора, этот выбор уже зависел от системы литературных ценностей конкретной литературной среды, в которую входили литераторы, и именно эта система ценностей превратилась в художественный критерий для авторов [12, с. 350].

Тифлис с древних времен стал одним из важных центров тюрко-мусульманских культурных, литературных традиций. В этот период руководители российской, имперской администрации на Кавказе с целью «организации культурной жизни края» пригласили сюда многих западноевропейских литераторов, деятелей различных видов искусства. Азербайджанские литераторы исследуемого нами периода поддерживали творческие связи с ними, знакомились с трудами западноевропейских авторов, и это обстоятельство оказало определенное влияние на азербайджанскую литературную среду, сформировавшейся в Тифлисе.

Вовлечение с начала XIX столетия новой волны видных азербайджанских литературных деятелей в тифлисскую литературную среду оказало сильное влияние на формирование этой среды.

Тифлисская культурно-литературная среда, обогащенная в I половине XIX столетия творчеством таких азербайджанских литераторов, поэтов, историков, общественных деятелей, мыслителей как М.Ф. Ахундов, А.А. Бакиханов, М.Ш. Вазех, Ф. Шейда, И. Гутгашинылы и вступившая на путь нового развития, во второй половине XIX- начале XX вв. значительно расширила свою деятельность.

Неслучайно, что первые печатные органы Азербайджана возникли, сформировались в Тифлисе и Азербайджанские интеллигенты пропагандировали свои прогрессивные мысли, идеи посредством именно этих печатных органов. Многие видные общественные деятели, писатели, поэты, музыканты Азербайджана, целое поколение азербайджанских интеллигентов созрели в Тифлисе, жили и творили в этом культурном центре. Часть интеллигентов Азербайджана провела определенную часть своей жизни в Тифлисе, активно участвовала в общественной, культурной жизни города. А некоторые азербайджанские интеллигенты провели всю свою жизнь в этом городе.

Тифлисская культурно-литературная среда сыграла значительную роль в процессе формирования азербайджанской печати и азербайджанского театра. Сведения печатных органов («Зия», «Зияи-Гафгазия», «Кяшкюль») об успехах азербайджанской литературы, горькая и острая критика газеты «Шерги-Рус» распространялись в Азербайджан именно из Тифлиса. Ф.Кочарли и Дж.Мамедкулизаде [20,559] высоко оценивали заслуги азербайджанской печати, действующей в Тифлисе, в области культурного развития и просвещения народа [18, с. 142]. Значительный период деятельности сатирического журнала «Молла Насреддин», издававшегося в 1906 г.[19, с. 34], связан с городом Тифлис [6,129]. Этот журнал остро критиковал правящую в Российской империи династию Романовых, выступал против средневекового образа мышления. Азербайджанские интеллигенты Тифлиса, выступая в печати, вели борьбу за сохранение независимости и самобытности национальной культуры, за распространение национальных идей, за продолжение прогрессивных традиций. Одновременно они публиковали свои произведения и труды в газетах и журналах, издающихся в городе Баку. Отметим, что некоторые грузинские газеты также публиковали статьи под заголовком «Азербайджанская печать», представляли вниманию своих читателей анализ самых

лучших образцов азербайджанской литературы. Еще в 1886 году в журнале «Театри», издающемся в Тифлисе, была опубликована специальная статья о театральных спектаклях, продемонстрированных на азербайджанском языке. В этой статье была дана высокая оценка произведению «Фатали-шах» В. Мадатова, написанному на азербайджанском языке, художественному оформлению спектакля, игре актеров-любителей. Этот печатный орган рекомендовал также деятелям культуры, искусства написать новые произведения на азербайджанском языке [14, с. 98].

Азербайджанские интеллигенты Тифлиса активно участвовали и в театральной жизни города. Во второй половине XIX века на основе произведений азербайджанских литераторов на сцене тифлисского Азербайджанского театра основное место занимали произведения М.Ф.Ахундова, Н.Н.Нариманова, А.Ахвердиева, Н.Везирова.

К концу XIX века расширилась деятельность Азербайджанского театра в Тифлисе. В этот период на сцене этого театра с участием азербайджанских актеров были продемонстрированы десятки спектаклей. До конца этого столетия здесь больше ставились спектакли на основе знаменитых комедий М.Ф.Ахунзаде (Ахундова), эти комедии были переведены на русский, английский, французский, немецкий, турецкий, персидский, грузинский и армянский языки. В 1873 году любители-мусульмане впервые в Тифлисе – в зале Общественного собрания в «честь праздника Новруз» поставили на татарском (азербайджанском-тюркском языке – Р.М.) спектакль. Этот спектакль был подготовлен на основе произведения «Сергюзяшти-везири-хани Лянкран» («Приключения везира Ленкоранского хана») [14, с. 129-130]. Источники исследуемого периода свидетельствуют о том, что деятельность интеллигентов Азербайджана сыграла важную роль не только в развитии театрального искусства Тифлиса, но и всего Южного Кавказа.

Тифлисская общественная, культурная среда сыграла значительную роль в развитии литературы, печати, культуры Азербайджана. Многие азербайджанские литераторы, деятели науки и общественные деятели жили и творили в Тифлисе, пользовались достижениями тифлисской среды, а также активно участвовали в обогащении этой среды. А.А.Бакиханов, М.Ф.Ахундов, М.Ш.Вазех,

Дж.Мамедкулизаде, У.Гаджибеков, Г.Джавид, А.Шаиг, А.Ахвердиев [15, с. 7], Г.Араблинский, Ф.Кочарли [10, с. 41], С.Рухулла, Е.Султанов, У.Раджаб, О.Ф.Неманзаде, Г.Минасазов, Фазилхан Шейда, М.Кирманшахлы, А.Вели, А.Салахлы, М.Марданов, З.Гаджибеков, М.Шахтахлы, И.Исфакханлы и другие деятели Азербайджана оказали исключительное влияние на развитие тифлисской литературной среды.

Самым ярким представителем тифлисской культурно-литературной среды XIX века является известный азербайджанский писатель мыслитель, философ, основоположник азербайджанской драматургии М.Ф.Ахунзаде (Ахундов) (1812-1878). Он с 1834 года был переводчиком по восточным языкам в императорской канцелярии в Тифлисе, одновременно преподавал азербайджанский (тюркский) и персидский языки в тифлисской управленческой школе (24, с. 2). Знаменитый азербайджанский драматург написал свои комедии именно в Тифлисе (1850-1855 гг.) грузинский писатель, общественный деятель Акакий Церетели перевел в 1898 году произведение «Сергюзяшти-везири-хани Лянкяран» М.Ф.Ахундова на родной язык и в том же году поставил спектакль на грузинском языке.

Азербайджанский поэт, мыслитель, просветитель, М.Ш.Вазех (1794-1852) провел огромную часть своей жизни в Тифлисе, написал большинство своих произведений в этом городе. Видный азербайджанский писатель, драматург, публицист, общественный государственный деятель Н.Нариманов (1870-1925) и Абдулла Талыбзаде-Шаиг (1881-1959) родились в Тифлисе, приступили к своей деятельности именно в этом городе.

Азербайджанские певцы (ханенде) Саттар, Садиг, Аллахверди, Бюльбюлджан и другие известные музыканты сыграли значительную роль в развитии тифлисской культурной среды и музыкального искусства Азербайджана. Азербайджанская музыка оказала заметное влияние на развитие грузинской музыки.

Николоз Бараташвили [24, с. 3], Г.Орбелиани, Н.Бердзеншвили, А.Церетели, В.Пшавела, И.Чавчавадзе, Г.Эристави и другие видные грузинские литераторы были близко знакомы с азербайджанской литературной средой и воспользовались ее достижениями.

В конце XIX – начале XX вв. Александр Дюма, Берта Зурнер, Артур Лейтц и другие зарубежные писатели побывали, жили в Тифлисе, занимались здесь литературным творчеством [23, с. 7].

М.Ю.Лермонтов (1814-1841), побывавший в Тифлисе, стал свидетелем близких, дружеских отношений азербайджанских и грузинских литераторов и высоко оценил это обстоятельство [22, с. 148-152].

Один из печатных органов Грузии – «Иверия», освещая на своих страницах деятельность азербайджанских интеллигентов, живущих и творивших в Тифлисе, оказывал им моральную поддержку. На страницах этой газеты под заглавиями «Турецкая печать», «Татарская печать» публиковались статьи, вниманию читателей представлялись интересные литературно-художественные переводы из азербайджанской печати.

Во второй половине XIX- начале XX вв. азербайджанская культура в Тифлисе развивалась высокими темпами, азербайджанские литераторы, драматурги создавали красивые произведения, азербайджанский театр и тюркоязычная печать поднимались на качественно новый профессиональный уровень. Если в XIX столетии основным, и направляющим лицом в азербайджанской литературной среде Тифлиса был М.Ф.Ахундов, то в начале XX века эту тяжелую но почетную миссию выполнял великий демократ Дж.Мамедкулизаде (1866-1932).

Определенные исследовательские труды, статьи, монографии, публицистические статьи посвящены изучению проблем истории становления, формирования и развития тифлисской литературной среды. В этой области исследований привлекают внимание научные труды А.Шарифа, М.Ибрагимова, Ш.Гурбанова, А.Алмамедова, Д.Алиевой, Г.Мамедли, А.Гаджиева, А.Пашаева, Ф.Гасымзаде, М.Рафили, А.Мирахмедова, К.Талыбзаде, К.Мамедова, А.Заманова, Б.Набиева, М.Садыхова, М.Сеидова, М.Мамедова, Х.Мамедова, А.Мамедова, А.Зейналова, Г.Велиева, А.Алиева и других азербайджанских исследователей XX-XXI вв.

Мемуары А. Шарифа, А. Шаига (Талыбзаде), Дж. Мамедкулизаде, Г.Мамедкулизаде, М. Алиева, И.Исфahanлы также отражают тифлисскую литературную среду конца XIX вв., грузино-азербайджанские литературные связи исследуемого нами периода, жизнь азербайджанских деятелей культуры и представителей разных народов живущих в Тифлисе, а также другие вопросы культурной жизни рассматриваемой эпохи.

Желание и попытки азербайджанских интеллигентов создать орган печати на родном языке в Тифлисе до середины XIX столетия не увенчались успехом. Неудачной оказалась также попытка, предпринятая М.Ф.Ахундовым в 1841 г.

Во второй половине XIX века братья Унсизаде сумели создать в Тифлисе печатный орган на азербайджанском языке. В 1879 г. Саид Эфенди Унсизаде приступил к созданию газеты «Зия» на родном языке. В 1880 г. под редакцией Джалала Унсизаде начала выходить газета «Кяшкюль» на родном языке. Последним печатным органом, принадлежавшим типографии братьев Унсизаде и издававшимся в 1907-1911 гг. Кямалом Унсизаде, стала газета «Мазхар». Братья сумели также создать типографию и кроме газет издавали книги, календари.

Газеты «Зия» и «Зияи Гафгазия» были более склонны к религиозному фанатизму и суеверию [17]. В отличие от этих газет «Кяшкюль» вела более активную борьбу за просвещение народа, за распространения идей просвещения. Газета «Кяшкюль» имела большие заслуги в развитии азербайджанской литературной среды в Тифлисе. На страницах этой тюркоязычной газеты публиковались образцы из произведений российских, грузинских, западноевропейских авторов, литераторов представителей других народов Южного Кавказа. Газета, оказывая заметную помощь развитию таких молодых интеллигентов и публицистов как К. Велибеков, Ф.Кочарли, С.М.Ганизаде, Г. Кянгарли, Ш.Мирзоев, Г.Везиров, сосредотачивала вокруг себя представителей подрастающего поколения азербайджанских интеллигентов и направляла их бурную деятельность на путь развития азербайджанского народа [11, с. 56].

В просветительском движении, инициатором которого стала газета «Кяшкюль» также активно участвовали интеллигенты, прогрессивные преподаватели Тифлиса. Издатели газеты придавали огромное внимание пропаганде культурного, литературного наследия народов Южного Кавказа, России, Европы и Азии, на страницах газеты уделялось широкое место творчеству А.А.Бакиханова, М.Ф.Ахундова, С.А.Ширвани и других видных литераторов Азербайджана [9, с. 282].

Одновременно коллектив газеты «Кяшкюль» тесно сотрудничал с директором журнала «Юридическое обозрение» и

газеты «Новое обозрение» А.В.Степановым, грузинским писателем и публицистом А.Н. Пурселадзе, грузинским литератором И. Чавчавадзе, видным педагогом А.О.Черняевским, поэтом Н.Гулаком и с другими известными неазербайджанскими интеллигентами, живущими в Тифлисе.

После закрытия газеты «Кяшкюль» в Тифлисе на русском, грузинском, армянском и даже на французском языках издавались просветительские газеты такого типа. Однако в Тифлисе не издавался ни один печатный орган на азербайджанском (тюркском) языке [1].

Газета «Шарги-Рус», которую начали издавать азербайджанские интеллигенты Тифлиса, возродила жизнь азербайджанской печати и обогатила тифлискую культурно-литературную среду рассматриваемого нами периода. Редактором этой газеты был первый полиглот Азербайджана, публицист Мухаммед Ага Шахтахты, в совершенстве владеющий западными и восточными языками [2]. Мусульмане не только Тифлиса, но и всей Российской империи с радостью встретили издание газеты «Шарги-Рус», они благодарили М. Шахтахты за этот великий поступок [18, с. 142].

В исследуемый нами период Дж. Мамедкулизаде стал после М.Ф.Ахундова одним из самых передовых азербайджанских деятелей культуры, активно действовавших в Тифлисе. В 1906 г. он начал издавать в Тифлисе сатирический журнал «Молла Насреддин», оказавший основательное влияние на формирование общественно политической мысли не только азербайджанского и грузинского народов, но и народов Ближнего и Среднего Востока. Основатель и редактор этого журнала, основоположник демократического направления в азербайджанской литературе, сатирик, писатель, драматург, публицист, общественный деятель стал знаменитым под именем «Молла Насреддин». Джалил Мамедкулизаде начал свою литературную деятельность именно в Тифлисе [23,13-14].

Становление, развитие и совершенствование азербайджанского театра и классической азербайджанской драматургии национального содержания связаны с именем и деятельностью М.Ф.Ахундова [8,4]. Однако следует отметить, что истоки драматургии находятся в мистериях под названием «Трагедия в Кербела» исполняемых на площадях в течение столетий на определённых религиозных собраниях, «праздниках», траурных

церемониях, в народных драмах-играх «Коса» («Человек с редкой бородой»), «Кечи» («Козёл»), «Ики гардаш» («Два брата»), «Бидж некар» («Хитрый слуга»), «Кечял» («Плещивый»), «Килимарасы» («Подковёрный»), которые берут своё начало от содержательных сказок.

В начале XX столетия прогрессивная общественность приняла решение проводить юбилейное мероприятие, связанное с 50-летием издания известных комедий М.Ф.Ахундова. В связи с этим участием группы видных азербайджанских интеллигентов в Тифлисе был создан «Юбилейный комитет», состоящий из местных мусульман. В состав этого комитета входили также М.Аббасов, М.Алиев, Н.Гаиров, М.Гасанзаде, Н.Ядигаров, А.Мовлазаде, А.Нариманов, А.Поладзаде, Г.Рагимов, Ю.Гагиров, М.Эфендиев, Г.Ширванский, Дж.Султанов. Комитет должен был заниматься вопросами организации и проведения вышеупомянутого юбилея 31 октября 1903 г. Г.Минасазов и Г.Ширванский опубликовали в газете «Тифлисский листок» статьи, посвящённые предстоящему юбилею. Г.Минасазов писал об этом: «Мирза Фатали Ахундов является одним из самых видных представителей азербайджанской интеллигенции. Он в самый мрачный период нашей жизни смело напал на мир невежества и мрака. Мусульмане должны гордиться этим воинственным философом. Можно ли его забыть? Юбилейный праздник следует проводить обязательно, во что бы то ни стало. Это должно быть экзаменом, демонстрирующим нашу зрелость, полноценность в осознании и оценке событий, происходящих в жизни мусульман» [5].

Отметим, что подготовка к юбилею М.Ф.Ахундова велась также и в Баку. Об этом сообщал племянник видного азербайджанского интеллигента и просветителя Гасан-бека Зардаби - Меликова (1842-1907), корреспондент газеты «Баку» Рагим-бек Меликов в своей статье «Незабываемое воспоминание», опубликованной 17 октября 1911 г. в газете «Баку».

Общества «Ниджат» («Спасение») и «Нешри-маариф» привели в Баку совместное заседание и приняли решение проводить 100-летний юбилей М.Ф.Ахундова. 11 ноября 1911 г. об этом сообщала газета «Каспий».

Проведение 100-летнего юбилея М.Ф.Ахундова в начале XX столетия стало очень значительным событием в общественно-политической и культурной жизни азербайджанского народа.

Юбилейные мероприятия проводились и в ряде городов Южного Кавказа. Однако мероприятия в Тифлисе и Баку отличались пышностью и широкомасштабностью. Юбилейное мероприятие в Баку было проведено 2 декабря 1911 года в здании театра Г.З.Тагиева, в организации и проведении его принял самое активное участие А.Ахвердиев.

В связи с этими юбилейными торжествами в тифлисской печати были опубликованы сообщения и статьи, посвященные жизни и творческой деятельности М.Ф.Ахундзаде. в этой области особо отличились такие органы тифлисской печати, как «Кавказ», «Закавказье», «Тифлисский листок», «Сурхандаи» [7,302].

Статьи Р.Меликова, С.Абдуррахманова, Г.Ширванского, Г.Гарабекова, Г.Гаджинского, посвященные М.Ф.Ахундзаде, привлекали особое внимание читателей. В статье «М.Ф.Ахундов» С.Абдуррахманова, гениальный азербайджанский литератор представлен читателям как «путеводитель нации в необходимых случаях, указывающий ей путь свободы, спаситель нации, служивший делу ее прогресса и возвысивший ее» [3].

А в статье «К юбилею М.Ф.Ахундова» Г.Ширванского подробно исследовано литературное творчество гениального мыслителя. В этой статье М.Ф.Ахундов назван «основоположником театра в мусульманском мире», «первым инициатором упрощения мусульманского (арабского-Р.М.) алфавита» [4].

Вызывают особый интерес мысли современного азербайджанского театроведа - исследователя И.Рагимли о деятельности Азербайджанского театра в Тифлисе. Он отмечал, что на театральных сценах Тифлиса даже армянские и грузинские актеры исполняли роли в спектаклях на азербайджанском языке [21, 3]. Азербайджанские актеры А.Юзбашов, М.Заманов, И.Алиев, М.Аббасов, Ю.Беделов, М.Кирманшахлы, М.Агаев, М.Гулиев, М.Алиев, И.Зейналов, И.Хагги, Ю.Нариманов, а также Г.Араблинский [16,26], А.Вели, С.Рухулла, М.Алиев, неоднократно побывавшие и выступавшие в Тифлисе, сыграли большую роль в развитии тифлисского Азербайджанского театра. Актрисы М.Антонина, Гейарчин-ханум, Шатанова, Панифилия Танаилиди также оставили свои неизгладимые следы в истории этого театра.

Выводы. Наше краткое исследование свидетельствует о том, что в конце XIX начале XX вв. город Тифлис был одним из важных

центров азербайджанской культуры. Литературная среда, существовавшая в Тифлисе, сохранившая и творчески развивавшая определенные исторические традиции, сыграла исключительную роль в развитии азербайджанской интеллигенции. Одновременно эта среда значительно обогатилась благодаря активной культурно-литературной деятельности азербайджанских интеллигентов исследуемого периода.

Литература

1. Центральный Исторический Архив Республики Грузия. ЦИАРГ. Фонд 480, дело № 1133, опись 1.
2. ЦИАРГ. Фонд 480, дело № 803, опись 1.
3. «Каспий», 1911, № 101.
4. «Ниджат» («Спасение»), 3 декабря 1911, № 56 (на азерб. языке).
5. «Тифлисский листок», 31 октября 1903 г.
6. Ахундов Н. История издания журнала «Молла Насреддин» / Н. Ахундов. – Баку: Азернешр, 1959. – 258 с. (на азерб. языке).
7. Ахундзаде М.Ф. Сочинения / М.Ф. Ахундзаде. – В 3-х томах. – Т. III. – Баку: Шарг-Гарб, 2005. – 302 с. (на азерб. языке).
8. Анталогия азербайджанской драматургии. В 4-х томах. – Т. I. – Баку: Шарг-Гарб, 2007. – 472 с. (на азерб. языке).
9. История Азербайджана. В семи томах. – Т. IV (XIX век). – Баку:Элм, 2007. – 504 с. (на азерб. языке).
10. Бабаев И., Эфендиев Р. Устное народное творчество Азербайджана / И. Бабаев, Р. Эфендиев. – Баку: Маариф, 1970, 268 с. (на азерб. языке).
11. Ахмедов Т. Драматургия Наримана Нариманова / Т. Ахмедов. – Баку, Элм, 1971. – 272 с. (на азерб. языке).
12. Алиев Р. Теория литературы / Р. Алиев. – Баку: Мутарджим, 2008. – 360 с. (на азерб. языке).
13. Азиз Шариф. Из прошлых дней / Азиз Шариф – Баку: Азернешр, 1977. – 300 с. (на азерб. языке).
14. Гаджиев А. Тифлисская литературная среда / А. Гаджиев. – Баку: Язычы, 1980. – 183 с. (на азерб. языке).
15. Ахвердиев А. Сочинения / А. Ахвердиев. – Т. II. – Баку: Азернешр, 1956. – 72 с. (на азерб. языке).

16. Керимов И. Дружба мастеров сцены Азербайджана и Грузии / И. Керимов. – Баку: Азернешр, 1964. – 63 с. (на азерб. языке).
 17. Кочарлинский Ф. Краткий обзор азербайджанской периодической печати / Ф. Кочарлинский // Закавказье. – 1906. – № 2.
 18. Кочарли Ф. Избранные труды / Ф. Кочарли. – Баку: Изд-во АН Азерб. ССР, 1963. – 342 с. (на азерб. языке).
 19. Мамедгулизаде Дж. Статьи, воспоминания / Дж. Мамедгулизаде. – Баку: Азернешр, 1967, 211 с. (на азерб. языке).
 20. Мамедгулизаде Дж. Сочинения. ВЗ-х томах. Т. III / Дж. Мамедгулизаде. – Баку: Изд-во АН Азерб. ССР, 1967. – 620 с. (на азерб. языке)
 21. Рагимли И. Тифлисский Азербайджанский театр / И. Рагимли. – Баку: Хазар, 2006. – 224 с. (на азерб. языке).
 22. Андроников И. Лермонтов в Грузии в 1837 г. / И. Андроников. – М.: Советский писатель, 1955. – 239 с.
 23. Литературный Тбилиси. Типография №4 Главполиграфиздата Министерство культуры ГССР. – Тбилиси, Медгородок. – 137 с.
 24. Лучше знать друг друга. – Тбилиси, 2009. – 96 с.
 25. Сборник сведений о Кавказе / Н.Зейдлица. В 7-ми томах. – Т. VI. – Тифлис, 1880. – 576 с.
 26. Хуцишвили Г.И. Тбилиси через века и годы / Г.И. Хуцишвили. – Изд-во: Сабчота Сакартвело, 1980. – 199 с.
1. Tsentralniy Istoricheskiy Arhiv Respubliki Gruzija. TsIARG. Fond 480, delo # 1133, opis 1.
 2. TsIARG. Fond 480, delo # 803, opis 1.
 3. «Kaspiy», 1911, # 101.
 4. «Nidzhat» («Spasenie»), 3 dekabrya 1911, # 56 (na azerb. yazyike).
 5. «Tiflisskiy listok», 31 oktyabrya 1903 g.
 6. Ahundov N. Istoriya izdaniya zhurnala «Molla Nasreddin» / N. Ahundov. – Baku: Azerneshr, 1959. – 258 s. (na azerb. yazyike).
 7. Ahundzade M.F. Sochineniya / M.F. Ahundzade. – V 3-h tomah. – T. III. – Baku: Sharg-Garb, 2005. – 302 s. (na azerb. yazyike).
 8. Antalogiya azerbaydzhanskoy dramaturgii. V 4-h tomah. – T. I. – Baku: Sharg-Garb, 2007. – 472 s. (na azerb. yazyike).

9. Istoriya Azerbaydzhana. V semi tomah. – T. IV (XIX vek). – Baku:Elm, 2007. – 504 s. (na azerb. yazyike).
10. Babaev I., Efendiev R. Ustnoe narodnoe tvorchestvo Azerbaydzhana / I. Babaev, R. Efendiev. – Baku: Maarif, 1970, 268 s. (na azerb. yazyike).
11. Ahmedov T. Dramaturgiya Narimana Narimanova / T. Ahmedov. – Baku, Elm, 1971. – 272 s. (na azerb.yazyike).
12. Aliev R. Teoriya literaturyi / R. Aliev. – Baku: Mutardzhim, 2008. – 360 s. (na azerb yazyike).
13. Aziz Sharif. Iz proshlyih dney / Aziz Sharif – Baku: Azerneshr, 1977. – 300 s. (na azerb. yazyike).
14. Gadzhiev A. Tiflisskaya literaturnaya sreda / A. Gadzhiev. – Baku: Yazyichyi, 1980. – 183 s. (na azerb. yazyike).
15. Ahverdiev A. Sochineniya / A. Ahverdiev. – T. II. – Baku: Azerneshr, 1956. – 72 s. (na azerb. yazyike).
16. Kerimov I. Druzhba masterov stseny Azerbaydzhana i Gruzii / I. Kerimov. – Baku: Azerneshr, 1964. – 63 s. (na azerb. yazyike).
17. Kocharlinskiy F. Kratkiy obzor azerbaydzhanskoy periodicheskoy pechati / F. Kocharlinskiy // Zakavkaze. – 1906. – # 2.
18. Kocharli F. Izbrannyye trudy / F. Kocharli. – Baku: Izd-vo AN Azerb. SSR, 1963. – 342 s. (na azerb. yazyike).
19. Mamedgulizade Dzh. Stati, vospominaniya / Dzh. Mamedgulizade. – Baku: Azerneshr, 1967, 211 s. (na azerb. yazyike).
20. Mamedgulizade Dzh. Sochineniya. V3-h tomah. T. III / Dzh. Mamedgulizade. – Baku: Izd-vo An Azerb. SSR, 1967. – 620 s. (na azerb. yazyike)
21. Ragimli I. Tiflisskiy Azerbaydzhanskiy teatr / I. Ragimli. – Baku: Hazar, 2006. – 224 s. (na azerb. yazyike).
22. Andronikov I. Lermontov v Gruzii v 1837 g. / I. Andronikov. – M.: Sovetskiy pisatel, 1955. – 239 s.
23. Literaturnyy Tbilisi. Tipografiya #4 Glavpoligrafizdata Ministerstvo kulturyi GSSR. – Tbilisi, Medgorodok. – 137 s.
24. Luchshe znat drug druga. – Tbilisi, 2009. – 96 s.
25. Sbornik svedeniy o Kavkaze / N.Zeydlitsa. V 7-mi tomah. – T.VI. – Tiflis, 1880. – 576 s.
26. Hutsishvili G.I. Tbilisi cherez veka i godyi / G.I. Hutsishvili. – Izd-vo: Sabchota Sakartvelo, 1980. – 199 s.

Рецензент: Демін О.Б. д.істор.н., професор, зав. каф. нової та
новітньої історії, Одеський національний університет імені
І.І.Мечникова

19.04.2018

НАШІ АВТОРИ

Бабаєва Заміні Расул кизи – докторант Інституту географії ім. акад. Г.А. Алієва Національної Академії Наук Азербайджану

Багірова Ірада Саїд кизи – д. істор.н., професор, завідувач відділу «Історія Кавказу» Інституту Історії імені А.Бакиханова Нана, Азербайджанська Республіка

Баранова Вікторія Глібівна – д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

Великсар Тетяна Ігорівна – викладач кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

Гаджиев Фазил Сохлет огли – д.е.н., професор, професор кафедри бухгалтерський облік та аудит, Азербайджанський державний економічний університет (UNEC)

Гасанов Вугар Асиф огли – директор Науково-Дослідного і Учбового Центру по праці та соціальним проблемам Міністерства праці та соціального захисту населення Азербайджанської Республіки

Гловацька Олена Павлівна - старший викладач кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету

Ісатаєва Акерке – магістрант, Карагандинський економічний університет Казспоживспілки, Республіка Казахстан

Кічук Надія Вячеславівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету

Клунко Наталя Сергіївна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту, ЗЕД і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Кузнецова Інна Олексіївна – д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту організацій та зовнішньо-економічної діяльності Одеського національного економічного університету

Меджнунов Рагим Мамедага огли – начальник кафедри «Суспільні науки» Поліцейської Академії МВС Азербайджанської Республіки

Накіпова Гультіра – д.е.н., професор, проректор, Карагандинський економічний університет Казспоживспілки, Республіка Казахстан

Осік Юрій Іванович – к.тех.н., доцент, ст. наук. співроб. НДІ економічних і правових проблем Карагандинського економічного університету Казспоживспілки, Республіка Казахстан; професор кафедри економічної теорії, Сумський державний університет, Україна

Ропотан Ірина Валеріївна – к.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету

Сюта Святослав Богданович – аспірант Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана

Чернега Любов Олегівна – магістрант, Одеський національний економічний університет

Чубік Олег Олександрович – магістр, Одеський національний економічний університет

Чурута Іван Михайлович – аспірант кафедри аудиту та економічного аналізу, Університет державної фіскальної служби України, м. Київ

Яковенко Олена Іванівна – к.педаг.н., доцент кафедри управління підприємницькою і туристичною діяльністю, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Шановні колеги!

Запрошуємо Вас взяти участь у роботі
VII Міжнародної науково-практичної конференції
«Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та
практики».

Будемо раді бачити Вас в Одесі 14-15 вересня
2018 р., обіцяємо цікаву та змістовну зустріч!

З повагою, кафедра економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності
Одеського національного економічного
університету!

Тематичні напрямки конференції:

1. Проблеми підвищення якості продукції та конкурентоспроможності підприємства.
2. Інноваційно-інвестиційні аспекти розвитку підприємства в сучасних умовах.
3. Стратегія розвитку підприємства.
4. Планування та контроль на підприємстві в сучасних умовах.
5. Сучасні технології управління на підприємстві.
6. Математико-статистичні методи і моделі в управлінні підприємством.
7. Економічні проблеми енергетичного забезпечення підприємств, в тому числі, за рахунок відновлюваної енергетики.
8. Економічні проблеми зовнішнього оточення підприємства.

До участі запрошуюються наукові працівники, аспіранти, докторанти, викладачі ВНЗ, фахівці-практики в галузі економіки підприємства та підприємництва. Участь студентів у роботі конференції передбачається дистанційною за умови співавторства з їх науковими керівниками.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова – *Звєряков М.І.*, член-кореспондент НАН України, доктор екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор ОНЕУ.

Заступники голови:

Ковальов А.І., проректор з наукової роботи ОНЕУ, доктор екон. наук, професор.

Янковий О.Г., зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності ОНЕУ, доктор екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Секретар оргкомітету – *Семенова В.Г.*, доктор екон. наук, професор, заступник зав. кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності ОНЕУ.

Представники організацій-засновників конференції:

Харічков С.К. – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри менеджменту ОНПУ.

Гжибовська-Бжежінська М. – доктор екон. наук, професор кафедри аналізу ринку та маркетингу Вармінсько-Мазурського університету (м. Ольштин, Польща).

Лінднер Г. – доктор економіки, професор університету прикладних наук (м. Міттвайда, Німеччина)

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська, німецька

Для участі в роботі конференції необхідно до **01.08.2018 р.** надіслати електронною поштою на адресу conf.ep.oneu@gmail.com

- заявку на участь та відомості про авторів;
- тези доповіді (2 **повні** сторінки) – електронний варіант;
- копію квитанції (чеку) про оплату.

Вартість публікації тез доповіді для учасників з України – 150 грн. (для учасників з інших країн – €15). Вартість додаткового примірника збірника тез – 70 грн.

Платіжні реквізити:

Переведення коштів здійснювати у відділеннях та через термінали самообслуговування ПАТ КБ «Приватбанк» на платіжну картку за номером:

5168-7427-1373-3586.

Одержувач: Янковий О.Г.

Після отримання заявки на участь у конференції оргкомітет надсилає особисте запрошення на вимогу учасника.

Електронний варіант збірника буде розміщений у електронному репозитарії ОНЕУ: dspace.oneu.edu.ua

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ:

Текст: у текстовому редакторі Word версії 6.0 і вище (у форматі *.doc) через 1 інтервал. Обсяг: до 2-х повних сторінок формату А4. Шрифт: Times New Roman, 14 кегля. Поля: з усіх боків – 2 см. Абзацний відступ зліва – 1,25.

Рисунки, діаграми, таблиці будуються з використанням чорно-білої гами. Використання кольору і фону не допускається. Усі рисунки і таблиці повинні бути названі. Для назв таблиць, підпису рисунків використовувати шрифт Times New Roman, 14 pt, жирний. Всі рисунки повинні бути згруповані як єдиний об'єкт. Формули розташовувати по центру з нумерацією по правому краю. При наборі формул використовувати редактор формул MS Office. Забороняється використовувати скановані об'єкти!

Формули слід друкувати за допомогою редактора формул Microsoft Equation, центрувати і нумерувати у круглих дужках з рівнянням номера на праве поле.

Література повинна містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлена за діючим ДСТУ. Використані **джерела мають бути пронумеровані** відповідно до порядку цитування їх за текстом у квадратних дужках, наприклад, [2, с.18].

Розміщення: у верхньому правому куті (від поля) напівжирним шрифтом прізвище та ініціали авторів (не більше 3-х), нижче звичайним шрифтом науковий ступінь, наукове звання, нижче установа. Нижче через 1 інтервал великими літерами напівжирним шрифтом – назва (не більше 8 слів). Далі через 1 інтервал з нового рядка основний текст.

Зразок оформлення тез доповіді:

Петренко А.С.

к.е.н., доцент

Одеський національний економічний
університет (Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

[текст]

Література

*Список літератури оформлюється за останніми вимогами ДАК
(ВАК) України.*

Увага!

Тези публікуються в авторській редакції. Оргкомітет залишає за собою право відхилення матеріалу, який не відповідає тематичним напрямкам конференції або оформлений з порушенням зазначених вище вимог!

За бажанням авторів розширений варіант тез може бути опублікований у формі статті в науковому збірнику **«Вісник соціально-наукових досліджень Одеського національного економічного університету»**, який включено включено до *Переліку наукових фахових видань України*, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, за галуззю «Економічні науки» згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014 р., а також в міжнародну наукометричну базу *Index Copernicus International* (Польща). Детальна інформація про збірника представлена на веб-сайті - vsed.oneu.edu.ua.

**ЗАЯВКА
НА УЧАСТЬ У РОБОТІ VII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЕКОНОМІКА
ПІДПРИЄМСТВА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА
ПРАКТИКИ»**

Прізвище		
Ім'я		
По батькові		
Науковий ступінь		
Вчене звання		
Установа		
Посада		
Назва доповіді		
Тематичний напрям №		
Форма участі:	☐ доповідь на секційному засіданні (до 10 хв.)	
	☐ дистанційна участь (лише друк матеріалів)	
Потреба у технічних засобах	мультимедійний проектор	
	☐ так	☐ ні
Необхідність особистого запрошення	☐ так	☐ ні
Поштова адреса (куди надсилати матеріали конференції)		
E-mail:		
Телефон		
Дата заповнення		

Учасники самостійно бронюють місця в готелях м. Одеси.

Тел. готеля «Вікторія», в якому буде проходити конференція:

+38 048 760-53-30, +38 746-52-96,

+38 067 305-25-73, +38 099 541-04-41.

<http://www.victoriya.com.ua/>

АДРЕСА ОРГКОМІТЕТУ

65082, Україна, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8.

Одеський національний економічний університет, кафедра економіки підприємства та організації підприємницької діяльності.

Тел.: (048) 723-84-03, (048) 723-29-80

Ел. адреса: <k.ep@oneu.edu.ua>

Для довідок:

Секретар оргкомітету, доктор екон. наук, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності

Семенова Валентина Григорівна

тел. (067) 731-31-05, (048) 703-11-39,

викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності

кандидат екон. наук

Пудичева Галина Олександрівна

тел.: (097) 544 20 85

(066) 329 78 11

ДЛЯ НОТАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку 20.04.2018
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5